

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΜΣ: Διεθνών Σχέσεων και Στρατηγικών Σπουδών

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

Η ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η
ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ RAISON D'ÉTAT

Επιβλέπων Καθηγητής: Επίκουρος Καθ. Γκόφας Ανδρέας

Υπεύθυνος Φοιτητής: Ζούνης Δημήτριος

Αριθμός Μητρώου: 1214M074

Νοέμβριος 2015

Περιεχόμενα

Προλεγόμενα	3
Εισαγωγή. Η Αφορμή ως προβληματισμός για το επιχείρημα.....	5
1.1 Το Κύριο Επιχείρημα	8
1.2 Η Βασικοί Ορισμοί των Τριών Ρευμάτων Σκέψης.....	13
1.3 Η Δομή σε Μακροϊστορικό επίπεδο. Γιατί η Βρετανική Σχολή	15
1.4 Άλλες θέσεις της Αγγλικής Σχολής πάνω στη Μεσαιωνική Συστημική Μορφή	23
1.5 Άλλες θεωρητικές προβολές στο επιχείρημα	27
Κεφάλαιο 1ο. 1202-1378: Κυρίαρχος Επαναστατισμός.....	31
1.1 1202-1302: Ο Επαναστατισμός στο απόγειο του. Η Αγία Έδρα στο αποκορύφωμα της ισχύος της	31
Α. Η Πολιτική Διάρθρωση της Χριστιανοσύνης. Οι επικυριαρχούμενες οντότητες	31
1. Ιστορική εισαγωγή στην μετα-Καρολίγγεια εποχή	31
2. Η Ανάπτυξη των Πρώτων Συγκεντρωτικών Δομών Εξουσίας. Οι Πρώτες Μορφές Κρατικής Κυριαρχίας.....	33
Β. Η Παπική Επικυριαρχία.	37
1) Η Ιδεολογία.....	37
α. Οι πρωτόλειες αρχές.....	37
β. Η Κορύφωση	42
i. Ο παπικός Ιμπεριαλισμός	42
Η Πρώτη Διαμάχη	42
Η Συνέχεια.....	43
ii. Κοσμικός Επαναστατισμός: Ο Δάντης Αλιγκέρι και η Αυτοκρατορία του Ιδεαλισμού. Ο Αντίλογος στην παπική Οικουμενικότητα.....	46
2) Η Λειτουργικότητα μέσα από το Κανονικό Δίκαιο	48
1.2. 1302-1378: Η Αιχμαλωσία της Αβινιόν και οι αντιπαπικές θέσεις.....	50
Α. Οι Εξέλιξη των κυριαρχούμενων οντοτήτων σε αυτόνομες	50
Η Τρίτη Διαμάχη.....	52
Β. Ο Μεσαιωνικός Ρασιοναλισμός	53
α. Εισαγωγικό.....	53
β. Ο Ρασιοναλισμός του Ακινάτη.....	55
γ. Άλλες ρασιοναλιστικές όψεις	56

Γ. Οι κυριότερες αντιπαπικές θέσεις	57
Επίλογος στην εποχή του επαναστατισμού.....	61
Κεφάλαιο 2 ^ο : Ο Ρασιοναλισμός σε Έξαρση. Η Συνοδική Θεωρία και Οι Μεγάλες Σύνοδοι	62
A. Το Μέγαλο Σχίσμα και η αναγκαιότητα των Συνόδων. Ο Μεσαιωνικός Συνταγματισμός στο αποκορύφωμα του.....	62
1. Το γεωπολιτικό σκηνικό.....	62
2. Η Φιλοσοφία πίσω από τον Συνοδισμό	64
3. Κριτική του Συνοδισμού της Κωνσταντίας	67
B. Ο Παρόν Επαναστατισμός	68
Γ. Ο Ρεαλισμός σε Εξέλιξη (1418-1449)	70
Κεφάλαιο 3 ^ο : Η Τελική Ήττα του Καθολικού Κοσμοπολιτισμού. Η πτώση της Χριστιανοσύνης και η Επικράτηση Ρεαλιστικών Προτύπων	72
A. Η Πτώση της Ισχύος της Καθολικής Εκκλησίας	72
1. Ο Περιορισμός της Αγίας Έδρας στο Ιταλικό Υπόσύστημα	72
B. Ο Ουμανισμός.....	74
1. Η Επίδραση του Ιταλικού Ουμανισμού και της Αναγέννησης.....	74
2. Ο Μακιαβέλλι και οι σύγχρονοί του. Η γέννηση της Raison d'Etat.....	75
Γ. Η Άνοδος των Ηγεμόνων και των Κρατικών Οντοτήτων	77
1. Το Νέο Οργανικό Πλαίσιο των Νεωτερικών Οντοτήτων	77
2. Το Stato και το Ιταλικό Υπόσύστημα	79
Δ. Η Μεταρρύθμιση ως Επίλογος	81
1. Ιστορική Αναδρομή.....	81
2. Η Προτεσταντική Μεταρρύθμιση ως αποτέλεσμα κοινωνικών και γεωπολιτικών παραγόντων	84
Συμπεράσματα.....	87
Βιβλιογραφία	
Άρθρα	93
Τίτλοι	94

Προλεγόμενα

Ο λόγος που επιδίωξα να ερευνήσω το ζήτημα της σημαντικότητας του θεσμού της Μεσαιωνικής Καθολικής Εκκλησίας πάνω στις διεργασίες που συνέβαιναν στη δυτική Ευρώπη την ίδια περίοδο και μάλιστα να ασχοληθώ μαζί του σε επίπεδο διπλωματικής εργασίας Μεταπτυχιακών Σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις, είναι διότι πιστευω ότι αποτέλεσε το θεσμό εκείνο που ανέπτυξε ή πολέμησε τις κυριότερες πτυχές της σημερινής Ευρωπαϊκής Ηθικής. Θεώρησα ότι ο Επαναστατισμός που τον διέκρινε αποτελούσε τις ενστικτώδεις παρορμήσεις που έδιναν κάθε φορά την ανάλογη ώθηση στην Ευρωπαϊκή διανόηση και ορμή ώστε να ξεκινήσουν από εκεί που σταμάτησαν. Είτε αυτή η παύση ήταν ένδοξη και παραγωγική, όπως η Αναγέννηση, είτε απλώς το υπάρχον διεθνές σύστημα είχε βαλτώσει λόγω κάποιου δομικού αδιεξόδου, όπως κατά την καταστροφική εκατονταετία του 14^{ου} αιώνα.

Γιατί όμως αυτή η διατριβή μπορεί να σχετίζεται με τις Διεθνείς Σχέσεις; Κάποιος π.χ. θα μπορούσε να επισημάνει τις μεγάλες δόσεις πολιτικής φιλοσοφίας ή τις ατέρμονες ιστορικές παραθέσεις που παρατίθενται κατά μήκος της εργασίας. Διαφωνώ, θεωρώ ότι η εργασία αυτή αποτελεί μια μελέτη που έρχεται να ερευνήσει μέσα από φιλοσοφικές έννοιες τον τρόπο διάδρασης των δρόντων ή των διεργασιών εντός ενός συστήματος επικυριαρχικού χαρακτήρα και ιδιαιτέρως να ερευνήσει τις πηγές των παραπάνω. Οι Διεθνείς σχέσεις εδώ δεν μελετάνε ούτε την ισορροπία ισχύος, ούτε τη διεθνή επέμβαση, ούτε ζητήματα όπως η τρομοκρατία ή η διάδοση των πυρηνικών. Δεν είναι μια γεωπολιτική ανάλυση με σκοπό να προβλέψει τις μελλοντικές δράσεις των πολιτικών οντοτήτων ή το μέλλον του διεθνούς συστήματος ούτε να αναλύσει γεωπολιτικά ή μέσω της υπάρχουσας διεθνούς θεωρίας ένα μεταψυχροπολεμικό γεγονός. Αυτό που συμβαίνει είναι μια συστημική ανάλυση στη βάση των τριών ρευμάτων του Martin Wight και της μακροϊστορικής προοπτικής της Αγγλικής Σχολής, με σκοπό να αφουγκραστεί, ίσως, την πηγή όλων των παραπάνω. Η πολιτική θεολογία που διαθέτει ως θεωρητική βάση δίνει τη μεσαιωνική μορφή, σε επίπεδο ενστίκτων, τρομοκρατίας της Αγίας Έδρας, σε κάθε τομέα ανάλυσης. Η κοινωνιολογική ανάλυση της ανόδου του κράτους θέτει τις πρωτόλειες πηγές των σύγχρονων διεθνών ή διεθνικών καθεστώτων. Οι σχέσεις μεταξύ των κυριαρχούμενων οντοτήτων είναι σε ευθεία γραμμή με τους μετέπειτα ανταγωνισμούς και οι φιλοσοφικές γενεαλογίες αποδεικνύουν τις μετέπειτα συμπεριφορές των κρατών σε πολιτικο-ιδεολογικό επίπεδο.

Επιπλέον, αποφάσισα να συμπεριλάβω μια δομική ανάλυση, αν και δεν τις συσχετίζω με ακρίβεια με την ιδεολογικές διεργασίες που θέτει ο Wight, για λόγους πλουραλισμού. Σε κάθε κεφάλαιο προσπαθώ να αποδείξω το επιχείρημα μου βάσει της εργαλειοθήκης της Αγγλικής Σχολής, για λόγους συγκρότησης των επιχειρημάτων μου. Αντιλαμβάνομαι πως μπορεί κάποια επιχειρήματα ή ταυτίσεις να αποδεικνύονται αναχρονισμοί μετά την πρώτη ανάγνωση. Ότι

γράφεται, γράφεται μετά από προσεκτική μελέτη. Εκτός του Ουμανισμού, που αν και είναι καίριος, διατρέχει ταυτόχρονα και τις τρεις περιόδους που εξετάζω. Πάντως αληθεύει ότι δεν αποδεικνύει παρά μια αναχρονίζουσα ιστορικός μορφή πρώιμου ρεαλισμού. Θεώρησα σωστό να τον συμπεριλάβω διότι είναι σημαντική η επίδραση του σε κάθε τομέα ανάλυσης. Δυστυχώς δεν υπάρχει ανάλυση της πολιτικής εξέλιξης στην βάση του βόρειου Ουμανισμού. Δεν το έκανα διότι σχετίζεται περισσότερο με τις προμεταρρυθμιστικές τάσεις παρά με μια σταθερή κατάσταση όπως στην Ιταλία. Παρ' όλα αυτά θεωρώ ότι ίσως λείπει τόσο ως παράγοντας ανάπτυξης όσο και ως μεταβλητή συστημικής εξήγησης.

Τέλος, θα ήθελα να δώσω κάποιες εξηγήσεις για τις πηγές που χρησιμοποίησα, ιδιαίτερα στο φιλοσοφικό επίπεδο. Δεν είναι αρκετές και δεν χρησιμοποιώ πρωτογενείς πηγές. Η πολιτική φιλοσοφία της περιόδου είναι τόσο εκτός της δικής μας πραγματικότητας, που πιστεύω ότι απλώς πρέπει να τοποθετηθώ μέσα από τα μάτια των αυθεντιών. Για τον γράφοντα, οι Skinner, Figgis, Sabine, η Coleman, ο Mann, ο Ullmann και ο Γιανναράς – που ανέλυσε τόσο απολαυστικά και κυρίως εύληπτα τον Αυγουστίνο και την τεράστια επίδραση του στην Καθολική και προτεσταντική σκέψη – αποτελούν τις πρωτογενείς πηγές. Ολοκληρώνοντας, θα ήθελα να δηλώσω για ακόμη μια φορά το μέγεθος της επίδρασης της ανάλυσης του Martin Wight πάνω στην διεθνολογική μου σκέψη. Αν και δεν τον παραθέτω αρκετά, από κάποια στιγμή και έπειτα θεωρώ ότι απλώς οι σκέψεις μου ρέουν ενστικτωδώς.

«Όλες οι μεστές έννοιες της σύγχρονης πολιτειολογίας είναι εκκοσμικευμένες θεολογικές έννοιες¹». Η παραπάνω αποστροφή του Καρλ Σμιτ έρχεται για να τονίσει την θεολογική ρίζα κάθε νεωτερικής πολιτικής οντότητας, είτε στο εσωτερικό επίπεδο, δηλαδή σε ότι συνάγεται θεσμικά ή λειτουργικά από την έννοια της κυριαρχίας, είτε όσο αφορά στην εξωτερική της άποψη, αυτή που νομιμοποιεί το σημερινό κράτος ως ανεξάρτητο δρώντα, ανεξαρτήτως της σημερινής του μεταμοντέρνας² μειωμένης (για πολλούς) θέσης ανάμεσα στους όμορους αλλά και τους υπόλοιπους δρώντες, είτε αυτοί είναι υπερεθνικοί, είτε διακρατικοί, είτε είναι βεβαίως ακόμη και άτομα. Για να τονίσουμε την θεωρητική αφορμή του επιχειρήματος μας, θα αντιδιαστείλουμε τον προβληματισμό ενός σχολιαστή της *Πολιτικής του Θεολογίας*, του Phillip Gray, που αντιπαρέρχεται στην αντίληψη του Σμιτ, σχετικά με τον τρόπο που ο τελευταίος βγάζει το πρωτεύον του συμπέρασμα³. Διαφωνεί με τη κατά τον Σμιτ έννοια, ότι δηλαδή η Αποκαλυπτικής μορφής⁴ Μεσαιωνική βάση της κυριαρχίας, που χαρακτηρίζεται από την τελική «κρίσιμη απόφαση»⁵ ηγεμόνα, εκκοσμικεύεται μέσω της αναγεννησιακής έννοιας της κυριαρχίας η οποία αναδύθηκε κατά την διάρκεια των πολέμων της Μεταρρύθμισης και λόγω της έλευσης της Απολυταρχίας⁶. Θεωρεί ότι ο Σμιτ παρεκκλίνει της ορθής θεωρητικής πορείας, πρώτον διότι υποπίπτει σε αναχρονισμό, καθότι λαμβάνει υπόψιν κυρίως την Προτεσταντική φιλοσοφία και δεύτερον διότι η θεσμική βάση της μεσαιωνικής πολιτικής φιλοσοφίας έχει ήδη μειωθεί πολύ, λόγω της παρακμής της ισχύος της Καθολικής Εκκλησίας. Για μας αυτό είναι πολύ σημαντικό λόγω της αλλαγής που έχει ήδη επέλθει στο Δυτικοευρωπαϊκό σύστημα, καθώς αυτό καταλήγει μετά από μια μακροϊστορική πορεία σε μια εντελώς διαφορετική δομή, η οποία θα είναι εμμενώς αναρχική, έναντι της ιεραρχικής ή θα είναι τυπικώς διαρχική⁷, κατά τον Μέσο Μεσαίωνα. Εδώ ο Gray διαφοροποιείται ακόμη περισσότερο, εισάγοντας έναντι του Σμιτιανού όρου της *Πολιτικής Θεολογίας* έναν εντελώς διαφορετικό, αυτό

1 Carl Shmitt, Πολιτική Θεολογία, Τέσσερα Κεφάλαια γύρω από την διδασκαλία περί κυριαρχίας, Μτφ, σμ, επιλεγόμενα: Παναγιώτης Κονδύλης Εκδόσεις Λεβιάθαν, Αθήνα 1994, σελ 65.

2 βλ. Δημήτριος Χρυσόχου, *Οργανωμένη πολλαπλότητα: Το Μωσαϊκό της Διεθνούς Συμβίωσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2010, κεφ. 2.

3 Phillip W. Gray, *Political Theology and the Theology of Politics: Carl Schmitt and Medieval Christian Political Thought*, University of Hong Kong, p. 175.

4 Σύμφωνα με τη θεολογία του Αυγουστίνου, για την εξ' αποκαλύψεως και προκαθορισμένης σωτηρίας.

5 Shmitt Carl, *Πολιτική Θεολογία, Τέσσερα Κεφάλαια γύρω από την Διδασκαλία περί Κυριαρχίας*, Κεφ.1^ο.

6 Ibid, σελ. 176.

7 Ακολουθώντας το Γελασιανό πρότυπο για τα «Δύο ξίφη του Βασιλιά» που άρχουν στην Χριστιανοσύνη. Βλ: G.S. Sabine, *Ιστορία των Πολιτικών Θεωριών*, μετ. Μάνθου Κρίστη, Εκδόσεις Ατλαντίς, Αθήνα 1980, σελ 217-220.

της *Θεολογίας της Πολιτικής*. Ο Gray θεωρεί αυτή την διαφοροποίηση πολύ σημαντική διότι αλλάζει εντελώς την οπτική θέαση των πραγμάτων. Η Πολιτική Θεολογία⁸ μπορεί πολιτικά να σημαίνει οτιδήποτε, η νεωτερικότητα άλλωστε έδειξε πως οτιδήποτε μεταφυσικό ή θεολογικό, όπως οι ιδεολογίες και τα παράγωγά τους είναι συνάμα και πολιτικής σημασίας και αντίστροφα. Συνεπώς, κατά τον Σμιτ, η έννοια του θρησκευτικού Απολύτου εκκοσμικεύεται ή χρησιμοποιείται αναχρονικά μέσα από την παράδοση του Αγίου Αυγουστίνου⁹, με σκοπό να τονίσει την μεταφυσική της πηγή στην Απολυταρχία του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα, που αποτελεί βασικό στοιχείο του μετασχηματισμού που συμβαίνει στο μακρο-ιστορικό πολιτικό - στρατιωτικό τομέα ανάλυσης¹⁰. Ο Gray, εντάσσοντας τον όρο "Θεολογία της Πολιτικής", πιστεύει ότι συμπληρώνει τον Σμιτ για δύο λόγους¹¹. Κυρίως, διότι δεν αναχρονίζει μεσαιωνοποιώντας τις ρίζες της σύγχρονης πολιτικής ξεκινώντας από τον Λούθηρο, ο οποίος ήθελε αρχικά να τονίσει την κοσμική εξουσία και κυρίως να χρησιμοποιήσει την νέα απολυταρχική της όψη για να αποκρούσει τον Πάπα, εκκοσμικεύοντας έτσι κάθε μεσαιωνική πολιτική έννοια, αλλά και διότι ο παραπάνω όρος ενέχει το βασικό θεολογικό πλαίσιο¹².

Αυτό μπορεί να είναι είτε φυσικό είτε αποκαλυπτικό. Το αποκαλυπτικό στοιχείο είναι εγγενές στο μεσαιωνικό σύστημα καθώς εκκοσμικεύει την Θεία βούληση σε παπική ισχύ. Η Ρώμαιοκαθολική εκκλησία είναι αυτή που συνδέει με τα εγκόσμια τις βασικές πηγές του παραπάνω πλαισίου και ταυτόχρονα αποτελεί μόνιμη πηγή των βασικών πολιτικών εννοιών, της επεξήγησης τους και της κανονικοποίησής τους στο κοινωνικό περιβάλλον της μεσαιωνικής καθημερινότητας.

8 Η δομή των πολιτικών αντιλήψεων όταν σχετίζονται στην βάση τους με θεολογικές αντιλήψεις.

9 Μια σχέση που δεν μπορεί να μην είναι προϊόν των Γραφών, της επικρατούσας θεολογίας και των εκκλησιαστικών πηγών.

10 Buzan, Little, *International Systems in World History*, Oxford University Press, NY, 2000, σελ73

11 Phillip Gray, *Political Theology and the Theology of Politics: Carl Schmitt and Medieval Christian Political Thought*, σελ 177.

12 Το Κανονικό Δίκαιο. Σελ 47-50.

Μέρος 1^ο: Η Θεωρία

1.1 Το Κύριο Επιχείρημα

Θέτοντας την παραπάνω ανιστορική διχογνωμία ως αφορμή, περνάμε στο αυτό καθ' αυτό επιχείρημα. Θεωρώ πως η επαναστατική μορφή, κατά τον Martin Wight, διακυβέρνησης της δυτικής Ευρώπης μέσα από μια μίξη Χριστιανικής ηθικής ή ορμής και της όποιας κοσμικής διακυβέρνησης, μετατρέπεται βαθμιαία με την βοήθεια των εννοιών της Συνταγματικότητας και της Αντιπροσωπευτικότητας, σε κλασσικό ρεαλισμό¹³, κυρίως λόγω της ανάδυσης του νεωτερικού κράτους¹⁴. Συνδέω τον Επαναστατισμό με την πολιτική και κοινωνική θέση της Αγίας Έδρας και τις σχέσεις της με τους υπόλοιπες μονάδες του Μεσαιωνικού συστήματος, το οποίο σύστημα έχει κατ' αρχήν και εξ' αρχής της δημιουργίας του ή κατά την εξέλιξη του ιεραρχικό χαρακτήρα¹⁵, με σημαντικό πολιτικό ιστορικό παράγοντα τις σχέσεις ή καλύτερα την διαμάχη με την έτερη επικυρίαρχη μονάδα¹⁶, την [Αγία Ρωμαϊκή] Αυτοκρατορία¹⁷. Η Αγία Έδρα μετά από συγκεκριμένες και σημαντικές εσωτερικές διεργασίες σχετικά με τους θεσμούς και το νομικό της πλαίσιο¹⁸, που θα δούμε αργότερα, κατόρθωσε να επιβάλει μετά την κατίσχυση της επί των αυτοκρατορικών επιδιώξεων¹⁹, μια κοινή πρακτική και μια ενσυνείδητη²⁰ κατάσταση σε κάθε τμήμα της

¹³ Στην επόμενη παράγραφο δίνω κατά γράμμα το ορισμό των εννοιών του επαναστατισμού, του ρασιοναλισμού και του ρεαλισμού

¹⁴ Στς: Στην επόμενη παράγραφο 1.3 θα δούμε αν αυτό επαληθεύεται και στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου του MW, *Διεθνής Θεωρία*, κεφ 12: *Η Ισορροπία μεταξύ των τριών Ρευμάτων*, όπου ο συγγραφέας δίνει τις πιθανότερες μετατροπές από το ένα ρεύμα στο άλλο.

¹⁵ Αν και ο Wight το ονομάζει Complicated Dualistic, Double-Headed Suzerain System, M. Wight, *Systems of States*, Leicester University Press, 1977, σελ 29

¹⁶ Watson Adam, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*, μετ Ηράκλεια Στροϊκού, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010, σελ 251

¹⁷ Για την Αγ. Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και την σχέση της με την Καθολική Εκκλησία βλ: Adam Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*, μετ Ηράκλεια Στροϊκού, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010. κεφ 13: γεν για την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία βλ. Ernst Riegg, *Two Chronicles in the Holy Roman Empire: Legitimacy and Historical Construction*, University of Potsdam

¹⁸ Μεταρρυθμίση του Cluny. Ανάδυση του Κανονικού Δικαίου, υποσημείωση 150, σελ 41.

¹⁹ Ξεκίνησε με την λεγόμενη «Εριδα της Περιβολής». Η συγκεκριμένη διαμάχη αφορούσε την πραγματική και διφορούμενη Μεσαιωνική δομή εξουσίας στην οποία οι δύο. Αγία Έδρα και Αυτοκράτορας είχαν εμπλεκόμενες εξουσίες. Οι διαμάχη για το δικαίωμα επί του Χρίσματος των Επισκόπων έληξε μετά από πολλά επεισόδια με νίκη του Πάπα, με συνέπεια η Καθολική Εκκλησία να αποκτήσει de facto την μοναδική εξουσία στην Ευρώπη να χρίζει ή να αποκαθλώνει βασιλείς. Επιπλέον, εγκαίνιασε μια δομή όπου οι δύο δυνάμεις, η όποια κοσμική και η πνευματική να μάχονται για δύο περίπου αιώνες, πολώνοντας έτσι την Χριστιανοσύνη. M. Wight, *Systems of States*, Leicester University Press, 1977, σελ 226-28.

Μεσαιωνικής καθημερινότητας, δημιουργώντας έτσι μια «Civitas Maxima»²¹, η οποία χαρακτηριζόταν από ένα ομοιόμορφο, ηθικό και πολιτιστικό σύνολο. Το σύνολο αυτό έχει υφέρπουσες ρασιοναλιστικές και ρεαλιστικές τάσεις, καθώς το διατρέχει ταυτόχρονα μια διττή οικονομική και πολιτική πραγματικότητα που χαρακτηρίζεται από την ανάδυση των πρώτων προκρατικών οντοτήτων στην δυτική Ευρώπη²², την ανάδυση των εμπορικών συνομοσπονδιών στην δυτική και νότια Γερμανία, της Χάνσα²³ και του ιταλικού υποσυστήματος. Βαθμιαία λοιπόν ο επαναστατισμός θα μειωθεί εις όφελος του ρεαλισμού και του ρασιοναλισμού, ενώ θα επανέρχεται πολύ επιφανειακά στα μέσα του 15ου αιώνα, με την αντίδραση απέναντι στην άνοδο των αιρέσεων στην Αγγλία και την Κεντρική Ευρώπη και την προσπάθεια ανάσχεσης των Οθωμανών στα Βαλκάνια. Η ήττα του αδύναμου πολιτικά Ρασιοναλισμού²⁴, με την ήττα των Συνοδικών, θα φέρει μικρές εκρήξεις Επαναστατισμού έναντι των αιρέσεων, αλλά τελικά θα νομιμοποιήσει την άνοδο των απολυταρχικών μεταφεουδαρχικών οντοτήτων στην Γαλλία, την Αγγλία και την Ισπανία. Πολιτικά η Καθολική Εκκλησία θα μειωθεί σε ένα ιταλικό Stato και θα εμπλακεί στο ρεαλιστικό μοντέλο της Ισορροπίας Δυνάμεων της Ιταλίας, ενώ θα χάσει συντριπτικά της ισχύ της μετά τους πρώτους Θρησκευτικούς πολέμους και την συνθήκη του Cateau Cambresis²⁵. Ολοκληρώνοντας θα

20 Ένα είδους φαντασιακού. Για το Φαντασιακό στο Μεσαίωνα βλ., Jacques le Goff,

21 Ίσως εδώ θα ήταν καλύτερα να λέγαμε ότι δημιούργησε ένα εσωτερικό σύστημα με χαρακτηριστικά Κοινωνίας. Ο Wight System of States αναφέρει ότι θα ήταν αναχρονιστικό να ονομάσουμε την Χριστιανοσύνη σύστημα, καθώς για αυτόν δεν υπάρχουν εξωτερικές σχέσεις μεταξύ των μονάδων που την απαρτίζουν, παρά μόνο εξωτερικές με τα υποσυστήματα της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, M.Wight, *Systems of States*, Leicester University Press, 1977, σελ 28.

22 Για την δημιουργία των προκρατικών δομών στην Ευρώπη και την γνωστή εξέλιξη τους βλ.: Τζόζεφ Ρ. Στρέγγερ, *Γιατί Γεννήθηκε το Κράτος, εξουσία, ιδεολογία και θεσμοί στην αυγή της νεότερης Ευρώπης*, μετ. Θάνος Σαμαρτζής, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2013, κεφ 1, Το Κράτος Αναδύεται, σελ 13-96; Martin Van Creveld, *Η Άνοδος και η Πτώση του Κράτους*, μετ. Εκδόσεις Τουρίκης Κωνσταντίνος, Αθήνα 2003, σελ Κεφάλαιο 2, Η Άνοδος του Κράτους, σελ 77-150.

23 Στα Παλιά Γερμανικά της Άνω Γερμανίας ο όρος Χάνσα (Hansa) σημαίνει ένωση, όμιλος. Με αυτό το όνομα εμφανίστηκαν διάφοροι συνασπισμοί πόλεων με κύριο σκοπό τη διασφάλιση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας και του εμπορίου στο χώρο της Βόρειας Θάλασσας. Κυρίως όμως ο όρος αυτός αναφέρεται στην Χανσεατική Ένωση, δηλαδή την ένωση των γερμανικών κατά βάσιν πόλεων της Βαλτικής και της Βόρειας Θάλασσας (Γερμανική Χάνσα), που ήταν η μεγαλύτερη από αυτές τις ενώσεις.

24 Ο Wight τονίζει την αδυναμία των ρασιοναλιστικών ιδεών να σταθεροποιηθούν, καθώς διατηρούν εγγενή χαρακτηριστικά ατροφίας, σε αντίστοιχες περιπτώσεις. Martin Wight, *Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, μετ. Ηράκλεια Στροϊκού, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2011, σελ 341.

25 Για τον Ullmann όμως, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία αποτελεί την γέφυρα που ενώνει θεσμικά το Ρωμαϊκό Ιμπέριουμ με το σύγχρονο κράτος έθνος, βλ.: Philipp Ullmann, *the Growth of Papal Government in Middle ages*, London 1955, σελ 292

πρέπει να τονίσουμε, για λόγους που θα αναλύσουμε στα παρακάτω κεφάλαια, ότι οι ημερομηνίες που θεωρούμε σημειολογικά σημαντικές και επιφέρουν αλλαγή στα πρότυπα-διεργασίες²⁶ βάσει των οποίων εξηγούμε το Μεσαιωνικό διεθνές σύστημα είναι σχηματικά και μερικώς επεξηγηματικά οι εξής:

1. Πρώτη Χρονολογική Περίοδος. Οι Επαναστατικοί κυριαρχούν

- a) Από το 1202 (Venerabilem) έως το 1302 (Unam Sanctam): Η Αγία Έδρα, μεταξύ της δημοσιοποίησης των δύο παραπάνω παπικών δημοσιεύσεων, αποκτά σχεδόν κυριαρχικά δικαιώματα έναντι των υπολοίπων μονάδων και σταθεροποιεί την ισχύ της μέσα στην Respublica Christiana²⁷. Ρεαλιστικές και Ρασιοναλιστικές πτυχές δρουν υποδόρια υπό την μορφή των νέων κρατών, την άνοδο της βασιλικής εξουσίας, την εγκαθίδρυση οικονομικών – εμπορικών ενώσεων και την ανάδυση της αριστοτέλειας φιλοσοφίας και μεθόδου ανάλυσης στα πανεπιστήμια²⁸.
- b) Από το 1302 έως το 1378: Η Αγία Έδρα υπό αιχμαλωσία στην Αβινιόν (υπό Φεουδαλική επικυριαρχία του Γάλλου Βασιλιά). Εξέλιξη μιας άναρχης πολιτικό – στρατιωτικής κατάστασης στην Χριστιανοσύνη. Αμφισβήτηση της Παπικής κυριαρχίας (Plenitudo Potestatis²⁹) από τους Σχολαστικούς στα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια. Το Ιταλικό σύστημα των πόλεων κρατών σταθεροποιείται και μια σειρά απο ηγεμόνες της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας αμφισβητεί τα πρωτεία του πάπα.

26 Κατά το Patterns που χρησιμοποιούν οι Buzan, Little στο: Buzan, Little, *Interantional Systems in World History*, Oxford University Press, NY, 2000, σελ 96-98

27 Η οποία προϋπήρχε τα τελευταία 500 χρόνια, αλλά υπό την σκέπη του Γελασιανού Δόγματος, βλ: Sabine G.S., *Ιστορία των Πολιτικών Θεωριών*, μετ. Μάνθου Κρίστη, Εκδόσεις Ατλαντίς, Αθήνα 1980, κεφ X

28 Τα πανεπιστήμια στην Ευρώπη, από την στιγμή της δημιουργίας τους υπηρξαν θεσμοί οικουμενικής δραστηριότητας και αποδοχής. Αν και μετέπειτα η οργανωτική τους μορφή δήλωνε την εθνική διαφοροποίηση της Χριστιανοσύνης, ο σκοπός τους παρέμεινε ο ίδιος έως και την νεωτερικότητα τουλάχιστον. Η εκμάθηση των πρακτικών και των ελευθέρων τεχνών, η εκμάθηση και αναγέννηση του Ρωμαϊκού Δικαίου, του κανονικού Δικαίου και άλλων επιστημών, όπως η Ιατρική δήλωνε μια κοινή πολιτιστική παράδοση, η οποία πήγαινε παράλληλα με την διαδεδομένη άποψη της κοινής κληρονομιάς και Χριστιανικής πραγμάτωσης εντός μιας κοινωνίας που αντιλαμβάνονταν τα κοινά Χριστιανικά της χαρακτηριστικά.

29 Δόγμα που επεκράτησε κατά την περίοδο του Ιννοκέντιου του 3^{ου} και υποδήλωνε την πνευματική κυριαρχία του πάπα και την αποκλειστική ανώτερη αρμοδιότητα να ρυθμίζει τις κοσμικές υποθέσεις του εσωτερικού και τις μεταξύ σχέσεις των πολιτικών οντοτήτων. Στην πραγματικότητα αποτελεί διακήρυξη του παπικού ιμπεριαλισμού στην Ευρώπη

2. Δεύτερη χρονολογική περίοδος. Οι Ρασιοναλιστές μετριάζουν την Παπική κυριαρχία

- Από το 1378 (Παπικό Σχίσμα) έως το 1449 (Έτος λήξης της Συνόδου της Βασιλείας): Το Συνοδικό Κίνημα σε εξέλιξη με πλήρη αμφισβήτηση κάθε πτυχής της παπικής επικυριαρχίας λόγω της έντονης ανάμειξης του θεσμού σε κάθε οικονομική δραστηριότητα αλλά και της πνευματικής του απαξίωσης λόγω των εσωτερικών συσχετισμών δύναμης στα ανώτερα κλιμάκια της Αγίας Έδρας. Η Ρασιοναλιστική πολιτική σκέψη βρίσκεται σε έξαρση.

3. Τρίτη χρονολογική περίοδος. Οι Ρεαλιστές επικρατούν και η Χριστιανοσύνη χάνει την πνευματική της ενότητα

- Έως το 1517 (Θυροκόλληση των 95 Θέσεων από τον Μαρτίνο Λούθηρο): η Παπική εκκλησία ανανεώνεται στην κορυφή της μέσα από τα παράγωγα αποτελέσματα του Συνοδικού κινήματος αλλά συνεχίζει να διατηρεί την πνευματική της ισχύ πανευρωπαϊκά, ενώ περιορίζει την πολιτική ή – στρατιωτική – οικονομική επιρροή στην Ιταλία. Στο εσωτερικό της ηπείρου η Μεταρρύθμιση και Δίαιτα του Σπέγερ (1527) αποτελούν σημαντικές εξελίξεις για την παπική μεταφυσική επιρροή. Στο εξωτερικό η Χριστιανοσύνη βρίσκεται σε άμυνα στην Ανατολική Ευρώπη έναντι των Οθωμανών. Ρεαλιστές πάπες επικρατούν στην Αγία Έδρα και την Ιταλική πολιτική σκηνή, ενώ στο εσωτερικό των κρατών της Δυτικής Χριστιανοσύνης υπάρχει μια εξέλιξη των δομών εξουσίας τους προς ένα περισσότερο απολυταρχικό μοντέλο.

Συνοψίζοντας, η Χριστιανοσύνη ή *Respublica Christiana* διακατέχεται από ένα κυρίαρχο επαναστατισμό που ωριμάζει το 1202 με την παπική Βούλα του Ιννοκέντιου του 3^{ου} και κορυφώνεται στις αρχές του 14ου αιώνα με την αντίστοιχη του Βονιφάτιου του 9^{ου}. Κατά την περίοδο αυτή, η Αγία Έδρα εγκαθιστά ένα τεράστιο δίκτυο πολιτική και οικονομικής ισχύος στην Ευρώπη και επιτυγχάνει να διεκδικήσει με επιτυχία τα πρωτεία από τον Γερμανό Αυτοκράτορα. Η δράση της είναι πανευρωπαϊκή, οι Ιερά Εξέταση κάνει την εμφάνιση της (1216), οι Σταυροφορίες συνεχίζονται, σε μια φάση ύφεσης, ενώ διατηρεί κάθε δικαίωμα επέμβασης στο εσωτερικό των ισχνά διαμορφωμένων οντοτήτων. Τη περίοδο εκείνη είναι σε έξαρση και η επαναστατική φιλοσοφική ανάπτυξη της Χριστιανοσύνης, μέσω της εξέλιξης μιας νομικής πλευράς υπό την μορφή του Κανονικού Δικαίου και ενός αριθμού ακαδημαϊκών που υποστηρίζουν και προωθούν την παπική άποψη, ενώ από κοσμικής πλευρά υπάρχει ένας αριθμός πολιτικών φιλοσόφων που αντιτίθεται στο πάπα, με κυριότερο εκπρόσωπο τον Δάντη (*Dante Aligheri*)³⁰. Παρόλα αυτά, η

30 Ο *Aligheri* με το έργο του *De Monarchia* τονίζει την ανάγκη την ένωσης όλης της Ευρώπης σε μια πολιτική οντότητα υπό τον Γερμανό Αυτοκράτορα. Φυσικά η φιλοαυτοκρατορική του άποψη για την οργάνωση της

φεουδαρχική δομή είναι ιεραρχική αλλά αναρχούμενης γεωπολιτικής σύνδεσης³¹, λόγω του φεουδαλικού μοντέλου, ενώ η παραγωγή χαρακτηρίζεται από βεβιασμένη ανακατανομή παραγωγικών εργατών³² με μια λογική μηδενικού αθροίσματος³³. Στο δεύτερο μισό οι επαναστατικοί χάνουν την πολιτική τους επίδραση, ενώ οι ρασιοναλιστές με την εμφάνιση των αριστοτελείων κειμένων επικρατούν μέσα σε μισό αιώνα, παρ' όλες τις απαγορεύσεις των επαναστατικών³⁴

Η πνευματική παρακμή και η κοσμικές υπερβολές της επαναστατικής κυριαρχίας³⁵, σε συνδυασμό με την συνεχιζόμενη εκκοσμίκευση της πολιτικής φιλοσοφίας κάνουν δυνατή την άνοδο του ορθολογισμού και του Φυσικού Δικαίου³⁶ μέσα από την συνταγματικότητα της Συνοδικής Θεωρίας. Η συνταγματικότητα των Συνοδικών θα φέρει στην επιφάνεια όχι μόνο την παπική υπερδομή, υπεύθυνη κυρίως για τον χαρακτηρισμό που αποδίδει ο Figgis³⁷ και ο Hobbes³⁸ στην Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ως το σημαντικότερο και μοναδικό κληρονόμο του Ρωμαϊκού Ιμπερίου (Imperium) και Μεσαιωνικό επικυρίαρχο, αλλά θα τονίσει και την σταθεροποίηση ενός διπλωματικού συστήματος μέσω των παπικών λεγάτων και θα αναδείξει την κοινή πολιτιστική και πνευματική ρίζα των Ευρωπαίων³⁹. Η ήττα της θα αποδείξει τα λεγόμενα του Wight για τις εγγενείς αδυναμίες του Ρασιοναλισμού έναντι ενός νέου είδους πολιτικού ρεαλισμού⁴⁰ και του

Χριστιανισμού δεν αποτελεί και εγγενές του φιλοσοφικό δόγμα, αλλά επίκτητο. Θεωρεί ότι αποτελεί την μοναδική λύση απέναντι στον παπικό ιμπεριαλισμό στην Ιταλία «που τόσα κακά έφερε στην Ιταλική χερσόνησο».

31 Treschke Benno, *Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory*, International organisation 52.2 Spring 1998, σελ 352.

32 Ibid, σελ 352.

33 Ibid, σελ 326.

34 Αφορισμός των επαιτικών ταγμάτων και των κυριοτέρων πολιτικών φιλοσόφων, όπως ο Μαρσίλιος και ο Γουλιέλμος του Όκκαμ, βλ. Σελ 60-61.

35 Ulmann Walter, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, Routledge, London, 2003, 148-163

36 "Το φυσικό δίκαιο δεν είναι τίποτε άλλο παρά η συμμετοχή του αιώνιου δικαίου στο λογικό δημιούργημα", "ο θεός νόμος είναι η λογική της θείας σοφίας", Θωμάς Ακινάτης.

37 John Nevill Figgis, *Respublica Christianna*, London, 1913, πρτθ στο M. Wight, *Systems of States*, Leicester University Press, 1977, σελ 28.

38 Thomas Hobbes, *Leviathan*, Εκδόσεις Αθήνα 2013, Τμήμα 4^ο, 651-741, *Το Βασίλειο του Σκότους*

39 Ο Wight αναφέρει ότι η Σύνοδος της Κωσταντίας (Costance) υπήρξε το πρώτο πανευρωπαϊκό συνέδριο μεταξύ των Ευρωπαϊκών εθνών, όπως και ότι η μετέπειτα Σύνοδος της Βασιλείας (Basle) θα αναδείκνυε την οπισθοχώρηση της παπικής εξουσίας έναντι των νέων μονάδων, καθώς τα Κονκορδάτα – Συμφωνίες που θα υπέγραφε με τους εκπροσώπους τους θα ήταν ένα πρώιμο είδος αναγνώρισης τους. M. Wight, *Systems of States*, Leicester University Press, 1977, σελ 28.

40 Με την Αναγέννηση θα έλθουν στην επιφάνεια ξανά πολιτικές απόψεις των αρχαίων, Ρωμαίων ή Ελλήνων, πράγμα που θα επηρεάσει και τον τρόπο αντιμετώπισης των υπαρχόντων πολιτικών καταστάσεων.

επαναστατισμού της καθολικής Εκκλησίας. Ο ιταλικός Ουμανισμός μέσα από την αναγέννηση και την έξαρση των κλασσικών κειμένων, το καπιταλιστικό σύστημα στις απαρχές του και το Απολυταρχικό μοντέλο διακυβέρνησης, εντός του νεωτερικού κράτους που θα αναδειχθεί στα τέλη του 15ου αιώνα, θα είναι τα πρωίμια της νεωτερικότητας και το τέλος της θεολογικής μορφής της πολιτικής που ανέδειξε η Καθολική εκκλησία⁴¹.

1.2 Η Βασικοί Ορισμοί των Τριών Ρευμάτων Σκέψης⁴²

Εδώ παραθέτουμε για λόγους καθαρά πρακτικούς τις βασικές έννοιες που σχετίζονται με τα Τρία Ρεύματα Σκέψης. Είναι σημαντικό διότι έχουν οντολογικό χαρακτήρα, καθώς αποτελούν τις πηγές στις οποίες βασίζεται η δομή της επιχειρηματολογίας μας. Αναφορικά λοιπόν, τα Τρία Ρεύματα είναι τα εξής:

1. Οι Επαναστατικοί και το προϊόν της διανόησης τους που ονομάζεται επαναστατισμός. Ο Επαναστατισμός, όπως την ορίζει ο Martin Wight, έχει ως βάση την έννοια μιας Κοινωνίας Κρατών ή οικογένειας εθνών. Δηλαδή, «δεν υπάρχει καμία ανώτερη πολιτική αρχή αλλά παρόλα αυτά αναγνωρίζεται ότι το πλήθος των κυρίαρχων κρατών σχηματίζει ένα ηθικό και πολιτισμικό σύνολο, το οποίο επιβάλλει ορισμένες ηθικές, ψυχολογικές και ίσως νομικές υποχρεώσεις, σύμφωνα με κάποιες θεωρίες δικαίου, έστω και αν δεν επιβάλλει πολιτικές»⁴³. Οι Επαναστατικοί είναι εκείνοι που επικεντρώνουν στην παραπάνω έννοια και έχουν ως κύρια χαρακτηριστικά της δράσης τους έναν δογματικό ύφος και μια ιεραποστολική πρακτική.
2. Οι Ρασιοναλιστές και ομοίως η φιλοσοφία τους ο ρασιοναλισμός. Συσχετίζονται δε με τις έννοιες της διπλωματίας και του εμπορίου, δηλαδή με «συνεχείς και οργανωμένες συναλλαγές μεταξύ των κυρίαρχων κρατών σε διαστήματα ειρήνης»⁴⁴.

41 Στην συνέχεια βεβαίως θα επικρατήσει για πάνω από 150 χρόνια ένας επαναστατισμός, ο οποίος θα έχει τις ρίζες του στην θρησκεία, αλλά πλέον ως αντίδραση. Ο αντεπαναστατισμός των Καθολικών και η μεταξύ τους σύγκρουση σε κάθε τομέα, από τον πολιτικό μέχρι εκείνο των ιδεών, αλλά μέσα σε μια όλο και περισσότερο αναρχούμενη φύση της Ευρωπαϊκής δομής θα επαληθεύσει την θεωρία του Wight για την τάση του Ρεαλισμού να μετατρέπεται σε σκληρό Επαναστατισμό, Martin Wight, *Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, μετ. Ηράκλεια Στρούκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2011, σελ 338-339.

42 Ibid, κεφάλαιο 1ο.

43 Ibid, σελ 9

44 Ibid

3. Οι Ρεαλιστές και παρομοίως η πρακτική τους που ονομάζεται ρεαλισμός. Η ριζική τους προέλευση ως θεωρία βασίζεται στην *Διεθνή Αναρχία*, «δηλαδή ένα πλήθος ανεξαρτήτων κυριάρχων κρατών που δεν αναγνωρίζουν καμία ανώτερη πολιτική αρχή και οι σχέσεις των οποίων ρυθμίζεται τελικά με πόλεμο»⁴⁵.

Βεβαίως, οι παραπάνω ορισμοί αποτελούν απλά εργαλεία με σκοπό να αντιληφθούμε σε πρώτο επίπεδο τις διαφορές τους. Παρουσιάζουν όλα διάφορες μορφές. Πιο συγκεκριμένα, σε συγκεκριμένα ζητήματα, ή αλλιώς διεργασίες⁴⁶, σύμφωνα με τον Buzan, ο Ρεαλισμός δύναται να πάρει την μορφή του επιθετικού ή του αμυντικού, ο Επαναστατισμός τη μορφή του εξελικτικού ή του ραγδαίου, ενώ ο ρασιοναλισμός μια περισσότερο ρεαλιστική ή ιδεαλιστική μορφή⁴⁷. Εδώ πρέπει να πούμε ότι ο καθηγητής δίνει στους εκπροσώπους των τριών ρευμάτων τα αντιστοιχα με τα παραπάνω ονόματα των *Μακιαβελικών, Γκροτιανών και Καντιανών*. Επιπλέον, ειδικότερα ο επαναστατισμός μπορεί να πάρει μια διαφορετική μορφή, πολύ περισσότερο ήπια, αρχέγονη ή αγνής ιδεολογικής προέλευσης, με την μορφή του *μεταλλαγμένου επαναστατισμού*. Τέλος θα πρέπει να παραθέσουμε το εξής. Τα τρία ρεύματα στο επίπεδο της εξωτερικής πολιτικής αν τα τοποθετήσουμε κυκλικά και με τις παραπάνω υποδιαιρέσεις, συνορεύουν με συγκεκριμένο τρόπο⁴⁸. Με την σειρά και επαναλαμβανόμενα: Επιθετικός Ρεαλισμός – Αμυντικός Ρεαλισμός – Ρεαλιστικός Ρασιοναλισμός – Ιδεαλιστικός Ρασιοναλισμός – Εξελικτικός Επαναστατισμός – Ραγδαίος Επαναστατισμός – {Ρεαλισμός, όπως αρχικώς}. Συνεπώς, συμβαίνει σε αυτό το τομέα ανάλυσης τα ρεύματα να συμπλέκονται με τον παραπάνω τρόπο.

Όσο αφορά την αντίληψη του όρου *Διεθνής Κοινωνίας*, θα πρέπει να δώσουμε και τους ορισμούς των μορφών που παίρνει ο Επαναστατισμός. Συνοπτικά, ο Επαναστατισμός επειδή εξομοιώνει την διεθνή κοινότητα με μια κατάσταση εσωτερικής πολιτικής, της δίνει μια μορφή οικουμενικής κοινότητας. Υπάρχουν τρεις τρόποι για να συμβεί η παραπάνω πραγμάτωση⁴⁹:

1. Μέσω της Δογματικής Ομοιομορφίας. Εδώ η Επαναστατική θεωρία απαιτεί δομική ομοιομορφία και ιδεολογική συνάφεια μεταξύ των μελών της. Οι οπαδοί της συγκεκριμένης μορφής μπορεί να φτάσουν σε ακραίες μορφές φανατισμού για να πετύχουν μια οικουμενική ιδεολογική ομοιότητα.

⁴⁵ Ibid

⁴⁶ Στο πόλεμο, την διπλωματία, το δίκαιο, την ισχύ, το εθνικό ή μη οικουμενικό συμφέρον, την διεθνή ηθική, την διεθνή υποχρέωση, κα...

⁴⁷ ibid, σελ 201.

⁴⁸ ibid, σελ 199.

⁴⁹ ibid, σελ 50-59.

2. Δογματικός Ιμπεριαλισμός. Όταν μια ισχυρή πολιτική οντότητα προσπαθεί να επιβάλει μια ιδεολογική ομοιομορφία με τελικό σκοπό να εξομοιώσει τις διεθνείς σχέσεις με την εσωτερική πολιτική. Αυτή η θεωρία έχει δύο πηγές. Μια μεταφυσική βάση σε επίπεδο έθνους, στη βάση του δικαιώματος να επικρατήσει λόγω θεϊκής εντολής, εντός ενός τελεολογικού ιστορικού πλαισίου. Και μια δεύτερη μέσω του ατομικού πεπρωμένου που υπόσχεται η θεία κλήση. Ο Δάντης, που θα μας αποσχολήσει αργότερα, αποτελεί για τον Martin Wight την θεωρητική πηγή αυτής της θεωρίας.
3. Ο Κοσμοπολιτισμός. Δηλαδή η διακήρυξη μιας παγκόσμια υπερβατικής κοινωνίας που θα έχει ξεπεράσει τα έθνη και τα κράτη, απορρίπτοντας το διακρατικό σύστημα και κάθε αρχή που πηγάζει μέσα από αυτό. «η κοσμόπολη εξομοιώνεται με την παγκόσμια πόλη που γίνεται η Civitas Maxima»⁵⁰.

Όπως θα δούμε στο δεύτερο μέρος, και θα επαναλάβουμε παρακάτω, τα τρία ρεύματα δεν επικρατούν ποτέ ολοκληρωτικά ούτε και εκλείπουν. Αποτελούν φιλοσοφικές γενεολογίες που πάνω σε μια συγκεκριμένη βάση αλλάζουν για να συνεχίσουν να υπάρχουν ως καταστάσεις ανθρώπινης δημιουργικότητας και διανοήσης που αλληλεπιδρούν.

1.3 Η Δομή σε Μακροϊστορικό επίπεδο. Γιατί η Βρετανική Σχολή

Επιλέξαμε την Βρετανική Σχολή για τον πλουραλισμό από τον οποίο διακατέχεται, τόσο όσον αφορά τον τρόπο ανάλυσης και την μεθοδολογία που χρησιμοποιεί⁵¹, όσο και διότι είναι εκείνη που εισήγαγε πρώτη αλλά και ανέλυσε βαθύτερα την έννοια του διεθνούς συστήματος, δίνοντας του μια ιστορική προοπτική και καθιστώντας το ως το βασικό φαινομενολογικό της αφήγημα⁵². Ο πλουραλισμός που διαφαίνεται από τα πρώτα έργα των ιδρυτών της υπεισέρχεται μονομιάς και σε οντολογικό επίπεδο καθώς τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιούν οι κύριοι αλλά και οι

⁵⁰ Ibid, σελ 55.

⁵¹ Buzan, Little, *International Systems in World History*, Oxford University Press, NY, 2000, σελ 44.

⁵² Για τον καθ. Παναγιώτη Ήφαιστο, η Αγγλική σχολή αποτελεί μια κριτική του *παραδοσιακού παραδείγματος*, δηλαδή του κλασσικού Ρεαλισμού σε επίπεδο κυρίως συστημικό διότι τονίζει την ανάγκη διεθνούς κοινωνίας, βλ Hedley Bull, *Η Άναρχη Κοινωνία*, μετ. Ηράκλεια Στρούκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2009, αλλά και όσο αφορά σε επίπεδο μονάδας καθώς αν και συμφωνεί με το κύριο αφήγημα που χαρακτηρίζεται από την κρίσιμη θέση του κράτους μέσα στο αναρχούμενο περιβάλλον τονίζει και την ανάγκη παραδοχής και άλλων δρώντων διεθνικών ή διεθνιστικών. Παναγιώτης Ήφαιστος, *Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, εκδ Ποιότητα, Αθήνα 1999, σελ 225-236.

μετέπειτα εκφραστές της όπως οι Buzan, Little⁵³, Watson⁵⁴ ή ο Bull⁵⁵ αποτελούν μια επιστημολογική αντανάκλαση των πρώτων. Πραγματικά ο κυριότερος, μαζί με τους Butterfield⁵⁶ και Manning, Martin Wight ήταν αυτός που ανέπτυξε μια ολόκληρη θεωρία στην βάση των εκάστοτε συστημάτων, προσπαθώντας να ανακαλύψει μέσα από ιστορικά παραδείγματα τα πρότυπα και τις διεργασίες που αυτά πυροδοτούσαν, ώστε να εξηγήσει συγκεκριμένες συμπεριφορές διεθνών δρώντων μέσα στο εκάστοτε σύστημα - αλλά και αυτό της γενιάς του. Πράγματι, στο *Systems and States*, ο Wight καταφέρνει μέσα από ιστορικές διεργασίες και κυρίως μέσα από μια εμβριθή ανάλυση σε οντολογικό επίπεδο (χρονολογική και χωρική οριοθέτηση, διεργασίες, δομή του συστήματος, λειτουργική και δομική διαφοροποίηση, εναλλαγή στα εκάστοτε επίπεδα ανάλυσης) να αποδώσει κοινές νόρμες και συμπεριφορές και μια Διεθνή θεωρία, ώστε σε ένα άλλο, αντίστοιχα σημαντικό έργο, το *Διεθνής Θεωρία, Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, να φτάσει σε μια θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, μέσα από ένα είδος φιλοσοφικής θέασης πάνω στην υπάρχουσα διπλωματική πρακτική.

Σε συνδυασμό όμως με τα βασικά χαρακτηριστικά με τα οποία πραγματεύεται τις Διεθνείς σχέσεις, η Αγγλική Σχολή ακολουθεί και μια συγκεκριμένη μεθοδολογία η οποία διαφέρει μόνο οντολογικά με εκείνη των υπολοίπων παραδειγμάτων αλλά και επιστημολογικά, καθώς τονίζει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μέσω των εργαλείων της μεθοδολογίας της. Συνεπώς, ακολουθώντας στην βάση ενός μακροϊστορικού πλαίσιο, θα υιοθετήσουμε τα αντίστοιχα μεθοδολογικά εργαλεία

53 Οι Buzan και Little στο έργο τους: Buzan, Little, *International Systems in World History*, Oxford University Press, NY, 2000 προχωρούν σε μια εμβάθυνση των μεθοδολογικών τους εργαλείων, κεφ 4 και 5, μέσω των οποίων θα προχωρήσουν αργότερα στην εξέλιξη της εργασίας τους για την γραμμική ανάπτυξη των εκάστοτε διεθνών συστημάτων.

54 Σε μια ανάλογη επίδειξη της σχέσεως μεταξύ ιστορίας και διεθνούς συστήματος θα προχωρήσει και ο A. Watson με το έργο του Adam Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση, μετ Ηράκλεια Στρούκου*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010, χρησιμοποιώντας όμως μια διαφορετική μεθοδολογία, μέσω της οποίας προχωρεί και σε διάφορες ποιοτικές καταχωρήσεις των συστημάτων που εκθέτει. Για τον Watson, τα ιστορικά διεθνή συστήματα (ή κοινωνίες, που για τους αναλυτές της Αγγλικής Σχολής συνυπάρχουν) αποτέλεσαν κυρίως υποσυστήματα, πέραν του σημερινού, περιφερειακής γεωγραφικής εμβέλειας τα οποία εναλλάσσονταν σε ένα εύρος που ξεκινούσε από το πλήρως αναρχούμενο έως το αυτοκρατορικού τύπου, στην βάση των σημαντικότερων διεργασιών μεταξύ των κυριότερων δρώντων, όπως των συσχετισμών ισχύος, των εμπορικών και των διπλωματικών σχέσεων ή του στενού του φυσικού περιβάλλοντος.

55 Ο Hedley Bull αποτελεί έναν από τους κύριους εκπροσώπους της Αγγλικής Σχολής. Απλώς θεωρούμε ότι η επιχειρηματολογία του και το επιστημολογικό παράδειγμα, πλέον, που αναπτύσσει αποτελεί μια ποιοτική εμβάθυνση ενός εκ των τριών ρευμάτων του Wight.

56 Butterfield, Wight (ed.) *Diplomatic Investigation, essays in the theory of international politics*, Harvard university Press, Cambridge, Massachusetts, 1966.

που χρησιμοποιούν οι Buzan και Little. Θα χρησιμοποιήσουμε δηλαδή ως θεωρητική εργαλειοσυσσκευή τις βασικές έννοιες των επιπέδων ανάλυσης (levels of analysis), των πεδίων ανάλυσης (sectors of analysis) και τις επεξηγηματικές πηγές (sources of explanation) που αποτελούνται από την: την διαδικασία (process), την δομή (structure) και την ικανότητα αλληλεπίδρασης (interaction capacity)⁵⁷. Πιο συγκεκριμένα, θα ορίσουμε ότι:

(a) Το πεδίο ανάλυσης της μακροϊστορικής δομής που χρησιμοποιούμε είναι το σύστημα και θα ονομάσουμε αυτό το σύστημα Χριστιανοσύνη ή Respublica Christianna⁵⁸. Επιπλέον η βασική μονάδα αυτής θα είναι η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία ή Αγία Έδρα ή απλώς το πρόσωπο του πάπα. Τα κύρια ρεύματα που θα την χαρακτηρίζουν και θα την αναδιαμορφώνουν είναι τα αντίστοιχα που αναλύει ο Martin Wight στο, *Διεθνή Θεωρία* και αποτελούν το αποτέλεσμα μεταξύ των διαδικασιών που θα λαμβάνουν μέρος σε σχέση με τις χρονικές περιόδους που ορίσαμε παραπάνω.

(b) Οι Τομείς Ανάλυσης είναι περίπου όλοι όσοι εκθέτουν οι Buzan, Little⁵⁹. Ο παρατιθέμενος δισδιάστατος πίνακας είναι αρκετά διαφωτιστικός, καθώς μας δίνει την δυνατότητα να συσχετίσουμε ποικιλοτρόπως τους Τομείς με τα Επίπεδα. Οι Τομείς που εξετάζονται στην Αγγλική Σχολή είναι οι Στρατιωτικός, Πολιτικός, Οικονομικός, Κοινωνικόπολιτισμικός και Περιβαλλοντικός. Περισσότερο συγκεκριμένα:

- Ο πολιτικός σχετίζεται με τις σχέσεις εξουσίας, το καθεστώς διακυβέρνησης και αναγνώρισης, ενώ αφορά την ικανότητα σταθερότητας του συστήματος και τις ιδεολογίες εκείνες που το νομιμοποιούν.
- Ο Οικονομικός σχετίζεται με τα ζητήματα εμπορίου παραγωγής και οικονομίας γενικότερα και κατά το πόσο οι δρώντες δύναται να έχουν πρόσβαση στις παραπάνω πηγές που θα τους καταστήσουν ικανούς να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες τους συστήματος και να διατηρήσουν υψηλά πρότυπα ευμάρειας και πολιτικής δύναμης.
- Ο Κοινωνικο-πολιτισμικός σχετίζεται με τις κοινωνικές και πολιτισμικές σχέσεις μεταξύ των δρώντων.
- Τέλος ο Περιβαλλοντικός αφορά το περιβάλλον και την σχέση μεταξύ των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων και της βιόσφαιρας ως αναγκαίο συστατικό ενός βιώσιμου συστήματος.⁶⁰

57 Buzan, Little, *Interantional Systems in World History*, Oxford University Press, NY, 2000, κεφ 4°.

58 Ο Martin Wight θεωρεί ότι η Χριστιανοσύνη γεωγραφικά αλληλοεμπλέκεται με άλλα δύο υποσυστήματα: Το Μεσογειακό και την Μέση Ανατολή, *Systems of States* σελ 25.

59 Ibid, πίνακας: σελ 77.

60 Ibid, σελ 73-74.

Για τις ανάγκες της εργασίας θα τονίσουμε ίσως λίγο περισσότερο το Κοινωνικο-πολιτισμικό τομέα, λόγω της συλλογικής ταυτότητας μεταξύ των δυτικοευρωπαίων, που αναπτύχθηκε κατά τον Μέσο Μεσαίωνα και σχετίζεται με την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και τους θεσμούς της και της οποίας η μειωμένη επίδραση θα επιφέρει την άνοδο του κράτους⁶¹. Θα τονίσουμε ιδιαιτέρως τον Εμπορικό-Οικονομικό τομέα λόγω του Φεουδαλικού συστήματος, που σχετίζεται προφανώς με την διασπορά της πολιτικής ισχύος και βεβαίως του Πολιτικού, καθώς η άνοδος της ισχύος των μοναρχιών της περιόδου θα είναι σε αντιδιαστολή με την πτώση της κοινής ταυτότητας. Ο Περιβαλλοντικός τομέας δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικός λόγω της ανύπαρκτης εκβιομηχάνισης και συνεπώς της αντίστοιχης μηδενικής επίδρασης στο περιβάλλον. Παρόλα αυτά η αντίστροφη επίδραση μέσω των θανατηφόρων επιδημιών, θα συσχετιστεί με την όποια τους επίδραση σε συστημικό επίπεδο. Τέλος, θα ακολουθήσουμε την ρεαλιστική άποψη και θα ενώσουμε τους δύο πρώτους τομείς. Αυτό λόγω κυρίως της μειωμένης ικανότητας των ηγεμόνων να διεξάγουν πόλεμο, της Επαναστατικής μορφής των Σταυροφοριών, της αλλαγής στο τρόπο του πολέμου που φέρνει η μετάλλαξη των μέχρι τότε πολιτικών δρώντων και της εμφάνισης της απολυταρχίας (Ρεαλιστική άποψη). Για μας ο Στρατιωτικός τομέας λαμβάνει μέρος ως συμπληρωματικός όλων των προηγούμενων.

(c) Οι Επεξηγηματικές πηγές:

▪ Η Διεργασίες που λαμβάνουν μέρος αποτελούν τα κύρια μοτίβα ή σχέδια δράσης ή αντίδρασης μεταξύ των μονάδων του συστήματος μας⁶². Οι πιο ενδιαφέρουσες είναι αυτές που εμφανίζονται μέσα από ανθεκτικά και επαναλαμβανόμενα μοτίβα ως αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μονάδων, τα οποία ονομάζουμε ως διεργασιακοί σχηματισμοί (process formations) και αποτελούν έννοιες όπως: Η κούρσα εξοπλισμών, τα καθεστώτα, το δίλημμα ασφαλείας, η ισορροπία δυνάμεων, τα καθεστώτα, κ.α.⁶³. Οι παραπάνω έννοιες αποτελούν την θεωρητική βάση που απασχολούν κάθε παράδειγμα και προφανώς θα αποτελέσουν και έννοιες προς αντιμετώπιση κάθε φορά που το μοτίβο ερμηνείας μας, βάσει των Τριών Ρευμάτων θα αλλάζει⁶⁴.

61 Van Creveld Martin, *Η Άνοδος και η Πτώση του Κράτους*, μετ. Κ. Κολιόπουλος, Εκδόσεις Τουρίκης Κωνσταντίνος, Αθήνα, 2003, σελ 80-95.

62 Ibid σελ 79.

63 Barry Buzan, *From International System to International Society, Structural Realism and Regime Theory meets the English School*, International Organization Theory, 43/5, p. 48-50.

64 Ο Martin Wight στο *Systems of States*, σελ 29-33, ορίζει τις εξής τέσσερις: τους αγγελιοφόρους (messengers), τις Συνδιασκέψεις (Conferences), μια Διπλωματική γλώσσα (Diplomatic Language) και το Εμπόριο (Trade)

- Η Δομή της περιόδου αποτελεί τον τρόπο που συντίθενται και τοποθετούνται μεταξύ οι δρώντες. Για μας αλλά και τον Wight⁶⁵ και Buzan⁶⁶ είναι πλήρως ιεραρχική. Η άναρχη δομή υπάρχει μόνο στον τρόπο που οι κατώτεροι δρώντες αντιμάχονται μεταξύ τους αλλά βρίσκονται υπό κατάσταση επικυριαρχίας⁶⁷. Επιπλέον η Αγγλική Σχολή διαφέρει από την αντίστοιχη του Δομικός Ρεαλισμού ή Νεορεαλισμού διότι συμπεριλαμβάνει στην ανάλυση της δομής και τη διαφοροποίηση μεταξύ της εσωτερικής οργάνωσης των μονάδων κάτι που στον Νεορεαλισμό του Waltz παραμένει κοινό.⁶⁸
- Η Ικανότητα Αλληλεπίδρασης. Αναφέρεται κυρίως στο μέγεθος της επικοινωνιακής, της μεταφορικής και της οργανωτικής δυνατότητας αλληλεπίδρασης μεταξύ των μονάδων μέσα στο σύστημα και ανά τομέα.

Στην Αγγλική Σχολή, λόγω του πλουραλισμού που διαθέτει, μπορούμε να εξετάσουμε όλους τους τομείς για να διαπιστώσουμε αν πραγματικά λειτουργεί το σύστημα ως σύστημα. Λόγω της παραπάνω επιλογής οι δυνατότητες κάθε συστήματος ποικίλουν. Επιπλέον ο βαθμός σταθερότητας της δομής εξαρτάται από την δυνατότητα αλληλεπίδρασης.

Τέλος οι τρεις παράγοντες που κυρίως μεσολαβούν στην Δυνατότητα Αλληλεπίδρασης είναι οι: **α.** Οι Γεωγραφικοί παράγοντες που επηρεάζουν την μετακίνηση και την καθιστούν ευκολότερη ή δυσκολότερη, **β.** Οι Φυσικές επιστήμες και η τεχνολογία που είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη στις μετακινήσεις και την επικοινωνία και **γ.** Οι Κοινωνικές επιστήμες που απαιτούνται ομοίως για την ανάπτυξη των παραπάνω. Για τις ανάγκες της εργασίας μας θα πρέπει να τονίσουμε κυρίως το γεωγραφικό περιβάλλον που δεν επιτρέπει την άμεση επικοινωνία και συνεπώς την άμεση κινητικότητα των ιδεών, όπως ο Ουμανισμός ή η Αναγέννηση που θα επικρατήσουν αρχικά στην Ιταλία, οι οποίες παρόλα αυτά και λόγω της κοινής Χριστιανικής ταυτότητας, της κυριαρχίας της Λατινικής γλώσσας μεταξύ των διανοούμενων και των πανεπιστημίων αλλά και της οργανωτικής δομής της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας θα υπερπηδήσουν μετέπειτα τις Άλπεις για να διαχυθούν στην Βόρεια Ευρώπη. Οι τεχνολογικοί νεωτερισμοί σε κοινωνικό, πνευματικό και στρατιωτικό

65 Systems of States 226-228.

66 Buzan, Little, *International Systems in World History*, σελ 245.

67 Treschke, *Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory*, International organisation 52,2, Spring 1998, σελ 351-352.

68 Οι Μονάδες κατά τον Waltz δεν διαφοροποιούνται κατά την δομή τους, αυτό ονομάζεται Λειτουργική Διαφοροποίηση (Functional Differentiation). Η Δομική Διαφοροποίηση είναι κάτι το οποίο συμβαίνει επιπλέον στην Δομή, σύμφωνα με την Αγγλική Σχολή και θεωρεί ότι οι μονάδες διαφοροποιούνται μεταξύ τους οργανωσιακά εντός του Συστήματος. Στην Χριστιανισμότητα, αν και επικυρίαρχης μορφής Σύστημα, διαπιστώνουμε ότι τα «Δύο Σώματα του Βασιλιά» τελούν κάτω από εντελώς διαφορετικές λειτουργίες υπό την ίδια όμως Θεϊκή προσταγή.

επίπεδο θα έχουν σταθερά μεγάλη κινητικότητα και θα αποτελέσουν πηγή μεταβολής μεταξύ των Ρευμάτων του Wight.

Ολοκληρώνοντας αυτήν την παράγραφο θα θέλαμε να επαναλάβουμε τις βασικές μετατροπές μεταξύ των ρευμάτων όπως αυτές αναλύονται στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου του *Διεθνής Θεωρία*, αν και οφείλουμε να τονίσουμε ότι το σύστημα που αναλύουμε προηγείται εκείνου από το οποίο ο Martin Wight τοποθετεί τα Τρία Ρεύματα. Πολύ περισσότερο, το Βεστφαλιανό είναι εντελώς διαφορετικό. Θεωρούμε όμως, πως ο Wight αντλεί την οντολογική του ανάλυση από θεωρίες και νόρμες που κατά αυτόν⁶⁹ έχουν ιστορική σχέση ή συνέχεια. Στην πραγματικότητα, αυτή η συγκεκριμένη σχέση μεταξύ των διεθνών εξελίξεων και την φιλοσοφία της ιστορίας, αποτελεί τόσο σημαντικό εργαλείο της θέασης του, ώστε να μας επιτρέπει να μην αναχρονίσουμε. Η μορφοποίηση που χρησιμοποιεί μπορεί κάλλιστα να χρησιμοποιηθεί και στον μεσαίωνα. Άλλωστε για σημαντικούς αναλυτές της Σχολής αποτελεί μια σημαντική πρόκληση της πολιτικής θεωρίας τα τελευταία πεντακόσια χρόνια η εξήγηση της μετάβασης μεταξύ των δύο συστημάτων⁷⁰. Επιπλέον, η μορφοποίηση ή η κατηγοριοποίηση που οδηγεί στο αποτέλεσμα των τριών ρευμάτων, δεν μας υπαγορεύει μια ανιστόριτη ιστορική διαδικαστική αναδρομή, διότι δεν έχει σκοπό να αποτελέσει συνταγματικό κανόνα διεθνολογικής ανάλυσης. Τα τρία ρεύματα αποτελούν οργανωτικά πλαίσια που στοιχίζονται στενά για να διασυνδέσουν μακροϊστορικά ανταγωνιστικές, ανεξάρτητες ή σαφώς συσχετιζόμενες αντιλήψεις περί του πολιτικού γίνεσθαι⁷¹. Μοιάζουν με νήματα που μπλέκονται μεταξύ τους για να σχηματίσουν την ταπετσαρία του δυτικού πολιτισμού. Κάποιες από αυτές ανακυκλώνονται σε τακτά χρονικά διαστήματα, κάποιες επανεμφανίζονται αλλαγμένες κατά το δοκούν και κάποιες άλλες απλώς αποτελούν γραμμικές εξελίξεις προηγούμενων. Ειδικά το Επαναστατικό ρεύμα παίρνει κατά την ιστορική πορεία του την μορφή επαναλαμβανόμενων καταστάσεων, στα οποία κάθε φορά οι κύριοι εκφραστές τους αναγνωρίζουν την ύπαρξη του προηγούμενου σχετικού αλλά την αρνούνται ή την αποκληρώνουν ως κάτι ξεπερασμένο. Όπως λέει και ο Martin Wight πατώντας σε μια αποστροφή του Freud, «υπάρχει μια πατροκτονική αντίληψη στην ιστορία του Επαναστατισμού»⁷².

Αυτή η πατροκτονική αντίληψη διαφαίνεται κατά την γνώμη μας και καθ' όλη την διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε και κυρίως μεταξύ των μεταβολών από ρεύμα σε ρεύμα. Πιο συγκεκριμένα οι υφέρπουσες επαναστατικές τάσεις κατά την διάρκεια των τελευταίων χρόνων της

69 Martin Wight, *Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, μετ. Ηράκλεια Στρούκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2011, κεφ 1ο

70 Buzan, Little, *International Systems in World History*, Oxford University Press, NY, 2000, σελ 243

71 David Yost, *Political Philosophy and the Theory of International Relations*, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 70, No. 2 (Apr., 1994), p. 268

72 Martin Wight, *Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, μετ. Ηράκλεια Στρούκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2011, σελ 15.

Χριστιανισμός αναγκάζονται να πάρουν μια διαφορετική μορφή, η οποία θα οδηγήσει στο ξέσπασμα των Θρησκευτικών πολέμων και την άμεση προβλεπόμενη περίοδο. Αυτό θα συμβεί όταν, κατά την γνώμη μας, οι προτεστάντες για να αντιμετωπίσουν την παπική θεολογία, θα αναπτύξουν ένα διαφορετικό δόγμα πλήρως επαναστατικό και με την σειρά τους οι κύριοι εκπρόσωποι της αντιμεταρρύθμισης θα αναγκαστούν να καταφύγουν σε ρασιοναλιστικά πρότυπα⁷³ για να αντιμετωπίσουν τους προηγούμενους στο πεδίο των ιδεών⁷⁴. Η Βεστφαλία – που δεν εξετάζουμε – αποτελεί ένα είδος διακανονισμού.

Επιστρέφοντας στις μεταβολές μεταξύ των ρευμάτων, πρέπει να σημειώσουμε⁷⁵ πως ο Martin Wight επισημαίνει τρεις βασικές μεταλλάξεις στο πλαίσιο της μεταξύ τους ισορροπίας. Οι τρεις ενεργές τάσεις, που ειρήσθω εν παρόδω σχηματίζονται μετά το σύστημα που εξετάζουμε, είναι οι εξής:

1. Από Ρασιοναλισμό σε Επαναστατισμό. Πρόκειται για μια μετάβαση από την θεωρία περί Δίκαιου Πολέμου⁷⁶ στην άρχουσα θεωρία των Ρεαλιστών που αργότερα μέσα από μια περίοδο αναρχίας στην Ευρώπη, κατέληξε να είναι ο βασικός μηχανισμός αλλά και πολιτική αντιμετώπιση για την διατήρηση της τάξεως στην Ευρώπη. Αρχικά μέσα από το σύστημα του συντακτικά νομιμοποιημένου⁷⁷ Ευρωπαϊκού Κονσέρτου, έως την συντακτικά αναγνωρισμένη Συλλογική Ασφάλεια. Ο Επαναστατισμός προέκυψε από τις κυρώσεις που συνεπάγεται το παραπάνω δόγμα και αφορούν κάθε αναθεωρητική δύναμη, από την απονομιμοποίηση του πολέμου με το Σύμφωνο Kellog-Brian (Ειρηνισμός ή Μεταλλαγμένος Επαναστατισμός⁷⁸) και τέλος από την αντιμετώπιση κάθε διαφορετική ιδεολογίας, μέσω της κοινής αποτροπής (ΗΠΑ-ΕΣΣΔ) ή ακόμα ακόμα της επέμβασης (πόλεμος της Κορέας).

2. Από Ρασιοναλισμό σε Ρεαλισμό. Βασίζεται στον εκ φύσεως αναρχικό χαρακτήρα των διεθνών σχέσεων. Στην πραγματικότητα εκφράζεται και στις ρεαλιστικές τάσεις που βρίσκονται

73 David Yost, *Political Philosophy and the Theory of International Relations*, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 70, No. 2 (Apr., 1994), p. 265.

74 Σε αυτήν ακριβώς την διαφοροποίηση μεταξύ των αντιπαπικών πολιτικών σχολιαστών και των παπικών νομομαθών βρίσκει και ο Martin Wight την αδυναμία σχηματισμού μιας ενιαίας Διεθνούς θεωρίας και για αυτό καταφεύγει και στην κατηγοριοποίηση των Τριών Ρευμάτων.

75 Για λόγους αυθεντίας, αλλά και σύγκρισης που θα βοηθήσει στα τελικά μας συμπεράσματα.

76 Σπουδαιότερος εκπρόσωπος του Δόγματος υπήρξε ο Ιερός Αυγουστίνος, ο οποίος είχε ισχυριστεί πως «αφού θα ήταν χειρότερο να επικρατούν οι άδικοι έναντι των δικαίων, τότε ένα πόλεμος έναντι των αδίκων να αποτελεί και ευτυχές γεγονός», Skinner, *Τα θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, σελ 287. Για εμάς ο Αυγουστίνος ρέπει ανάμεσα στον ακραίο Επαναστατισμό και τον Ρεαλισμό.

77 Συνθήκη της Βιέννης (1814) και Βρετανική εξωτερική πολιτική καθ όλη την διάρκεια του 19ου αιώνα.

78 Martin Wight, *Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, μετ. Ηράκλεια Στρούκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2011 σελ. 135-137.

μέσα σε κάθε Επαναστατισμό κατά την διάρκεια κάθε στρατιωτικής διαμάχης. Ο Ρασιοναλισμός αποτελεί το πολιτισμένο πλαίσιο ή το τέλος και η ενίοτε παρακμή του την ρίζα κάθε διαμάχης.

3. Από Ρεαλισμό σε Επαναστατισμό. Αποτελεί μια μεταβολή που για πολλούς είναι απαραίτητη και αναπόφευκτη. Η οικονομική ανάπτυξη και η ανάγκη για σταθερότητα θα οδηγήσει από την μηχανιστική νόρμα που ζητάει το ρεαλιστικό μοντέλο σε μια παγκόσμια κοινωνία με αποδεκτά ρασιοναλιστικά χαρακτηριστικά, όπως το ασφαλές εμπόριο, οι ασφαλείς οικονομικές αλληλεπιδράσεις, ο συνταγματισμός και ο δυτικότροπος κοινοβουλευτισμός. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο σε ένα Επαναστατικό πλαίσιο υπό την δράση ενός ιμπεριαλιστικού επαναστατισμού, μια δογματικής ομοιομορφίας ή ακόμα και ενός κοσμοπολιτισμού. Η επιβολή είναι προαπαιτούμενο.

Αυτά όσο αφορά το Βεσφαλιανό σύστημα και την σημερινή του εξέλιξη. Όσο αφορά δε το σύστημα της Respublica Christianna, θεωρούμε πως η αλληλεπίδραση έχει τα αποτελέσματα που αναφέρουμε παραπάνω. Δεν μπορούμε όμως να μην σταθούμε σε τρία στοιχεία. Τα οποία θα αναλύσουμε στο δεύτερο μέρος της μελέτης μας.

1. Η τάση προς τον Επαναστατισμό είναι σαφής. Όταν βρίσκεται σε ύφεση αυτό οφείλεται στην πτώση της ισχύος του θεσμού που τον στηρίζει και εκφράζεται μέσα από αυτόν, την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Η πτώση δε της πολιτικής της ισχύος θα έρθει ως συναρτούμενη με τον πρώτο και ως συμβιβασμός.

2. Η Ρασιοναλιστική πλευρά αποτελεί το κοινωνικό-οικονομικό υπόβαθρο της Χριστιανοσύνης στην πορεία της προς την σταθερότητα και την εξέλιξη της. Αποτελεί επιπλέον, μέσα από την συνταγματικότητα που τον διακρίνει, την μέση οδό προς την πρόοδο αλλά και τον επικρατούντα τρόπο να λειτουργεί ως αντισταθμιστικό στοιχείο απέναντι στην απολυταρχία. Αλλά πολιτικά παραμένει ανίσχυρη και εύκολα χειραγωγείται, όπως θα δείξει και η ιστορία της Συνοδικής θεωρίας.

3. Ο Ρεαλισμός απλώς θα αυτοεπιβεβαιώνεται λόγω του άναρχου και υποανάπτυκτου θεσμικά Ευρωπαϊκού χώρου⁷⁹. Ακόμα όμως και μετά την εμφάνιση δυνητικών κρατικών δρώντων, θα χρειαστεί μια μεταβολή ακόμη προς Επαναστατισμό⁸⁰ προς την τελική λύση. Βεβαίως αν και παραμένει το όχημα εκείνης της Ευρωπαϊκής ενεργητικότητας που μεταβάλει το εκάστοτε

79 Υπάρχει φυσικά και η άποψη πολλών κονστρουκτιβιστών, βλ σελ 18 που απλώς αρνούνται την ύπαρξη της έννοιας της αναρχίας λόγω της μη-ύπαρξης των δομικών μεταβλητών που την χαρακτηρίζουν, υποσ. 102. Ακόμη και για τους σύγχρονους 'ρεαλιστές η έννοια της αναρχίας διαφέρει σε σχέση με την νεωτερική.

80 Που θα εκφραστεί με τους Θρησκευτικούς πολέμους και την αντίδραση προς μια Αψβουργική Ηγεμονία. Τελικό αποτέλεσμα. Ο συμβιβασμός της Βεσφαλίας και η εκκοσμίκευση.

σύστημα, λειτουργεί και ως το δογματικό κέλυφος μέσα στο οποίο μπορούν να εξελίσσονται υπερεθνικοί φορείς που να προωθούν πανανθρώπινες αξίες ή ιδέες, όπως η ανάγκη για την επικράτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της Χριστιανοσύνης ή ενός Διεθνικού Δικαίου.

1.4 Άλλες θέσεις της Αγγλικής Σχολής πάνω στη Μεσαιωνική Συστημική Μορφή

Η Αγγλική Σχολή διακρίνεται για τον πλουραλισμό της. Αντιλαμβάνεται τις διεθνείς σχέσεις ως μια αλλαγή που συμβαίνει σε μακροϊστορικό χρόνο και περιλαμβάνει στην ανάλυση της τόσο τον οριζόντιο και τον εσωτερικό, όσο και τον κάθετο άξονα στις σχέσεις μεταξύ των διεθνών δρώντων. Η πολύπλευρη άποψη που διαμορφώνει σε κάθε περίπτωση, της επιτρέπει να αναπτύξει κάθε φορά ένα αφήγημα πολυδιάστατο, με την ιστορία, το διεθνές δίκαιο, τις εσωτερικές νόρμες και τις εξωτερικές σχέσεις κάθε κράτους και το περιβάλλον να περιλαμβάνονται ως σταθερές μεταβλητές. Η Αγγλική Σχολή μοιάζει κατά πολλούς να βρίσκεται κάπου ανάμεσα στα δύο κύρια παραδείγματα, του ρεαλισμού και του φιλελευθερισμού, ενώ φαίνεται να προσομοιάζει με τον Κονστρουκτιβισμό όσο αφορά τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τις ιδέες που αναπτύσσονται εντός των κοινωνικών δομών, οι οποίες και για τις δύο διαμορφώνουν το διεθνές περίγυρο. Η διαφορά όμως είναι πως ενώ μεν η Αγγλική Σχολή διαθέτει στην ανάλυση της την έννοια της κυριαρχίας και της αναρχικής διεθνούς δομής σε οντολογικό επίπεδο, ο Κονστρουκτιβισμός την ξεπερνά όταν προσπαθεί να προβάλει θεωρίες κοινωνιολογικού, πολιτιστικού ή πολιτικο-φιλοσοφικού χαρακτήρα. «Εάν προσπαθούσαμε να περιγράψουμε τους κονστρουκτιβιστές, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι εκείνη η ομάδα αναλυτών οι οποίοι συνεχώς αναζητούν ιδέες και προσεγγίσεις που προκαλούν διαφορετική ανάγνωση του διεθνούς συστήματος προς εξεύρεση νορμών και προώθηση κανόνων, προτύπων και εννοιών που δημιουργούν τις προϋποθέσεις παγκόσμιας ειρήνης στο πλαίσιο μιας παγκόσμιας κοινωνίας»⁸¹. Στο επόμενο κεφάλαιο θα δούμε μερικές κονστρουκτιβιστικές θέσεις πάνω στην ανάλυση του συστήματος της Χριστιανοσύνης.

Επί του παρόντος όμως θα εξετάσουμε τρεις ακόμα αναλυτές της Αγγλικής Σχολής. Στην πρώτη, ο Hedley Bull αναλύει τον Μεσαίωνα, κατά τον Wight. Έχοντας αναλύσει το ζήτημα της έννοιας της τάξης⁸² και της πιθανής ύπαρξής της⁸³, φέρνει ως αντιπαράδειγμα την προγενέστερη αυτής⁸⁴, που αποτελεί την Χριστιανοσύνη. Στην πραγματικότητα, ο Bull αναλύοντας με την σειρά τις

81 Παναγιώτης Ήφαιστος, *Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, εκδ Ποιότητα, Αθήνα 1999, σελ 130.

82 Hedley Bull, *Η Αναρχη Κοινωνία*, μετ. Ηράκλεια Στρούκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2009, κεφ 1^ο

83 Ibid, κεφ 2^ο

84 Ibid, σελ 67-71.

παραπάνω έννοιες στην βάση των Συστημάτων, κατά αναλογία της γενικής συστημικής ανάλυσης του Wight στο *Systems of States*⁸⁵ φτάνει το αναλυτικό επίπεδο του Wight, προωθώντας περαιτέρω την ιδέα της Διεθνούς Κοινωνίας⁸⁶, στα πλαίσια ενός άναρχου χαρακτήρα που πάντοτε είναι σε εφαρμογή μέσα στον ιστορικό χρόνο και λαμβάνοντας υπόψιν κάθε δρώντα που έχει λάβει πολιτικές αποφάσεις, υπό την επίδραση κάθε είδους αλληλεπίδρασης μεταξύ αυτών. Συνεπώς υιοθετεί τις έννοιες του Ηγεμόνα, του Επικυρίαρχου ή των πολλαπλών ανεξάρτητων οντοτήτων⁸⁷. Στην συνέχεια, προχωρεί στην ανάλυση – που μας ενδιαφέρει – της Χριστιανοσύνης. Η σημαντικότητα της ανάλυσης του συμβαίνει, όταν στην βάση των παραπάνω εννοιών, προσπαθεί να αποδείξει πως η Χριστιανοσύνη είναι ένα σύστημα που δεν αποτελείται από κράτη αλλά από οντότητες υπό επικυριαρχία παπική ή Αυτοκρατορική, δηλαδή οικουμενική, και αυτό συμβαίνει επειδή αυτές δεν έχουν εξελιχθεί σε κράτη, κάτι για το οποίο ευθύνεται η ιεραρχική επικυρίαρχη μορφή. Αυτή αποτελεί μια επαναστατική κοινωνία, διεθνιστικού τύπου, με κύρια χαρακτηριστικά την κοινή Χριστιανική ιδέα, το θεοκρατικό καθεστώς και την λανθάνουσα εκκοσμίκευση, το θεολογικού τύπου Φυσικό Δίκαιο⁸⁸, το *Ius Jentium* που παραμένει αδιαχώριστο⁸⁹ με το προηγούμενο, υπό την επίδραση του Ρωμαϊκού Δικαίου, και το οποίο τονίζει την οικουμενικότητα των διεθνιστικών θεσμών. Η υποχώρηση όλων αυτών είναι αναγκαία για την εκκοσμίκευση που χαρακτηρίζει το νεωτερικό σύστημα κρατών, την άνοδο της ιδέας της εδαφικότητας και οποιαδήποτε ιδέας τονίζει την κρατική κυριαρχία⁹⁰.

Σε επίπεδο συστημικής δομής υπάρχουν τρεις ακόμη σημαντικές αναλύσεις. Στην πρώτη του Martin Wight, στο *Systems of States*, ο συγγραφέας κατ'αρχήν παραθέτει δύο είδη συστημάτων, το Πρωτεύον Σύστημα και το Δευτερεύον Σύστημα⁹¹, με κύρια ανεξάρτητη μεταβλητή την κυριαρχία που τα διαφοροποιεί στο εσωτερικό των οντοτήτων και υπό την προϋπόθεση αυτή να είναι εμμενής

85 Martin Wight στο *Systems of States*, κεφ 1^ο.

86 "Υπάρχει όταν μια ομάδα κρατών που έχουν επίγνωση ορισμένων κοινών συμφερόντων και κοινών αξιών σχηματίζουν μια κοινωνία υπό την έννοια ότι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους να συνδέονται με ένα κοινό σύνολο κανόνων στις μεταξύ τους σχέσεις και να συμμετέχουν στη λειτουργία κοινών θεσμών", *ibid*, σελ 51.

87 Τις υιοθετεί και ο Adam Watson καθόλη την ανάπτυξη του έργου του, Adam Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, σελ 39-48.

88 Για το Φυσικό Δίκαιο και την μεσαιωνική του καταβολή: Otto Gierke, *Natural Law and the Theory of Society 1500-1800*, trls Ernest Barker, Boston Beacon Press, 1957, σελ 85, Υποσημείωση 4, *ibid* σελ 67.

89 Το *Ius Jentium* αποτελεί τους κοινούς νόμους για όλη την ανθρωπότητα, ενώ το Φυσικό Δίκαιο αποτελεί τις βασικές αρχές που προκύπτουν από την κατάσταση της φύσης. Στον Ακινάτη είναι αδιαχώριστα μέρη ενός θεολογικού προτύπου και εκφάνσεων της οντολογίας του.

90 *Ibid*, σελ 68-72.

91 Martin Wight στο *Systems of States*, σελ 22-26.

ή όχι. Συνεπώς και αφού η δομή είναι ιεραρχική, με επικυρίαρχο την Αγία Έδρα, δεν υπάρχει σύστημα κρατών αλλά ένα σύστημα όπου αναχρονιζόμενοι θα μπορούσαμε να το χαρακτηρίσουμε ως μονάδα, απέναντι σε αυτά της Μέσης Ανατολής ή της Βυζαντινής Οικουμένης. Τελικά θα επικρατήσει ένα μοντέλο με κάθετη θεσμική διαφοροποίηση μεταξύ των μονάδων του και οριζόντια λειτουργική διαφοροποίηση μεταξύ των κάτω επιπέδων. Μετά τα μέσα του 14ου αιώνα, η Χριστιανοσύνη είναι μια μονάδα υπό κατάρρευση λόγω της μη δυνατότητας του πάπα να επικρατήσει εδαφικά, με ενωμένη πνευματική υπόσταση και με τα ανερχόμενα κράτη να την διασπούν, ακόμα και εν την πνευματικότητα της. Για τον Wight είναι χαρακτηριστική η σημασία της Συνόδου της Κωνσταντίας. Το κύκνειο άσμα της παποσύνης ως οικουμενικής δύναμης⁹².

Τέλος οι Adam Watson⁹³ και Barry Buzan⁹⁴, δίνουν επιπλέον μια συστημική όψη της Μεσαιωνικής δομής, βασιζόμενοι κυρίως στο ιεραρχικό μοντέλο, με κύριο χαρακτηριστικό την Καθολική Εκκλησία και την Αυτοκρατορία. Ο Watson επιπλέον επιχειρεί και μια κοινωνική ανάλυση, σε συσχετισμό με μια πολιτική και μια στρατιωτική, όσο αφορά τις σχέσεις μεταξύ των κατώτερων πολιτικών οντοτήτων, όπου τοποθετεί την δραστήρια φύση του Μεσαιωνικού κόσμου στα πλαίσια μια ενεργητικής κατακτητικού ύφους προσπάθεια διάδοσης του πολιτισμού του με όπλο τον Ιερό πόλεμο⁹⁵ και συχνό δόγμα τον Δίκαιο Πόλεμο, πάντα στα πλαίσια του Χριστιανισμού και υπό την επίδραση μιας μίξης θρησκευτικότητας και ρασιοναλισμού. Ξεχωρίζει δε το σύστημα της Δυτικής Ευρώπης με εκείνο της Ιταλίας, όπου κυριαρχεί ένα είδος Ισορροπίας Ισχύος⁹⁶ λόγω της εγκατάστασης ενός εντελώς διαφορετικού πολιτικού συστήματος εντός των οντοτήτων που το αποτελούν⁹⁷.

Οι Buzan, Little, στα πλαίσια της εργαλειοθήκης που έχουν αναπτύξει στα πρώτα κεφάλαια του έργου τους⁹⁸, δίνουν στην συνέχεια⁹⁹ μια σχηματική εικόνα της Χριστιανοσύνης, με τους δύο

92 Και όχι μόνο, ήδη από τις αρχές του 14ου αιώνα οι τοπικοί ηγεμόνες αμφισβητούν κάθε είδους επικυριαρχίας, φτάνοντας στα μέσα του 15ου όπου πλέον και οι δύο ιεραρχικές δομές εμφανίζουν σαφή σημάδια αφορισμού. Wight, *Systems of States*, Leicester University Press, 1977, σελ 27.

93 Adam Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, μτφ Ηράκλεια Στροίκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2010 (Έκδοση), σελ 249-271.

94 Buzan, Little, *Interantional Systems in World History*, Oxford University Press, NY, 2000, σελ 243-250.

95 Η συσχέτιση του με τον άγιο Αυγουστίνο, που θα γίνει στην συνέχεια, τονίζει τις επαναστατικές μετέπειτα χρήσεις του. Πάντως ο Martin Wight θεωρεί τον Αυγουστίνο ως ανήκοντα στο Ρεαλιστικό ρεύμα. Martin Wight, *Four Seminan Thinkers*, (ed: Marian Wight, Brian Porter), Oxford University Press, NY, 2005, pp 187.

96 Hedley Bull, *Η Αναρχη Κοινωνία*, μετ. Ηράκλεια Στροίκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2009, σελ 72.

97 Adam Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, μτφ Ηράκλεια Στροίκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2010 (Έκδοση), σελ 272-290.

98 Buzan, Little, *Interantional Systems in World History*, Oxford University Press, NY, 2000, κεφ 4° και 5° .

οικουμενικούς θεσμούς να αλληλοεπικαλύπτονται, και το κομμάτι εκείνο να αποτελεί το πεδίο δράσης όλως των μικρότερων δρώντων που ενεργοποιούνται σε επίπεδο μονάδας αλλά με σαφείς λειτουργικές και θεσμικές διαφοροποιήσεις, όπως ενεργοποιούνται και διατομεακά. Βεβαίως κάθε μονάδα ενεργεί σε κάποιον τομέα λιγότερο ή περισσότερο ισχυρά. Πάντως εντός της συγκεκριμένης δομής η ικανότητα αλληλεπίδρασης όπως και οι εκάστοτε διεργασίες είναι σημαντικές. Οι Buzan, Little, επικαλούνται και το κονστρουβιστικό μοντέλο χρονολόγησης του Tresckhe, ώστε να τονίσουν ιδιαιτέρως την σημαντική διαφορά μεταξύ εκείνων των πολιτικών οντοτήτων και των σημερινών, στο επίπεδο της κυριαρχίας που απολαμβάνουν. Αυτές οι μονάδες δεν απολαμβάνουν καμία είδους κυριαρχία σύμφωνα με την σημερινή έννοια, αν και υπάρχουν μονάδες όπως οι πόλεις κράτη της Ιταλικής χερσονήσου, οι οποίες από τα μέσα του 14ου αιώνα και μετά προσομοιάζουν τόσο όσο αφορά τις εξωτερικές τους σχέσεις ή τους θεσμούς όσο και τις εσωτερικές τους πολιτικές διεργασίες με τα σημερινά. Διαφοροποιούνται δε θεσμικά με άλλους δρώντες, όπως οι οικονομικές ενώσεις, σαν την Hansa ή την Ελβετική και Ρηνανική Ομοσπονδία¹⁰⁰. Εν κατακλείδι, για τους συγγραφείς, όλη η περίοδος του μέσου Μεσαίωνα¹⁰¹ αποτελεί κυρίως πρόκληση για τις πολιτικές δομικές αναλύσεις των μέχρι τώρα θεωριών του IR αλλά και υψηλής σημαντικότητας λόγω της ιστορικής της θέσης. Παρόλα αυτά, λαμβάνουν πολύ σοβαρά υπόψιν την σημασία που έχει για την εξέλιξη στο μετέπειτα νεωτερικό σύστημα, λόγω της οικονομικής δραστηριότητας και της γραμμικής της ιστορικής εξέλιξης, ξεκινώντας από τον δυναμισμό των Βίκινγκς και φτάνοντας, με κύριο ενδιαμέσο σταθμό τις εμπορικές πόλεις κράτη της Φλάνδρας και της Ιταλικής χερσονήσου, στο κυρίαρχο κράτος. Πράγματι, συστημικά μιλώντας, οι συγγραφείς αντλώντας έμπνευση από την σχηματική ανάλυση δύο υπαρχόντων εμπορικών διαύλων¹⁰², μεταξύ των δύο αυτών μακρινών περιοχών της Ευρώπης, μας δίνουν να αντιληφθούμε το χωροχρονικό πλαίσιο της ανάδυσης του σύγχρονου κράτους. Για τους συγγραφείς, οι ντόπιες ελίτ απλώς αποποιήθηκαν την αυτοδυναμία που τους έδινε η φεουδαρχική τάξη, προς χάριν ενός νέου ρόλου στα πλαίσια ενός ανερχόμενου συγκεντρωτικού δρώντα, που μπορούσε να ανλήσει πόρους εν τω ενδιάμεσω χώρω μεταξύ των δύο εμπορικών διαύλων που ένωναν τις δύο γεωγραφικές άκρες. Η ανάπτυξη του οικονομικού συγκεντρωτισμού, μέσω και μιας αναπτυγμένης

99 *ibid*, σελ 245.

100 Hendric Spruyt, *the Sovereign State and its Competitors: An Analysis of Systems change*, Princeton University Press, Princeton, 1994, σελ177.

101 Η της Φεουδαρχικής Αναρχίας, σύμφωνα με τον Benno Treschke, *Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory*, International organisation 52,2, Spring 1998, σελ349.

102 Οι δίαυλοι αυτοί ξεκινούσαν από την Φλάνδρα και κατέληγαν είτε στην Βενετία, είτε στην Γένουα, ενώ η εμπορική κίνηση γίνονταν εκατέρωθεν με κύριες πηγές την Αγγλία, τις Νορδικές χώρες (είδη βασικών αναγκών) και την Μέση Ανατολή (είδη πολυτελείας).

γραφειοκρατίας και ενός κεντρικού θυσαυροφυλακίου, έδινε την δυνατότητα στα νέα κράτη να επιβληθούν των παλαιών οντοτήτων, που διέθεταν μικρότερες δυνατότητες.

1.5 Άλλες θεωρητικές προβολές στο επιχείρημα

Όπως σημειώσαμε παραπάνω, τα δύο παραδείγματα (Κονστρουκτιβισμός και Αγγλική Σχολή) προσομοιάζουν κυρίως στην έμφαση που δίνουν για τις εσωτερικές προβολές των μονάδων στο σύστημα, αλλά και για την έμφαση στο οικονομικό τομέα (κυρίως εκείνες οι κονστρουκτιβιστικές θεάσεις που έχουν ως επιστημολογικό υπόβαθρο τον ιστορικό υλισμό). Παρόλα αυτά, οφείλουμε να επαναλάβουμε ότι η Αγγλική σχολή πραγματεύεται την αναρχική φύση του διεθνούς συστήματος ως δομικό χαρακτηριστικό και το κράτος ως τον κύριο δρώντα, χωρίς βεβαίως να παραγνωρίζει την αξία του ατόμου¹⁰³, το οποίο αντιθέτως αποτελεί το κυρίαρχο χαρακτηριστικό των κοινωνιών, των οποίων οι εσωτερικές αλληλεπιδράσεις καθορίζουν την (διεθνή) δομή, σε ένα διάλογο δομής-δρώντων. Πρόβλημα με την κονστρουκτιβιστική θέαση αποτελεί ο αριθμός των μορφών που παίρνει κυρίως λόγω της ποικιλομορφίας των πηγών, από όπου και διαμορφώνει την εργαλειοθήκη της. Συνεπώς, μπορεί να ισχυριστεί κάποιος, πως στην δομική ανάλυση μια κοινωνίας προβεσφαλισμένης, όπου τα κύρια συστατικά του σημερινού κράτους εκλείπουν ή βρίσκονται υπό ανάπτυξη, ο κονστρουκτιβισμός έχει πολλά να δώσει¹⁰⁴.

Εκτός του κονστρουκτιβισμού, και τα παραδείγματα του Κλασσικού Ρεαλισμού, Νεοκλασσικού και του Νεορεαλισμού επίσης διαθέτουν κάποια σημαντικά έργα όσο αφορά την ανάλυση της δομής του Μεσαιωνικού συστήματος. Ειδικότερα ο Κλασσικός Ρεαλισμός, διαθέτει αναλύσεις που

103 Και ιδιαίτερα των ελίτ των κοινωνιών, Stephen Walt, *One World Many Theories*, Foreign policy, No110, special Edition; Frontiers of Knowledge, Spring 1998, pp38(σχέδιο), 40-41.

104 Σημαντικές κονστρουκτιβιστικές αναλύσεις του Μεσαιωνικού συστήματος βρίσκονται στα: Ruggie John Gerard, *Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis*, Cambridge University Press, World Politics, Vol. 35, No. 2, Jan., 1983, pp. 261-285: Territoriality and Beyond, *Problematising Modernity in International Relations*, International Organization 47, 1993, pp 139-147: Holzgrefe, J. L., *The Origins of Modern International Theory*, Review of International Studies 15, 1989, pp11-26 : Rosenberg Justin, *The Empire of Civil Society, A Critique of the Realist Theory of International Relations*, Verso, London 1994: Thomson Janice E., *Mercenaries, Pirates and Sovereigns, State Building and Extraterritorial exercise in Early Modern Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1994: *State Sovereignty in International Relations, Bridging the gap between theory and Empirical Research*, International Studies Quarterly 39, 1995, 213-233: Treschke Benno, *Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory*, International organisation 52,2, Spring 1998, p. 325-258.

ανάγονται χρονολογικά στο άμεσο μεταγενέστερο διάστημα του εξεταζόμενου¹⁰⁵. Ενώ λόγω της κύριας θέσης που έχει το κράτος, η ισορροπία ισχύος και η αναρχούμενη φύση του συστήματος, αποτελεί και μια από τις βασικές θεωρίες ανάλυσης του τρόπου μετάβασης, σε επίπεδο δομικό¹⁰⁶. Ο Νεορεαλισμός λοιπόν, με την ένταση που δίνει στην δομή, στην αναρχία μεταξύ των δρώντων και στην εσωτερική ομογένεια τους, δίνοντας πάντα έμφαση στον πολιτικό-στρατιωτικό τομέα και υποβιβάζοντας τον κοινωνικό και οικονομικό, παραμένει κύριο αφήγημα. Όμως, κατά την γνώμη μας, που συμφωνεί με τον Treschke¹⁰⁷, δεν μπορεί να αποδώσει σωστά το Μεσαιωνικό σύστημα, λόγω της υπάρχουσας πολυπλοκότητας σε κάθε αλληλεπίδραση αλλά και την απουσία της έννοιας νεωτερικής ή μετανεωτερικής της κυριαρχίας¹⁰⁸. Για τον Trenchke¹⁰⁹ όλες οι έννοιες που

105 Περίφημη θέση του Hobbes για τον "κακό" (homo homini lupus) χαρακτήρα του ανθρώπου ή η θέση του Μακιαβέλι για την σημαντικότητα του κράτους και των συμφερόντων του στην πολιτική πρακτική, αποτελούν κύρια σημεία των σημαντικότερων κλασσικών πολιτικών ρεαλιστών. Ο ανθρώπινος χαρακτήρας αποτελεί βασική μεταβλητή ανάλυσης και στα έργα των νεοκλασσικών. βλ. Hans Morgenthau, *Politics Among Nations, The Struggle for Power and Peace*, Adolf Gnorf, NY, 1948.

106 Η Ανάλυση του Marcus Fischer, *Feudal Europe 800-1300: Communal Discourse and Conflictual Practises*, *Interantional Organization* 46, 1993, pp 427-566 , αλλά και του Stephen Krasner, *Westfalia and All That, In Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change*, (ed) Judith Goldstein and Robert Keohane, Cornell University Press, Ithaca NY, 1993, pp 235-265, (υπ 67, Benno Treschke, σελ 340) παραμένουν σημαντικά παραδείγματα δομικής μετάλλαξης απο τον μεσαίωνα στους νεότερους χρόνους.

107 Treschke Benno, *Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory*, *International organisation* 52,2, Spring 1998, σελ 328-329

108 βλ. Δημήτριος Χρυσόχου, *Οργανωμένη πολλαπλότητα: Το Μωσαϊκό της Διεθνούς Συμβίωσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2010, κεφ. 2: Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η Διεθνής Πολιτική τον 21ο Αιώνα*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2008, σελ 25.

109 Του οποίου η ανάλυση στο Treschke Benno, *Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory*, *International organisation* 52,2, Spring 1998 αποτελεί σημαντική βοήθεια για την σωστή αντίληψη του Μεσαιωνικού κοινωνικό-οικονομικού γίνεσθαι. Εν ολίγοις, ο Treschke χρησιμοποιεί μια σύνθεση ιστορικού υλισμού και βεμπεριανής κοινωνικής ανάλυσης, για συνθέσει το οικονομικό τομέα με τον πολιτικό. Χρησιμοποιεί την κλασσική ταξική ανάλυση για τις διαλεκτικές σχέσεις, μηδενικού αθροίσματος (σελ.326) μεταξύ της γαιοκτητικής και της "εργατικής" τάξης, με σκοπό να αποδείξει, πως μόνο μέσα από τις εκατέρωθεν δυνατότητες επιβολής (η μεν με την κατοχή των μέσων παραγωγής και της δυνατής αυτοσυντήρησής και με την κατοχή από την πρώτης των μέσων επιβολής) και την τοποθέτηση κάθε χαρακτηριστικού της έννοιας της κυριαρχίας (εσωτερική εδαφική κυριαρχία, ασυλίες) υπό τον τριπλό ανταγωνισμό (Άρχοντες – εργάτες, Άρχοντες-Άρχοντες και άρχοντες -εξωτερική επιβολή) σε ζήτημα ανταγωνισμού για τα μέσα παραγωγής και στη συνέχεια επιβολής με τελικό σκοπό την κυριαρχία, απαλλαγμένη από κάθε υποτέλεια. Στο τέλος καταλήγει να ονομάσει το ύστερο μεσαιωνικό σύστημα ως μια "Αναρχία μη αποκλειστική εδαφικής κυριότητας". Σε αντίθεση δε με την Αγγλική σχολή και ιδιαιτέρως με τη θεωρία του Martin Wight για τα "Τρία Ρεύματα", ο Treschke διαφωνεί με την ύπαρξη κάθε κανονιστικού πλαισίου ή φαντασιακού ή ανάγκη για τη διατήρηση κάποιας ταυτότητα με καθορισμένη πορεία, (όπως η Τριλειτουργική φύση της λειτουργίας

αποδίδονται στις πηγές και τα παράγωγα της κρατικής κυριαρχίας, «οι εξωγενείς αυτοί παράγοντες»¹¹⁰, απλώς αποτελούν αναχρονιστικούς όρους για κάθε προσπάθεια του Μεσαιωνικού Συστήματος¹¹¹.

της μεσαιωνικής κοινωνίας της **Thomson**:εργάτες – μοναχοί - πολεμιστές) όπως και με τη λειτουργία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Απλώς θεωρεί ότι κάθε πολιτική ειρήνευσης με σκοπό την εμπορική και οικονομική διευκόλυνση και σταθεροποίηση μεταξύ των ευρωπαϊκών κοινωνιών, ήταν ψευδεπίγραφη και υποκριτική. Κάθε τέτοια πολιτική εκ μέρους της εκκλησίας είχε μοναδικό σκοπό την οικονομική ανεξαρτησία και συνεπώς την πολιτική επιβεβαίωση, έναντι των αρχόντων.

110 Σύστημα Αυτοβοήθειας, και Μεγιστοποίηση ισχύος, μέσω συμμαχιών και Ισορροπίας Ισχύος. Βλ Kenneth Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, μτφ Κ. Κολιόπουλος, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2011, κεφ. 6: *The Origins of War in Neorealist History*, Journal of Interdisciplinary History 18, p. 620

111 Και ο Ruggie στο *Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis*, επιδιώκει να κάνει κριτική στο Waltz. Για τον Ruggie ο δομικός ρεαλισμός του Waltz αποτελεί λανθασμένη απεικόνιση του Μεσαιωνικού συστήματος διότι δε λαμβάνει υπόψιν τη σημαντική μεταβλητή της (υπό προϋποθέσεις) ιδιωτικής περιουσίας, η οποία δρα ως διαφοροποιητικός παράγοντας εντός των δρώντων και συνεπώς τα καθιστά ανόμοια, πράγμα που καθιστά ως μη-πραγματιστική την δομή του Waltz, που μιλάει για την ύπαρξη μη-διαφοροποιημένων εσωτερικά δρώντων, ως απαραίτητο στοιχείο του συστήματος και συνεπώς ως απαθούς στην ιστορική εξέλιξη. Ο Ruggie, σελ 273-281, υποστηρίζει κατά αυτό τον τρόπο ότι η θεωρία του Waltz είναι ανίκανη να αιτιολογήσει και τη συστημική μετάβαση στη νεωτερικότητα.

Μέρος 2°. Το Επιχείρημα

Κεφάλαιο 1ο. 1202-1378: Κυρίαρχος Επαναστατισμός

1.1 1202-1302: Ο Επαναστατισμός στο απόγειο του. Η Αγία Έδρα στο αποκορύφωμα της ισχύος της

A. Η Πολιτική Διάρθρωση της Χριστιανοσύνης. Οι επικυριαρχούμενες οντότητες

1. Ιστορική εισαγωγή στην μετα-Καρολίγγεια εποχή

Η πτώση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας¹¹², η τελική διάλυση των δομών της και η διάχυση της αυτοκρατορικής εξουσίας στα μικρότερα βασίλεια που πήραν τη θέση της άλλαξαν το πολιτικό χάρτη της δυτικής Ευρώπης. Η εγκατάσταση σε πρώην αυτοκρατορικά εδάφη τους έφερε σε επαφή με το Ρωμαϊκό τρόπο, τον οποίο και προσπάθησαν να μιμηθούν. Βεβαίως, αν και αυτή η πρώιμη μορφή φεουδαρχικής δομής μεταξύ των ανώτερων τίτλων εξουσίας επρόκειτο γρήγορα να σταματήσει λόγω αφενός της σταθεροποίησης των βασιλείων και αφετέρου της αναθεωρητικής πολιτικής του Ιουστινιανού¹¹³ στη δύση, ο φεουδαλικός χαρακτήρας άρχισε να παίρνει σάρκα και οστά στα ανώτερα επίπεδα ισχύος, με τον αυτοκράτορα να δηλώνει και τους βασιλείς ή ηγεμόνες να επιβεβαιώνουν την ανωτερότητα του, έστω και τυπικά. Στο παραπάνω παράδειγμα διαφαίνεται ένας άλλος παράγοντας που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην άνοδο της φεουδαρχίας, δηλαδή η δυσκολία των επικοινωνιών λόγω των αποστάσεων. Η κεντρική εξουσία με αποδυναμωμένες ή αποκομμένες τις μακριές γραμμές ελέγχου των επαρχιών, αδυνατούσε να επιβάλει την ισχύ της στην περιφέρεια.

¹¹² Για την πρώιμη Μεσαιωνική Ιστορία βλ.: Davis H.R.C. *Ιστορία της Μεσαιωνικής Ευρώπης Από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο στον Άγιο Λουδοβίκο*, Επιμ: Ελένη Τούντα, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2011: Streyer Joseph R., *Γιατί Γεννήθηκε το Κράτος, εξουσία, ιδεολογία και θεσμοί στην αυγή της νεότερης Ευρώπης*, μετ. Θάνος Σαμαρτζής, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2013: Van Creveld Martin, *Η Άνοδος και η Πτώση του Κράτους*, μετ. Εκδόσεις Τουρίκης Κωνσταντίνος, Αθήνα 2003: Watson Adam, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*, μετ. Ηράκλεια Στροίκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010, :Ελένη Γλυκάτζη Αρβελέρ, *Οι Ευρωπαίοι*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2003: Nikolas David, *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου: Κοινωνία Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη, 312-1500*, (μτφ) Μαριάννα Τζιαντζή, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1999: Bloch, Marc Leopold Benjamin, *Η Φεουδαλική Κοινωνία, Η Διαμόρφωση των Σχέσεων Εξάρτησης, οι Τάξεις και η Διακυβέρνηση των Ανθρώπων*, μτφ Μπάμπης Λυκούδης, Αθήνα, Κάλβος, 1987

¹¹³ Το Ρωμαϊκό Δίκαιο που θα επικαλεστούν λίγους αιώνες αργότερα οι επικροτητές των παπικών ισχυρισμών για κυριαρχία θα είναι εκείνο του Ιουστινιανού. Για την δύση λοιπόν, η Ανατολική Αυτοκρατορία υπήρξε τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια ο κληρονόμος της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής κληρονομιάς.

Η διαφοροποίηση έρχεται από την εμφάνιση της εκκλησιαστικής αρχής της Ρώμης. Η Αυτοκρατορία του Καρόλου, θα εντάξει όλη τη δυτική Ευρώπη στη σφαίρα επιρροής της. Όμως είναι ρηχή ως πολιτικό μόρφωμα και η απονομή τίτλων σε τοπικούς ηγεμόνες για την περιφερειακή επιβολή της εξουσίας της είναι απαραίτητη. Η κατίσχυση του ηγεμόνα της επί παντός άλλου είναι φανερή, αλλά η επικράτηση ιδεολογιών και θεωριών της ύστερης αρχαιότητας για την εξουσία των επισκόπων και τη σχέση τους με τους κοσμικούς άρχοντες αρχίζει να γίνεται αποδεκτή. Η δυαδικότητα της κεντρικής εξουσίας αρχίζει να αναδύεται και το Γελασιανό Δόγμα, όπως και η κληρονομιά του Κωνσταντίνου προς τον Επίσκοπο Ρώμης επικρατούν αποκτώντας γερές ρίζες ως πλέον εθιμικώς αποδεκτά τεκμήρια της παπικής εξουσίας. Βεβαίως, κανένας εκκλησιαστικός άρχοντας δεν είναι σε θέση ακόμα να αμφισβητήσει την κυριαρχία του Φράγκου ηγεμόνα, όμως τοπικά η εκκλησία αρχίζει να παίρνει όλο και πιο σημαντική θέση στην καθημερινότητα. Το πρόβλημα είναι οικονομικό, άρα και κρίσιμο, καθώς συνδέεται πρωτογενώς με την άσκηση ισχύος. Η πτώση της Καρολίγγειας αυτοκρατορίας θα συμβάλει στην άνοδο της εκκλησιαστικής αρχής, αν και μέχρι τον 11ο αιώνα το Γελασιανό¹¹⁴ Δόγμα των «δύο ξιφών της Χριστιανοσύνης» θα είναι καθολικά αποδεκτό.

Η διάχυση της αυτοκρατορικής εξουσίας θα εντείνει την ανασφάλεια και συνεπώς την όλο και μεγαλύτερη πρόσδεση των ανθρώπων στη γη τους. Η περιφέρεια θα επικρατήσει του κέντρου και οι τοπικές οικογενειακές γραμμές θα αποκτήσουν ισχύ έναντι του κεντρικού ηγεμονικού οίκου. Η φυλετικής μορφή των μεσαιωνικών κοινωνιών δεν έχει ακόμα διαρραγεί προς όφελος κάποιας άλλης μορφής κοινωνικής διαρρύθμισης. Επιπλέον, χαρακτηρίζεται και από μιά βαθιά ριζωμένη αντίληψη μιας εθιμικής, προφορικής και εντελώς αποσχηματοποιημένης μορφής δικαιοσύνης, που βασίζεται και στο φυσικό δίκαιο¹¹⁵ και, πως αλλιώς, στις αντιλήψεις των πατέρων της εκκλησίας. Το Ρωμαϊκό δίκαιο αποτελεί «μη τόπο»- εκτός των κατοίκων της Ιταλικής χερσονήσου - για τον έως τότε μεσαιωνικό άνθρωπο, ενώ ο νόμος πρέπει να βρεθεί¹¹⁶, όποτε χρειάζεται. Συνεπώς, ο τοπικός άρχοντας πρέπει να νομολογεί σύμφωνα με το έθιμο και να επαφίεται στη γνώμη της κοινωνίας για το άτομο που κατηγορείται, προβαίνοντας δηλαδή σε έναν συγκερασμό με την πραγματικότητα, έτσι ώστε σε συνδυασμό με τη γνώση του εθίμου να βρεθεί ο κατάλληλος νόμος που θα

¹¹⁴ Sabine George, *Ιστορία των Πολιτικών Θεωριών*, μτφ Μάνθου Κρίστη, Ατλαντίς Αθήνα 1961, σελ: 218-220

¹¹⁵ Εδώ το φυσικό δίκαιο έχει το περιεχόμενο των εδραιωμένων και σαφώς αναγνωρισμένων ανθρωπίνων αρχών, βάση κάθε κοινωνικού γεγονότος και οντολογικού περιεχομένου της ανθρώπινης συμβίωσης

¹¹⁶ Το τελευταίο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της μεσαιωνικής αντίληψης για την άσκηση εξουσίας. Βεβαίως αυτού του είδους η αντιπροσώπευση της τοπικής κοινωνίας κατά την διάρκεια της δικαιοδοτικής διαδικασίας δεν πρέπει να παραγνωριστεί, καθώς παρέχει το πρώτο σημάδι των σύγχρονων αντιπροσωπευτικών θεσμών, μια ένδειξη της σημαντικότητας του μεσαιωνικού τρόπου διακυβέρνησης.

επικαλεσθεί. Είναι η ιδέα ότι ο νόμος ανήκει στον λαό και ορίζει τις ανθρώπινες σχέσεις από την καθημερινότητα μέχρι και τις ανώτερες μορφές εξουσίας. Ο βασιλέας δεν μπορεί να κληρονομήσει τον θρόνο. Ο θρόνος αποδίδεται με τη θέληση του λαού και βεβαίως του θεού.

Η θέση του φυσικού νόμου¹¹⁷ και των ιδεών των πρώτων Πατέρων της Εκκλησίας¹¹⁸, όπως εκείνη της Παθητικής Υποταγής θα αποτελέσουν και τα προσχήματα για τη μετέπειτα τάση της εκκλησιαστικής αρχής να θέσει τις νέες, επικαιροποιημένες απόψεις της για την σχέση μεταξύ των δύο εξουσιών. Σχέση που αν και αρχικά ήταν ισομερώς κατανεμημένη, θα αρχίσει να αλλάζει, με την κατάπτωση της ιδέας της αυτοκρατορίας στη δύση, υπέρ του πάπα. Κατ' αυτό τον τρόπο όμως ο φυσικός νόμος, ως επιχείρημα της θεϊκής παπικής εξουσίας¹¹⁹, θα αποτελέσει τον κυριότερο λόγο της ανόδου της και συνεπώς το σημαντικότερο παράγοντα μη δυνατότητας μετασχηματισμού της εξουσίας σε πιο σύγχρονη μορφή, διότι τοποθετεί στην υψηλότερη θέση έναν νόμο που δεν ελέγχεται από κανέναν γήινο.

2. Η Ανάπτυξη των Πρώτων Συγκεντρωτικών Δομών Εξουσίας. Οι Πρώτες Μορφές Κρατικής Κυριαρχίας

Έως τα τέλη του 12ου αιώνα στην Ευρώπη έχουν γίνει προσπάθειες μεγαλύτερης συγκέντρωσης των εθίμων. Μέσω της κωδικοποίησης του νόμου, της δημιουργίας μιας κεντρικής γραφειοκρατίας, ενός κεντρικού θησαυροφυλακίου και βασιλικών δικαστηρίων με ισχυρές εξουσίες συμπεριλαμβανομένης της εφετικής δυνατότητας έναντι των επαρχιακών. Η Γαλλία¹²⁰ και η Αγγλία, κυρίως η δεύτερη, αρχίζουν να ισχυροποιούνται αποκτώντας τέτοιου είδους δομές. Αντιθέτως, στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία οι κεντρικές δομές δεν χαρακτηρίζονται από αυτονομία και αυτό οφείλεται στην μεγαλύτερη αλληλεπίδραση με τον παπικό θεσμό και στις διαμάχες που προέκυψαν μεταξύ του αυτοκράτορα και του πάπα για την πρωτοκαθεδρία όπως και

¹¹⁷ Ο φυσικός νόμος αποτελεί φυσικά την αρχή της θεϊκής εντολής αλλά και του θεϊκού σχεδίου για την ορθή λειτουργία του κόσμου. Είναι σαφές ότι ο φυσικός νόμος έρχεται ως πρόταγμα του χριστιανικού δόγματος που προτάσει την υπακοή όλων των ανθρώπων σε μια κοινή λογική, η οποία αποτελεί αντανάκλαση της θείας λογικής πάνω στα δημιουργημένα πράγματα.

¹¹⁸ Sabine, *Ιστορία των Πολιτικών Θεωριών*, μτφ Μάνθου Κρίσπη, Ατλαντίς Αθήνα 1961, σελ: 196-220.

¹¹⁹ Η παπική εξουσία είναι θεϊκή λόγω της θέσης του πάπα ως αντιπροσώπου του θεού επί της γης. Η αντιπροσωπευτική αυτή θέση έχει το ρόλο του μοναδικού ικανού και αλάθητου οργάνου που αντιλαμβάνεται την καθώς πρέπει διάρθρωση της χριστιανικής καθημερινότητας. «[the Papacy] insisted on its being the solely competent and qualified organ which knew the canon of Christian Life», Phillip Ullmann, *The Growth of Papal Government in Middle ages*, London 1955, p. 121.

¹²⁰ Η ισχυρή βασιλεία στην Αγγλία επιτρέπει κάτι τέτοιο, ενώ στη Γαλλία μόνο μετά τον Φίλιππο 2° "Αύγουστο" βλέπουμε δυναμικότερες προσπάθειες.

τη μεγάλη αυτονομία των ισχυρών τοπικών οίκων. Μετά τον Ερρίκο τον 4^ο ο πάπας παίρνει την πρωτοβουλία και παρά τους δυναμικούς Χοχενστάουφεν (Hohenstaufen) η κοσμική αρχή στην Αυτοκρατορία αρχίζει να χάνει τη δυναμική της.

Το κρατικό μόρφωμα που ανέπτυξε ομαλότερα τις δομές του χωρίς να αποφύγει κάποια παροδική στασιμότητα τον 14ο αιώνα ήταν η Αγγλία, ενώ η Γαλλία¹²¹ την ακολούθησε με ένα περίπου αιώνα καθυστέρηση. Μέχρι όμως τη στιγμή της ανάδυσης του κράτους στην Ευρώπη θα υπάρχουν αλληλεπικαλυπτόμενες και ασαφείς σφαίρες επικυριαρχίας και καμία μορφή σύγχρονης κυριαρχίας.

Στην Αγγλία η αρχή της εδαφικότητας αποτελεί την κύρια βάση της εντόπιας φεουδαλικής εξουσίας που επιβάλλει το νόμο στηριζόμενη στο έθιμο. Η έλευση του Γουλιέλμου, δούκα της Νορμανδίας, είναι το ορόσημο για την αλλαγή και τη μετεξέλιξη του Αγγλικού κράτους. Στην Αγγλία, ο Γουλιέλμος¹²² και οι ισχυροί διάδοχοι του, όπως ο Ερρίκος ο 2^{ος}, ο Εδουάρδος ο 1^{ος} και ο Εδουάρδος ο 3^{ος} επέβαλαν μεγάλες μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό του βασιλείου. Οι σημαντικότερες ήταν η διάλυση της Σαξονικής αριστοκρατίας και η αντικατάσταση της από μια Νορμανδική¹²³, η καταγραφή του υπάρχοντος εθιμικού δικαίου, η απόφαση για την τήρηση πρακτικών κατά τις συνελεύσεις του βασιλικού συμβουλίου, ο διαχωρισμός της εκκλησίας με τις κοσμικές μορφές εξουσίας¹²⁴ και τέλος διοικητικές μεταρρυθμίσεις, όπως η δημιουργία μιας ισχυρής γραφειοκρατίας, ενός κεντρικού θησαυροφυλακίου και κυρίως η εγκατάσταση αντιπροσώπων που θα επέβλεπαν τη φορολογική εισφορά από τις επαρχίες και τις προσόδους από τα βασιλικά κτήματα, θα επέβαλαν τον νόμο και γενικότερα θα εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα του βασιλέα. Αυτοί οι τοπικοί εκπρόσωποι, που βάσει βασιλικής απόφασης επιβαλλόταν να κατάγονται από τον τόπο στον οποίο θα τοποθετούνταν, θα ήταν και ο κυριότερος λόγος της σύνδεσης του ντόπιου στοιχείου με την κεντρική εξουσία, σύνδεση που θα έφερνε και την ηθική πρόσδεση στο κράτος, μαζί με τη μεγαλύτερη αντιπροσώπευση στη διακυβέρνηση.

¹²¹ Αναλογικά με τη δυναμική της κρατικής συγκέντρωσης

¹²² Το 1086, η απογραφή κάθε έγγειας περιουσίας (Domesday) αποτελεί σημαντική συνεισφορά στην ορθή κοινωνικό-οικονομική ιστορική αντίληψη εκείνης της εποχής. Michael Mann, *Οι πηγές της Κοινωνικής εξουσίας*, Πόλις, Αθήνα 2006, σελ 554.

¹²³ Συνεπώς η Αγγλία, με την νέα της γαλλική αριστοκρατία, θα είχε στραμμένο το βλέμμα στην Γαλλία και τους νεωτερισμούς που λάμβαναν χώρα στην ήπειρο, αποκλείοντας κάθε πιθανότητα αποκλεισμού από τα Ευρωπαϊκά τεκταινόμενα. Βεβαίως, μέχρι και την απώλεια του Νορμανδικού δουκάτου τα ενδιαφέροντα της θα μοιράζονταν μεταξύ των υπαρχόντων γαιών της στο δουκάτο και των κυβερνητικών της ευθυνών στο νησί.

¹²⁴ Επήλθε από την σύγκρουση του Ερρίκου του 1^{ου} με τον Επίσκοπο του Καντέρμπουρι.

Ο 13^{ος} αιώνας έφερε στην Αγγλία την πτώση της ισχύος του βασιλέα¹²⁵ και την άνοδο των ανώτερων ευγενών¹²⁶. Οι βαρόνοι απέκτησαν δικαιώματα ελέγχου του βασιλέα και αμφισβήτησης των όποιων πράξεων του θεωρούσαν ως μη αποδεκτές. Επιπλέον, η ανώτερη τάξη υποχρεωνόταν να παραβρίσκεται στις συνελεύσεις που καλούσε ο βασιλέας και οι οποίες είχαν τακτικό χαρακτήρα. Ο λόγος της απαίτησης του βασιλέα είχε να κάνει με την υποχρέωση, και όχι το δικαίωμα, των βαρόνων να το συμβουλεύουν. Επομένως η τακτικότητα των συνελεύσεων αλλά και η θέληση των μεγάλων βαρόνων να συμμετέχουν σε αυτές δείχνουν και την δύναμη των πρώτων Άγγλων βασιλέων. Το σημαντικότερο όμως ήταν άλλο. Τα βασιλικά διατάγματα πλέον αφορούσαν και τις κατώτερες τάξεις, αναφέροντας για πρώτη φορά και την ύπαρξη μιας τρίτης τάξης, των αστών¹²⁷.

Η Γαλλία αποτελεί το δεύτερο σημαντικό παράδειγμα ανάπτυξης κεντρικής εξουσίας και έρχεται δεύτερη χρονολογικά μετά την Αγγλία. Μέχρι τις αρχές του 12ου αιώνα η Γαλλική βασιλεία της οικογένειας των Καπέτων¹²⁸ ήταν σχετικά αδύναμη και η ισχύς της περιοριζόταν μόνο στα οικογενειακά της κτήματα, αν και τυπικά η όποια εξουσία της προερχόταν από την απευθείας εκλογή τους ανάμεσα σε άλλους ισχυρούς φεουδάρχες. Όπως στην Αγγλία, έτσι και στη Γαλλία θα αρχίσουν να εμφανίζονται οι πρώτες μορφές αντιπροσωπευτικών θεσμών μέσα από τις Γενικές Συνελεύσεις. Φυσικά, λόγω της φεουδαρχικής δομής του κράτους η πρώτη συνέλευση αποτέλεσε μια συνέλευση μεταξύ φεουδαρχών και έλαβε χώρα την εποχή του Φίλιππου 4^{ου} ¹²⁹. Την εν λόγω

125 Κυρίως με την υπογραφή και την θέση σε ισχύ της Μάγκνα Κάρτα (Magna Carta). Linebaugh, Peter *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All* University of California Press (2008) p. 113-114 and p. 96.

126 Η ενσυνείδητη απόφαση του Ιωάννη να εντάξει το βασίλειο του υπό τη φεουδαλική κυριαρχία της Αγίας Έδρας είναι ενδεικτικό σημείο, όχι μόνο της οικονομικής αδυναμίας των πρώτων άγγλων βασιλέων να εξυπηρετήσουν την οικονομική λειτουργία του κράτους αλλά και τη δυνατότητα εξωτερικών παραγόντων να τους αναγκάζουν σε μη κυρίαρχες πράξεις. Η ίδια αντιμετώπιση υπήρξε και προς τον Ερρίκο το 2^ο να δεχτεί την παπική επικυριαρχία μετά τη δολοφονική αντιμετώπιση του παπικού εκπροσώπου, και την κατακραυγή που επικράτησε εναντίον του, Thomas Becket, το 1176.

127 Βλάσιος Ι. Παπαγρηγορίου, *Λαϊκή Κυριαρχία και Κοινοβουλευτισμός στην Αγγλία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σελ 53-56.

128 Χαρακτηριστικά, έως και τη βασιλεία του Φίλιππου του 2^{ου}, ο μονάρχης αποκαλούνταν βασιλέας των Φράγκων και όχι της Γαλλίας, αποδεικνύοντας έτσι τη φεουδαρχικού τύπου βάση της εξουσίας του και τη χαλαρή σχέση του θεσμού με τα χαμηλότερα στρώματα. Ο πρώτος Καπετίδης βασιλέας, ο Ούγος Καπέτος (Hugh Capet), εκλέχθηκε βασιλιάς των Φράγκων από μια σύναξη των σημαντικότερων φεουδαρχών του Βασιλείου της Δυτικής Φραγκίας.

129 Αυτή η πρώτη συνέλευση του *Parlement* συνέβει για την αντιμετώπιση των παπικών φορολογικών διεκδικήσεων επί των Βασιλικών γαιών - όπως τις έθετε σαφώς ο Βονιφάτιος με το διάταγμα *Clericis Laicos* - και την

συνέλευση ακολούθησαν και άλλες και σιγά σιγά η συμμετοχή και των κατώτερων στρωμάτων έγινε απαραίτητη. Στην αρχή οι συνελεύσεις αυτές είχαν τη μορφή των βασιλικών δικαστηρίων και οι μεγάλοι φεουδάρχες βρίσκονταν εκεί με ρόλο κυρίως συμβουλευτικό και όπως στην Αγγλία, έτσι και στην Γαλλία η παρεύρεσή τους δεν αποτελούσε δικαίωμα αλλά υποχρέωση, την οποία ο βασιλέας τόνιζε κάθε φορά χωρίς όμως να ξεχνά ότι ο λόγος της εξουσίας του ήταν η αποδοχή του από τους ευγενείς και δεν αποτελούσε κληρονομικό του δικαίωμα. Η διαφορετικότητα στη σύσταση των γενικών συνελεύσεων σε σχέση με αυτές της Αγγλίας είναι ότι καταρχάς δεν ήταν τόσο συχνές, παρά μάλλον σπάνιες, ενώ κατά δεύτερον η μη συχνή προσέλευση των σημαντικών ευγενών, υπονομεύοντας έτσι το κύρος των συνελεύσεων ως βάση εξουσίας αλλά και ως μορφή αντιπροσώπευσης και περιορίζοντας εν τέλει τη σημασία τους¹³⁰. Οι νόμοι¹³¹ για την υποχρεωτική τοπική αναντιστοιχία μεταξύ των απεσταλμένων –*preuôts*– του βασιλέα με την επαρχία που αναλάμβαναν, η μη ηθική σύνδεση τους με τα τοπικά κοινά και η διαφοροποίηση ανάμεσα στα τοπικά νομικά συστήματα, διατήρησαν τις ιδιαιτερότητες τους, έως και την ενσωμάτωσή τους στο Ναπολέοντειο αστικό κώδικα. Βεβαίως οι τοπικές συνελεύσεις συνέχισαν να υπάρχουν και η άνθηση μιας τοπικής μεσαιάς τάξης υπήρξε αργή αλλά σταθερή. Θα πρέπει ακόμη να τονίσουμε πως η σύγκληση τέτοιων συνελεύσεων συνέπιπτε με την ύπαρξη μεγάλων εθνικών θεμάτων, κυρίως πολεμικών ατυχιών ή διαμαχών¹³², οπότε μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το παραπάνω ενίσχυσε το εθνικό συναίσθημα.¹³³

Ξεκινώντας με χρονολογική αφετηρία από τα πρώτα χρόνια του 13ου αιώνα, η αυτοκρατορία στο κοσμικό επίπεδο είχε αρχίσει να δείχνει τα πρώτα σημάδια αδυναμίας. Μια σειρά από ισχυρούς πάπες, όπως ο Γρηγόριος ο 9^{ος} και ο Ιννοκέντιος ο 3^{ος} και ο Ιννοκέντιος ο 4^{ος}, είχαν αναγκάσει τους αυτοκράτορες με τη θεωρία περί παπικής πρωτοκαθεδρίας επί της Χριστιανοσύνης, αλλά και την Ιταλική τους πολιτική, να αποδεχτούν το παπικό δικαίωμα της ενθρόνισης στον αυτοκρατορικό θρόνο αλλά το δικαίωμα του πάπα να επιβεβαιώνει την εκλογή κάθε νέου αυτοκράτορα ως αποτέλεσμα δικής του βούλησης. Ο θεσμός λοιπόν του αυτοκράτορα ήταν άμεσα εξαρτημένος από

ενδυνάμωση των βασιλικών επιχειρημάτων πάνω στη φορολόγηση των εκκλησιαστικών φέουδων(που βεβαίως για το Φίλιππο είχαν το ρόλο εθνικών γαιών).

¹³⁰ Σε αυτά τα δυο στοιχεία, έγκειται και η μεγάλη διαφορά στην διαδικασία της κεντρικής συγκέντρωσης εξουσίας με εκείνη της Αγγλίας, αλλά και η τελική μορφή που απέκτησε

131 Hilda Johnstone, *France, the Last Capetians*, Cambridge Medieval History, 1936, Τόμος 6, Κεφάλαιο 1.

132 Συνελεύσεις συνέβησαν το 1356 μετά την ήττα στο Πουατιέ και το 1413 μετά την ήττα στο Αζινκούρ.

133 Αναφορικά, τη μεγάλη γενική συνέλευση για την διαδοχή στο θρόνο των Καπέτων ακολούθησε εκείνη μετά την μεγάλη ήττα στο Πουατιέ, 1356, που έφερε και την αιχμαλωσία του Γάλλου βασιλιά, και αργότερα εκείνη μετά την ήττα στο Αζινκούρ (Azincourt), 1413. Η συνέλευση του 1614 ήταν η τελευταία που συγκλήθηκε πριν το ξέσπασμα της Γαλλικής Επανάστασης.

τη βούληση της Αγίας Έδρας. Αυτή η εξάρτηση κάθε εξουσίας από τον φυσικό νόμο απέτρεπε τη δημιουργία δικαιοδοτικού οργανισμού και συνεπώς πρωτογενούς κυριαρχίας, καθώς κανένας αυτοκρατορικός νόμος δεν μπορούσε να τον υποσκελίζει.

Οι προηγούμενες αποτυχίες του Ερρίκου του 4^{ου} κατά την πρώτη φάση της Έριδας της Περιβολής¹³⁴ ενάμιση αιώνα πριν να επιβάλουν την αυτοκρατορική θέληση επί της παπικής είχαν δημιουργήσει προηγούμενο και τα ρήγματα στις τάξεις των Γερμανών πριγκίπων ήταν φανερά. Τα διατάγματα του 1254 είχαν αφήσει μια γεύση αντιπροσωπευτικότητας στον τρόπο διακυβέρνησης της αυτοκρατορίας, όμως η αποτυχία του Φρειδερίκου 2^{ου} στην Ιταλία και το επικείμενο Interregnum¹³⁵, παρά τις μεταρρυθμίσεις του Αυτοκράτορα Γουλιέλμου της Ολλανδίας με το πρώτο Reichstag¹³⁶ δεν επέφεραν νέα πνοή στην αυτοκρατορία. Το συγκεκριμένο σώμα με ανανεωμένα τα δικαιώματά του θεωρούνταν από τους ίδιους του εκλέκτορες ως ένα σώμα συμβουλευτικού χαρακτήρα που θα μπορούσε να επιβάλει ακόμα και την εκθρόνιση του αυτοκράτορα, σε συνεργασία πάντα με τον πάπα¹³⁷.

B. Η Παπική Επικυριαρχία.

1) Η Ιδεολογία

α. Οι πρωτόλειες αρχές

Η Μεσαιωνική θεολογία έχει τις ρίζες τις στα κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας, και κυρίως του Αμβρόσιου, Αρχιεπισκόπου Μεδιολάνου (Μιλάνο), του Αγίου ή *Ιερού* Αυγουστίνου, του πάπα Γελασίου και του Μεγάλου Γρηγορίου, οι οποίοι έδρασαν με χρονική αλληλουχία από τα μέσα του 4ου αιώνα έως το πρώτο μισό του 6^{ου} αιώνα μ. Χ.. Η θέσεις των παραπάνω ισχυρών προσωπικοτήτων επηρέασαν τον τρόπο σκέψης και οργάνωσης των εκκλησιαστικών και κοσμικών αρχών στη δυτική Ευρώπη και αποτέλεσαν βήμα διαλόγου ή σύγκρουσης μεταξύ των δύο εξουσιών, του αυτοκράτορα και του πάπα, με τρόπο δημιουργικό καθώς, ως βάσεις επιχειρημάτων

¹³⁴ Βλέπε σελ 42.

¹³⁵ Μεσοδιάστημα χωρίς σταθερή δυναστική κυριαρχία και με τρεις διαφορετικούς ηγεμόνες να διεκδικούν τον αυτοκρατορικό θρόνο.

¹³⁶ Η Αυτοκρατορική Συνέλευση των τάξεων

¹³⁷ Το παράδειγμα της εκθρόνισης του Αυτοκράτορα Adolf από τον Albert 1^{ος}, Αρχιδούκα της Αυστρίας και μέλος της οικογένειας των Αψβούργων είναι ενδεικτικό. Ο Albert, υπήρξε υιός του Αυτοκράτορα Rudolf 1^{ος}. Η μη απευθείας διαδοχή του αποδεικνύει ότι ο αυτοκρατορικός θεσμός παρέμενε μη κληρονομικός χάριν στην δυνατότητα των Εκλεκτόρων να ελέγχουν κάπως την διαδοχή και το ανανεωμένο de Jure δικαίωμα του πάπα να την εγκρίνει.

λόγω του εθιμικού τους χαρακτήρα, ανάγκασαν τους συμμετέχοντες στο δημόσιο διάλογο να επεκτείνουν την πολιτική τους σκέψη σε μονοπάτια που οδήγησαν στην ανάδυση διάφορων κυβερνητικών μοντέλων και πρακτικών της καθημερινότητας. Οι τέσσερις αυτοί αντιπρόσωποι των πρώτων χρόνων του Ευρωπαϊκού χριστιανικού τρόπου ζωής, όλοι τους εκκλησιαστικοί ανώτατοι αξιωματούχοι, προσπάθησαν μέσα από το παράδειγμά τους να αναλύσουν το ρόλο του Χριστιανισμού και τη σχέση του με την κοσμική εξουσία και όλοι τους άσκησαν πολιτική μέσα από αυτές τις απόψεις. Σύσσωμοι τόνισαν το διαχωρισμό των δύο θεσμών με σφοδρό και ανυπόταχτο τρόπο.¹³⁸

Ο Ιερός Αυγουστίνος υπήρξε ο σημαντικότερος. Υπήρξε αυτός που μέσα από το έργο του, κυρίως τις *Εξομολογήσεις* (*Revelationes*) και την *Πολιτεία του Θεού* (*De Civitate Dei*), επηρέασε περισσότερο από κάθε άλλο τη δυτική σκέψη. Η ομολογία του Αυγουστίνου χαρακτηρίζεται από τρία σημεία που την κάνουν ιδιαίτερος σημαντική. Η σημαντικότητα της βρίσκεται στην επίδραση της ριζικής υπόστασης της δυτικής σκέψης. Ο Αυγουστίνος είναι αυτός που εξατομίκευσε εντελώς την έννοια της πίστης, την απέγδυσε από κάθε τι αποφαιτικό και της προσέδωσε μια «ατομική πεποίθηση και έναν ψυχολογικό ατομικό ενστερνισμό»¹³⁹. Ο Αυγουστίνος παίρνει τις γραφές και το ευαγγέλιο ως γενόμενα, ως πραγματικές ιστορίες και όχι ως συμβολισμούς. Για το Αυγουστίνο, τον προπομπό τόσο του Λούθηρου όσο και του Χόμπς, ο άνθρωπος βρίσκεται σε μια κατάσταση στην οποία βρέθηκε αμέσως μετά την πτώση και από την οποία δεν μπορεί να ξεφύγει. Η φύση του είναι εμμενώς κακή, ενώ η ενοχή του για το προπατορικό αμάρτημα είναι ίδιον του χαρακτήρα του. Ολόκληρη η ανθρωπότητα στην διαχρονική της πτώση μετείχε στην πτώση-παράβαση-αμαρτία του γενάρχη¹⁴⁰. Σε αυτόν τον μετέπειτα αυγουστίνιο νομικισμό βρίσκεται και κάθε ενοχική τάση της Χριστιανικής θρησκείας για ότι έχει να κάνει με την σεξουαλικότητα του ανθρώπου¹⁴¹. Επιπλέον, μέσα στη διδασκαλία του Αυγουστίνου βρίσκουμε στοιχεία που θα συναντήσουμε πάλι στους θρησκευτικούς επαναστατικούς του 16^{ου} αιώνα, όπως ο απόλυτος προορισμός¹⁴² ή ο θεοκρατικός

138 Ο Άγιος Αμβρόσιος συγκεκριμένα τόνιζε την ανάγκη για την πλήρη αυτονομία της εκκλησίας στα πνευματικά ζητήματα και τη δυνατότητα των πνευματικών ηγετών να επικρίνουν του κοσμικούς σε περίπτωση που υπέπιπταν σε ζητήματα ηθικής αν και δεν ήταν υπέρ της αντίστασης με την χρήση βίας, στις διαταγές του αυτοκράτορα. Σε συγκεκριμένη περίπτωση ο Άγιος Αμβρόσιος αρνήθηκε να αναπέμψει τις Ευχαριστίες μπροστά στον αυτοκράτορα Θεοδόσιο λόγω της σφαγής στην Θεσσαλονίκη, ενώ αρνήθηκε να παραδώσει μια εκκλησία σε οπαδούς του Αρειανισμού μετά από διαταγή του αυτοκράτορα Βαλεντιανού.

¹³⁹ Χρήστος Γιανναράς, *Η Ευρώπη γεννήθηκε από το Σχίσμα*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2015, σελ 137

¹⁴⁰ Ibid, σελ 138

¹⁴¹ Ibid, σελ 139 υποσημείωση 9.

¹⁴² Ο απόλυτος προορισμός-praedisnatio, δηλώνει την άρνηση κάθε ανθρώπινης ελεύθερης απόφασης, καθώς ο Θεός έχει αποφασίσει πριν τον άνθρωπο για την κατάληξη του. Βάση κάθε ολοκληρωτικού καθεστώτος.

ολοκληρωτισμός του Καλβίνου, που θα αποτελέσουν σαφείς βάσεις τόσο των ολοκληρωτικών καθεστώτων, όσο και των θεοκρατικών-αυτοκρατορικών αντιλήψεων της Αγίας Έδρας για δύο ολόκληρους αιώνες. Πέραν όμως της ρεαλιστικής (μανιχαϊστικό πλαίσιο μιας διαμάχης μηδενικού αθροίσματος μεταξύ του καλού και του κακού) και της επαναστατικής μορφής (δογματική ομοιομορφία μέσα από την υιοθέτηση κοινών πρακτικών και μεθόδων και δογματικός ιμπεριαλισμός, μέσω της επιβολής εντός μιας αιώνιας μάχης καλού και κακού¹⁴³ ή αγίων και αιρετικών σύμφωνα με τον Wight¹⁴⁴) που τείνει να παίρνει η θεολογία του Αυγουστίνου - στο *De Utilitate Credendi*¹⁴⁵ - υπάρχει και μια ρασιοναλιστική, η οποία εμπεριέχει και τη βασική αρχή της σύμβασης ως λογικό σχήμα ωφελιμιστικής σχέσης ή συμβολαίου. Βάση του Ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Για τον Αυγουστίνo, το άτομο δεν μετέχει της πίστεως, ατομοκεντρικά και με σκοπό τη συμμετοχή του στην κοινωνική πραγμάτωση, αλλά χάριν χρησιμοθηρίας. Ο πιστός λατρεύει για να σωθεί ο ίδιος και βλέπει την σχέση του τόσο με τον Θεό όσο και με το υπόλοιπο ποίμνιο ως μια σύμβαση, στην οποία ο ίδιος συμμετέχει ως νοήμων οργανισμός. Αξιοποιεί δηλαδή το κατεξοχήν ατομοκεντρικό στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης, τη διάνοια, και σε συνεργασία με άλλα άτομα ορθολογικά φτάνει σε μια συνεννόηση η οποία γίνεται συνενοχή, διότι η σύμβαση μεταξύ των νοήμωνων ανθρώπων για την πανανθρώπινη σωτηρία, μέσα από την πειθάρχιση του στις Θείες εντολές, επιβάλλει μιαν κοινή ανάγκη (πειθάρχιση επί των ενστικτωδών παρορμήσεων που αναφέραμε παραπάνω) ως απαγόρευση, ενώ διαθέτει στον άνθρωπο ένα δικαίωμα. Επιπλέον φτάνει ακόμη βαθύτερα στον πυρήνα της νεωτερικής πολιτείας. Η απαγόρευση ως αντικειμενικότητα και το δικαίωμα ως υποκειμενικότητα καθιστούν αναγκαία την ωφελιμότητα ως αναγκαίο χαρακτηριστικό του ατομικισμού. Και για διακρίνουμε καλύτερα προς όφελος μας το αντικειμενικό από το υποκειμενικό, το δίκαιο από το άδικο, την αλήθεια από το ψέμα, ο Αυγουστίνος μας ωθεί στις παρακάτω αρχές:

1. Το Δίκαιο της Πλειοψηφίας
2. Το Δίκαιο της Αυθεντίας
3. Το Δίκαιο του Ωφέλιμου Αποτελέσματος
4. Το Δίκαιο των ακαταμάχητων αποδείξεων.¹⁴⁶

¹⁴³ Henri- Xavier Arquilliere, *L'Augustinisme Politique-Essai sur le formation des Theories Politiques du Moyen Age*, Vrin, Paris 1934, σελ 164, Από Γιανναράς, ο.π. σελ 144.

¹⁴⁴ Martin Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σελ 57.

¹⁴⁵ Χρήστος Γιανναράς, *Η Ευρώπη γεννήθηκε από το Σχίσμα*, σελ. 151

¹⁴⁶ Ibid, σελ 135-156.

Για μας, ο Αυγουστίνος αποτελεί κύριο θεωρητικό στυλοβάτη της Μεσαιωνικής ιδεολογίας και αρωγό της ανθρώπινης καθημερινότητας της. Η επίδραση του αφορά κάθε ένα από τα τρία ρεύματα του Wight, παρότι λόγω των χαρακτηρισμών που αποδίδει στον άνθρωπο, τοποθετείτε στους ρεαλιστές. Όμως, παρά την είσοδο του Αριστοτέλη θα συνεχίσει να βρίσκεται μέσα στην κύρια διδασκαλία της Καθολικής εκκλησίας, όχι μόνο βάσει των πρακτικών της απέναντι στους αιρετικούς, αλλά και λόγω των έργων του Ακινάτη, ο οποίος στην πραγματικότητα θα τον προσαρμόσει εντός μιάς περισσότερο ανθρώπινης και λιγότερο μεταφυσικής αριστοτέλειας διδασκαλίας.

Ο Πάπας Γελάσιος ¹⁴⁷, μόλις λίγα χρόνια μετά θα ανέπτυξε σε συνέχεια των μεγάλων Πατέρων το δόγμα των "Δύο Ξιφών". Βάση του δόγματος θα ήταν ο πλήρης διαχωρισμός των δύο αρχών σε επίπεδο αρμοδιοτήτων. Ο Γελάσιος διατηρούσε την άποψη του Αυγουστίνου για το διαχωρισμό των λαϊκών με τους ανθρώπους της εκκλησίας και ανέθετε στην κάθε εξουσία να φροντίζει τα του οίκου της, ώστε να αποδίδει σωστά τον νόμο, πάντα όμως σε μια κοινωνία χριστιανική. Έτσι, ο αυτοκράτορας δεν έχει δικαίωμα να επέμβει στις αρμοδιότητες του επισκόπου και αντιστρόφως. Κάθε εξουσία διαθέτει τα δικά της νομοθετικά και διοικητικά όργανα, με ανάλογα δικαιώματα το καθένα. Η εκκλησία όμως είναι οικουμενική όσο και η αυτοκρατορία, αφού και οι δύο εμπεριέχουν το σύνολο της ανθρωπότητας. Έτσι ο χριστιανός είναι τοποθετημένος κάτω από δύο νόμους και δύο κυβερνήσεις, κάτι που στο τέλος αποτέλεσε και το βασικό πρόβλημα για την ιεράρχηση των εξουσιών στην δύση, όπως και μια από τις κύριες πηγές εξέλιξης της πολιτικής σκέψης. Το Καθήκον της Υποταγής στο κράτος εκφράστηκε από τον Άγιο Γρηγόριο¹⁴⁸ στο έργο του *Ποιμενική Εξουσία*, σε μια αποστροφή του οποίου υπογραμμίζει την ανάγκη υπακοής των πιστών στους κοσμικούς τους ηγέτες. Σε τελική ανάλυση, οι πράξεις του κυβερνήτη αφορούν μόνο αυτόν και τη συνείδηση του. Και οι δύο έννοιες για την υποταγή αλλά και τη συνείδηση αναλογικά με την προσωπική σχέση με τον θεό, τις βρίσκουμε στις θεωρίες των πρώτων προτεσταντών.

Το δυτικό μεσαιωνικό εκκλησιαστικό οικοδόμημα λοιπόν, δημιουργήθηκε πάνω στις υπερκείμενες αρχές των Πατέρων της Εκκλησίας. Η ενότητα της χριστιανοσύνης παρέμεινε το δόγμα που διέτρεχε όλες τις κοινωνίες της δυτικής Ευρώπης έως και τους τελευταίους δύο αιώνες του Μεσαίωνα, ενώ οι δύο ανώτατες αρχές παρέμεναν ίσες και όμοιες και κανείς δεν μπορούσε να μη διακρίνει την βαθιά ανάμιξη μεταξύ των ανθρώπων και των δύο, σε κάθε επίπεδο εξουσίας¹⁴⁹.

147 Holleman, A. W. J. *Pope Gelasius I and the Lupercalia*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert, p. 197.

148 *ibid*

149 Λόγου χάρη, ο Πεπίνος Μαρτέλ ζήτησε και πήρε την άδεια του επισκόπου της Ρώμης για την εκθρόνιση του τελευταίου βασιλέα της Μεροβίγγειας δυναστείας, ενώ ο αυτοκράτορας μπορούσε να επέμβει σε ζητήματα που

Στα τέλη του 10ου αιώνα και ενώ ο παπικός θεσμός είχε περιέλθει σε παρακμή, υπήρξαν πολλοί εκκλησιαστικοί παράγοντες που πίεζαν για την ανάγκη μιας μεγαλύτερης ανεξαρτησίας από την ισχύ των αυτοκρατόρων¹⁵⁰, ενώ η πρόσκαιρη αναβίωση των κλασσικών σπουδών τον 9ο αιώνα είχε ωθήσει στην όλο και μεγαλύτερη ανάμειξη των ανθρώπων της εκκλησίας στις κυβερνητικές δομές, αναδεικνύοντας έτσι την τεράστια σημασία τους για τη χριστιανική κοινωνία της περιόδου. Αυτή η ανεξαρτησία έπρεπε να επέλθει με μια μεταρρύθμιση στην διοικητική δομή, έτσι ώστε δίνοντας μεγαλύτερες εξουσίες στην Αγία Έδρα να μπορεί να αντιπαρατεθεί με την κοσμική εξουσία από μια καλύτερη θέση. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές ήρθαν σε δύο κύματα· με τα Πλαστά Θεσπίσματα και τις Μεταρρυθμίσεις του Κλουνύ (Cluny)¹⁵¹. Τέλος, με τη μεγάλη σύνοδο του Λατερανού και την τελική μορφή που πήρε η μέθοδος εκλογής του Πάπα, η Αγία Έδρα απέκτησε τις ηθικές εκείνες δυνάμεις που θα την έφερναν στο ίδιο επίπεδο με την αυτοκρατορική ισχύ. Παρ' όλα αυτά ο πλήρης διαχωρισμός των δύο αρχών ήταν αδύνατος λόγω του φεουδαρχικού συστήματος και της βαθιάς εμπλοκής της εκκλησίας σε κοσμικά ενδιαφέροντα, που σχετίζονταν κυρίως με τίτλους γαιοκτησίας. Στα πρόσωπα των ανώτερων κληρικών, οι δομές των δύο εξουσιών συνδέονταν τόσο άρρηκτα, ώστε οποιαδήποτε αποχώρηση των κληρικών από θέσεις εξουσίας πρακτικά να είναι αδύνατη. Η έννοια της εκκλησιαστικής ανεξαρτησίας είχε αρχίσει να ριζώνει στην θεώρηση της, αλλά κυρίως στη δομή της και πλέον υπήρχαν οι βάσεις της αύξησης της κυριαρχίας του πάπα σε απολυταρχικά επίπεδα, αν και οι αντιδράσεις που επήλθαν από κάποιους επισκόπους αντικατόπτριζαν την αίσθηση της λαϊκής βάσης και της μέχρι τότε αντιπροσωπευτικότητας των θεσμών της.

σχετίζονταν με την εκκλησιαστική διοικητική δομή, όπως π.χ. είχε επέμβει στην περίπτωση του Λέοντα του 3^{ου}, αυξάνοντας τις ανακριτικές του αρμοδιότητες πάνω στις κατηγορίες που βάραιναν τον τελευταίο.

150 Ο Αρχιεπίσκοπος της Reims έγραφε: "Ας προστατεύουν τους εαυτούς τους, αν το θέλουν, με τους επίγειους νόμους τους, ή με τα ανθρώπινα έθιμα, ας ξέρουν όμως αν είναι Χριστιανοί ότι την ημέρα της Κρίσης δεν θα δικασθούν ούτε με το Ρωμαϊκό, ούτε με το Σαλικό δίκαιο αλλά με τον Θείο Αποστολικό νόμο. Σε ένα Χριστιανικό βασίλειο και οι νόμοι ακόμα του κράτους πρέπει να είναι Χριστιανικοί, να εναρμονίζονται δηλαδή και να ταιριάζουν με τον Χριστιανισμό". G. Sabine, Ιστορία των Πολιτικών Θεωριών, Εκδόσεις Ατλαντίς, Αθήνα, 1961. Αναφέρεται στο R.W.Carlyle and A.J. Carlyle, τόμος I, σελ.277, υπο.3 *A History of Mediaeval Theory in the West*, London 1903-1936

151 Τόσο με τα Πλαστά Θεσπίσματα – Ψευτοισιδωριανά, όσο και με τις μεταρρυθμίσεις του Αββαείου του Cluny, ενισχύθηκε η δύναμη του Πάπα έναντι των Αρχιεπισκόπων σε σχέση με τον απευθείας έλεγχο των επισκόπων μέσω της άμεσης εκλογής τους και της άμεσης επαφής που είχαν πλέον, καταδικάστηκε ο σιμωνισμός και αυξήθηκε η δικαιοδοτική αρμοδιότητα του Πάπα σε εκκλησιαστικά θέματα που σχετίζονταν με αντιδικίες για παραπτώματα των λαϊκών επισκόπων. <http://crusadinghistory.wikispaces.com/Cluny+and+the+Reform+Movement+and+Papacy>

β. Η Κορύφωση

i. Ο παπικός Ιμπεριαλισμός

Η Πρώτη Διαμάχη

Ευκαιρία για την ανάδειξη της νέας αυτής συστημικής θέσης του ποντίφικα υπήρξε η διαμάχη του με το αυτοκράτορα. Η Έριδα της Περιβολής, μεταξύ του Γρηγορίου του 9^{ου} και του Ερρίκου του 4^{ου}, είχε ως πηγή τη θεωρούμενη από τον αυτοκράτορα δυνατότητα της επιλογής των λαϊκών επισκόπων, κάτι που ο Γρηγόριος δεν μπορούσε να δεχτεί. Κατά τη διάρκεια της διαμάχης, ο αυτοκράτορας προσπάθησε να εκθρονίσει το Γρηγόριο, ενώ ο πάπας αφόρισε επανειλημμένως τον αυτοκράτορα, επιτυγχάνοντας ως και τον εξευτελισμό του στο κάστρο της Κανόσσα – Canossa – το 1077. Ο Γρηγόριος, πνεύμα δραστήριο και δυναμικό, με τις επιλογές του προσπάθησε να αναπτύξει περισσότερο την ανεξαρτησία της εκκλησίας χωρίς όμως να θέλει να θίξει τα δικαιώματα της αυτοκρατορικής εξουσίας. Ο αφορισμός εμπεριείχε την πλήρη αποπομπή του προσώπου από το αξίωμα του με βασικότερη συνέπεια αυτού τη δυνατότητα που δίνονταν στους υπηκόους του να μην υποχρεούνται πλέον να τηρούν τον όρκο που είχαν δώσει. Βεβαίως με την κίνηση του αυτή ο Γρηγόριος αφαιρούσε τις εξουσίες από το πρόσωπο, ως απεσταλμένος της Θεϊκής εντολής, αλλά δεν υπονοούσε ότι η ίδια η αυτοκρατορική εξουσία υποτάσσονταν στο περιεχόμενο αυτής της εντολής. Επιπλέον, ο Γρηγόριος με ύφος υψιπετές ανέβαζε τους ανθρώπους της εκκλησίας στο ίδιο επίπεδο με τους κοσμικούς άρχοντες και τους έδινε το δικαίωμα να κρίνουν τις πράξεις τους. Κατ' αυτό τον τρόπο τοποθετούσε την εκκλησία σε ένα είδος ηθικού θεματοφύλακα και της έδινε τη δυνατότητα να εμπλέκεται στις κοσμικές υποθέσεις κατά τέτοιο τρόπο που να διατηρεί και να επιβάλει την ηθική της ανωτερότητα. Δεν είχε σκοπό να εξασφαλίσει την ανωτερότητα του κλήρου πάνω στους εγκόσμιους ηγέτες και σίγουρα τα επιχειρήματα του επεργάζονται τις θέσεις του Γελασιανού δόγματος και δεν βασίζονται στο Κανονικό δίκαιο¹⁵², στο οποίο στηρίχτηκαν οι μετέπειτα μεγάλοι πάπες για την επεξεργασία της πλήρους κυριαρχίας της εκκλησίας¹⁵³. Η διαμάχη έληξε, αφού οι δύο πρωταγωνιστές είχαν αποβιώσει, με το Κονκορδάτο της Βερμς – Worms – το 1142 μ.Χ., βάσει του οποίου ο αυτοκράτορας διατηρούσε μόνο τη δυνατότητα μιας γνώμης για την

152 Phillip Ullmann, *the Growth of Papal Government in Middle ages*, London 1955, pp 119-159.

153 Plenitudo Potestatis. Ο Ιννοκέντιος 3^{ος} και ο Ιννοκέντιος 4^{ος} βασίσθηκαν στην βοήθεια του Ρωμαϊκού και του Κανονικού δικαίου καθώς ήταν και οι δύο ειδικοί σε αυτό.

επικείμενη εκλογή του επισκόπου, ενώ έχανε τη δυνατότητα του τεχνικού δικαιώματος του χρίσματος¹⁵⁴.

Η Συνέχεια

Με το γύρισμα του 13ου αιώνα και την ανάπτυξη των σπουδών του Ρωμαϊκού δικαίου στη νότια Γαλλία και κυρίως την Ιταλία, η εκκλησιαστική πολιτική θεολογία αναπτύχθηκε σε πιο στέρεες βάσεις. Οι απόλυτες νόρμες, οι αυστηρές νομικές βάσεις και η μεγάλη ακρίβεια στη χρήση της γλώσσας έδωσαν στους αντιπροσώπους της εκκλησίας τις απαραίτητες εκείνες φόρμες¹⁵⁵ μέσα στις οποίες θα μπορούσαν όχι μόνο να εμπερικλείουν τις μέχρι τότε δομημένες θεολογικές έννοιες σαφέστερα, αλλά και να τις μελετήσουν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να τις διαμορφώσουν μέσα σε ένα πιο αυστηρό και απόλυτο ύφος και με μια αυθεντία σχεδόν αφοπλιστική. Επιπλέον η εμφάνιση των πολιτικών κειμένων του Αριστοτέλη επέφερε ένα νέο τρόπο δόμησης της θεωρίας και μια καινούργια μορφή ανάπτυξης των ιδεών, προσαρμοσμένη πάνω στον τρόπο ανάλυσης του αντικειμένου έρευνας του Έλληνα φιλοσόφου¹⁵⁶. Η ανάπτυξη του σχολαστικισμού, ενός νέου ύφους εξέτασης και ανάπτυξης των ιδεών, δημιούργησε μια νέα σχολή η οποία θα διατηρούνταν ως ο ενδεδειγμένος τρόπος διερεύνησης και ανάπτυξης της επιστήμης έως και την εποχή της Αναγέννησης¹⁵⁷. Η διαμάχη μεταξύ του Θωμικού και του Αββεροϊκού Αριστοτελισμού, δύο διαφορετικών απόψεων στη μελέτη του Αριστοτέλη, υπήρξε το κύριο παράδειγμα για τη ακαδημαϊκή διαμάχη μεταξύ των εκείνων των διανοούμενων που τοποθετούσαν τη λογική και την επιστήμη ως μέρος του θείου οικοδομήματος και των υπολοίπων, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τα

¹⁵⁴ Στην εποχή του, σε θεωρητικό επίπεδο, ο Γρηγόριος ενισχύθηκε από τους Ονώριο του Άουγκσμποργκ (Honorius Augustodunensis). Ο μεν πρώτος ήταν εκείνος που ανέπτυξε την θεωρία ότι η εξουσία του αυτοκράτορα μπορεί να προέρχεται μόνο από εκείνη του Πάπα, χωρίς όμως να υποτιμά την σημασία της θέσης του μέσα στο δυαδικό σύστημα των "δύο ξιφών" με το έργο του *Summa Gloria* και τον Ιωάννη του Σάλσμπουρι (John of Salisbury) με το έργο *Policraticus*. Ο John από την άλλη τοποθετεί την κοσμική εξουσία κάτω από την εκκλησιαστική, τονίζει ότι οι εγκόσμιοι ηγεμόνες έχουν ως κύριες αρμοδιότητες την επιβολή του νόμου στο κοσμικό επίπεδο και τέλος είναι και ο πρώτος που διαχωρίζει την υποχρεωτική νομιμότητα στο βασιλέα από εκείνη στο τύραννο, από τον οποίο αφαιρεί κάθε δικαίωμα και επιπλέον τονίζει το δικαίωμα για την ένοπλη αντίσταση απέναντι στο πρόσωπο του.

¹⁵⁵ Που έχουν κυρίως Ιουστινιάνιο χαρακτήρα, μέσω των σχολίων που έκαναν στην βάση των νομικών κειμένων που αναπτύχθηκαν κατά την βασιλεία του Αυτοκράτορα Ιουστινιανού. Μέχρι τότε η απευθείας ρωμαϊκή κληρονομιά του Ανατολικού Κράτους δεν αμφισβητούταν. Στην συνέχεια θα δούμε ότι ήταν ο Μαρσίλιος που πρώτος θεώρησε τη λαϊκή κυριαρχία ως πηγή της αυθεντικής και πρώτης αυτοκρατορικής ρωμαϊκής ισχύος.

¹⁵⁶ Quentin Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Σκέψης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005, σελ. 79.

¹⁵⁷ Με πρώτους αμφισβητίες, τους Ιταλούς Ουμανιστές. Ο πρώτος μεγάλος αναθεωρητής υπήρξε ο Λορέντσο Βάλλα με το έργο του, *Εξι βιβλία για τις Γλαφυρότητες της Λατινικής Γλώσσα*, από Quentin Skinner, *Τα θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2005. Σελ. 138-139

κείμενα του Αριστοτέλη και τις μεθόδους του, ώστε να αποδείξουν τη διαμάχη ανάμεσα στην επιστήμη και του φυσιοκρατικούς τρόπους διακυβέρνησης και το μη-εγκόσμιο χαρακτήρα της εκκλησίας. Οι νομομαθείς της Φλωρεντίας και της Μπολόνια, χρησιμοποιούσαν το Ρωμαϊκό Δίκαιο για να αποκρούσουν τα επιχειρήματα των παπικών για την επικράτηση του πνευματικού έναντι στο κοσμικό στοιχείο, τοποθετώντας πλέον μέσα στην εξίσωση έννοιες όπως αυτήν της αντιπροσωπευτικότητας και της συλλογικότητας. Βεβαίως στις αρχές του 13ου αιώνα, το Ρωμαϊκό Δίκαιο¹⁵⁸ θα αποτελούσε το κυριότερο όπλο και της Αγίας Έδρας για την ενδυνάμωση των επιχειρημάτων της έναντι των κοσμικών αλλά και την εξέλιξη τους μέσα από περισσότερο νομικώς ολοκληρωμένα δόγματα.

Ο 13ος αιώνα αποτέλεσε το αποκορύφωμα της παπικής εξουσίας στην Ευρωπαϊκή ήπειρο. Μια σειρά από πάπες μελετητές των γραφών και του Ρωμαϊκού δικαίου βοήθησαν στη συστηματοποίηση των μέχρι τότε παπικών διαταγμάτων και στη συνέχεια τα κωδικοποίησαν θεμελιώνοντας το κύριο πλαίσιο του κανονικού δικαίου¹⁵⁹. Στη συνέχεια μια σειρά από νομομαθείς Επισκόπους της Αγίας Έδρας άρχισε να επεξεργάζεται περισσότερο, πάνω σε νομικές βάσεις, την κύρια θεωρία της εκκλησίας, η οποία θα αποτελούσε και το σημαντικότερο επιχείρημα για την υπεροχή της απέναντι στην κοσμική εξουσία. Το τελικό προϊόν αυτής της επεξεργασίας αποτέλεσε και το βασικό δόγμα της εκκλησίας και ονομάστηκε *Plenitudo Potestatis*.

Η συγκεκριμένη έννοια εμπεριέχει πλήρως και ακέραιη της έννοια της κυριαρχίας της Αγίας Έδρας μέσα σε μια δομή πυραμιδική, με την τελευταία στο ανώτερο επίπεδο εντός της δομής της εκκλησίας, η οποία όμως ήταν και πολιτική κοινωνία ταυτόχρονα. Οι εξουσίες που εμπεριείχε το συγκεκριμένο δόγμα ήταν πράγματι πρωτόγνωρες για τη φύση κάθε είδους εξουσίας που είχε γνωρίσει μέχρι τότε η ήπειρος. Δεν συνεπάγονταν άρνηση της διάκρισης μεταξύ των δύο αρχών, σήμαινε όμως ότι η συγκεκριμένη διάκριση έπρεπε να υποστεί επιπλέον ανάλυση και με μεγαλύτερη ακριβολογία ως προς τις έννοιες που θα αποδίδονταν στις εξουσίες τους. Ο Ιννοκέντιος ο 3^{ος} με το παπικό διάταγμα *Venerabilem*, 1202, ήταν ο πρώτος που θα δήλωνε ρητά ότι σαν κάτοχος της Αγίας Έδρας είχε το δικαίωμα να αποφασίζει για την νομιμότητα της εκλογής κάθε κοσμικού ή εκκλησιαστικού ηγέτη. Επιπλέον μπορούσε να επέμβει σε οποιαδήποτε διαδικασία νομικής φύσεως, σε περίπτωση που υπήρχε αμφισβήτηση της δικαιοσύνης διαδικασίας και ζήτησε να έχει τον κύριο ρόλο του ελέγχου τήρησης κάθε ηθικοπλαστικής πτυχής της καθημερινότητας στην Ευρώπη. Για τον Ιννοκέντιο, η εκκλησία θα έπρεπε να κατέχει μια δύναμη, η οποία δεν θα

158 H.J. Roby, *Roman Law*, Cambridge Medieval History, Βιβλίο II, Κεφάλαιο 3, Cambridge, 1913

159 Ο κύριος εκφραστής αυτού του έργου υπήρξε ο Γρατιανός (μέσα του 11^{ου} αιώνα), ο οποίος συνέλεξε σε μια συλλογή τα μέχρι τότε παπικά διατάγματα.

χρησιμοποιούνταν για να αποστερήσει τα δικαιώματα μιας άλλης δύναμης, αλλά θα είχε μια εντελώς διαφορετική θέση, καθαρά ποιοτική, μέσα στο Χριστιανικό οικοδόμημα, πάνω και πέρα οιασδήποτε άλλης αρχής. Η ουσία της ήταν να εξασφαλίσει για τους πάπες μια μοναδική εξουσία ανώτερη τόσο εκκλησιαστικής όσο και κάθε άλλης αρχής.

Ο Ιννοκέντιος ο 4^{ος}, διάδοχος του προηγούμενου, με το έργο¹⁶⁰ του τελειοποίησε την προηγούμενη θεωρία, διαχωρίζοντας την όμως με τη φεουδαρχική όψη της υποτέλειας του μονάρχη στον πάπα, βασίζοντας το χαρακτήρα του *Plenitudo Potestatis* πάνω στη θέση του πάπα ως αντιπροσώπου του Χριστού και δίνοντας του, λόγω της αποστολικής του ιδιότητας, το "θείο δικαίωμα" της κατοχής της παραπάνω εξουσίας. Η εξουσία αυτή θα είχε κυρίως δικαιοδοτικό χαρακτήρα και θα του έδινε την εξουσία της τελικής κρίσης κάθε κοσμικής ή μη πράξης. Δηλαδή μιας εξουσία αναθεώρησης και εποπτείας όλων των άλλων αρχών.¹⁶¹ Η τελική μορφή της παραπάνω θεωρίας ήρθε με τον πάπα Βονιφάτιο τον 8^ο, με τη θέση του να διευκρινίζεται απόλυτα στο διάταγμα του *Unam Sanctam*, 1302. Η σύγκρουση του με τον βασιλιά της Γαλλίας αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία διακηρύχτηκαν οι πιο προωθημένες ιδέες του παπικού Ιμπεριαλισμού και οι οποίες αποτέλεσαν και το αποκορύφωμα της παπικής εξουσίας στην Ευρώπη. Οι δύο βασικές του ιδέες είναι ότι ο πάπας κατέχει την ανώτατη θέση στην εκκλησιαστική ιεραρχία και ότι η παραπάνω αρχή αποτελεί το απαραίτητο δόγμα για την σωτηρία. Δεύτερον, και τα δύο ξίφη ανήκουν στην εκκλησία. Το ξίφος των κοσμικών όμως το διαχειρίζεται ο βασιλιάς με την άδεια του πάπα, δηλαδή η επίγεια αρχή, ως κατώτερη, κρίνεται από την πνευματική και η τελευταία μόνο από το Θεό.¹⁶²

Βάση των παραπάνω ήταν ο Θωμικός Αριστοτελισμός. Ο κύριος εκπρόσωπος της καταληκτικής αυτής παπικής θεωρίας είναι ο Εγίδιος Κολόνα, (*Edigius Colona* ή *Gil of Rome*), ο οποίος με ύφος ανάλογο του Βονιφάτιου, με το *De Ecclesiastica Potestate* και με μια θεωρία ανεπτυγμένη επιφανειακά αριστοτελικά¹⁶³ προσπαθεί μέσα από την έννοια του *dominium*¹⁶⁴ και του γενικού

160 Ιδίως με το διάταγμα *Ad Apostolicę sedes*, εκφράζει την πρώτη συστηματική έκθεση, με όρους κανονικού δικαίου, την αντίληψη ότι ολόκληρη η εκκλησία αποτελεί ένα σώμα με τον Πάπα κεφαλή της.

161 «Ο Ιησούς έκανε τον Απόστολο Πέτρο και τους διαδόχους του Αποστόλου αντιπροσώπους του, όταν έδινε σε αυτούς τα κλειδιά του επουράνιου βασιλείου του και έλεγε "ταΐστε το ποίμνιό μου". Αν και υπάρχουν πολλά αξιώματα και κυβερνήσεις στο κόσμο πάντα κανείς μπορεί να κάνει μια έκκληση στον Πάπα, όταν παρίσταται ανάγκη, άσχετο αν η ανάγκη αυτή προκύπτει από το νόμο επειδή ο δικαστής διατάζει να βγάλει μια απόφαση ή από το γεγονός ότι δεν υπάρχει ανώτερος κριτής ή επειδή οι ανώτεροι δικαστές δεν μπορούν να εκτελέσουν τις αποφάσεις τους ή επειδή δεν είναι διατεθειμένοι να απονέμουν δικαιοσύνη όπως οφείλουν». G. Sabine, *Ιστορία των Πολιτικών θεωριών*, εκδόσεις Ατλαντίς, Αθήνα 1961. Αναφέρεται στον Carlyle *A History of Mediaeval Theory in the West*, London 1903-1936 τόμος V(1915) σ.323, υποσ. 1.

162 Από Sabine, σελ 301.

163 *ibid*

κανόνα της υποταγής του κατώτερου στον ανώτερο να επιβάλει την κυριαρχία του Πάπα. Το *dominium* πρέπει να ευλογηθεί από την εκκλησία για να είναι δίκαιο και νόμιμο¹⁶⁵.

ii. Κοσμικός Επαναστατισμός: Ο Δάντης Αλιγκέρι και η Αυτοκρατορία του Ιδεαλισμού. Ο Αντίλογος στην παπική Οικουμενικότητα.

Ο Δάντης γράφει σε μια περίοδο όπου οι Αυτοκρατορικές δυνάμεις του Ερρίκου του 6^{ου} προελαύνουν στην βόρεια Ιταλία. Το έργο του, *De Monarchia*, αποτελεί προϊόν μιας ιδεαλιστικής αντιπαπικής θέασης για μια αυτάρκη κοινωνία όπου θα επικρατεί η ειρήνη και η ενότητα μεταξύ των ανθρώπων, υπό μια και μοναδική εγκόσμια εξουσία εξουσιοδοτημένη από το Θεό και διαχωρισμένη μόνο κυριαρχικά από την εκκλησιαστική εξουσία. Βασικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου είναι η λογική, ενώ σκοπός της κοσμικής εξουσίας, της αποκλείουσας κάθε κληρικό είναι η «λογική ζωή που γίνεται δυνατή μόνο με την ειρήνη». Για τον Δάντη, μοναδικός πολιτικός κυρίαρχος μπορεί να είναι ο αυτοκράτορας, αλλά στα πλαίσια της μέχρι τότε θεώρησης της αλληλοσυσχέτισης των δύο εξουσιών.

Ο Δάντης είναι προφανές ότι χρησιμοποιεί την Αριστοτελική τεχνική επεξεργασίας των ερωτημάτων που θέλει να θίξει, αναχρονίζοντας σε δύο επίπεδα. Το πρώτο είναι η ανέφικτη και ιδεαλιστική προσαρμογή των όρων λειτουργίας, βάσει της Αριστοτελικής φυσιοκρατίας, της πόλεως-κράτους και η τοποθέτησή της σε ένα πολιτικό περιβάλλον με θεολογικές, θεοκρατικές όσο και υπερφυσικού χαρακτήρα παραμέτρους διακυβέρνησης. Το δεύτερο είναι ότι προσδοκά την επανεμφάνιση της Αυτοκρατορίας με όρους διακυβέρνησης, καθώς θεωρεί ότι μια μοναδική εξουσία είναι προτιμότερη, καθότι θα καταστήσει ευκολότερη και ισχυρότερη την δικαιοσύνη¹⁶⁶, επαναφέροντας όμως έτσι ένα στείρο πια αυτοκρατορικό ιμπεριαλισμό που είχε καταστρέψει τους Χοχεστάουφεν πριν πενήντα χρόνια. Επιπλέον, ο ιδεαλισμός του Δάντη εμφανίζεται μέσα σε ένα πλαίσιο προσωπικό, το οποίο τον αναγκάζει να παραβλέψει την αρνητική προοπτική κάθε Ιταλικής πόλεως –κράτους απέναντι σε μια επιστροφή των Γερμανών αυτοκρατόρων¹⁶⁷.

164 Το *dominium* είναι ένα μέσον και δανείζεται μια φράση από τον Αριστοτέλη για να αποδείξει ότι η αξία και η νομιμότητα ενός αγαθού εξαρτάται από το μέσο ου εξυπηρετεί.

165 Γενικότερα ο Edigius προσπαθεί με το συγκερασμό διαφόρων συμπλημάτων από μέρη του κανόνα, τα κυριότερα επιχειρήματα του *Plenitudo Potestatis* και τη γενικότερη θεωρία για την υπεροχή του Πάπα να αποδείξει ότι η κοσμική εξουσία θεωρείται νόμιμη μόνο εάν γίνεται αποδεκτή από τον πάπα και επαναλαμβάνει την θεία φύση του δικαιώματος του Πάπα να χρίζει επισκόπους όπως και να θεωρείται εν γένει η κεφαλή της ευρύτερης εκκλησίας.

¹⁶⁶ Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, σελ 43.

¹⁶⁷ Ο Δάντης, παλαιός υποστηρικτής της αντιπαπικής ομάδας στην Φλωρεντία, είναι καταφανώς πικραμένος για την εξορία του μετά την επικράτηση των παπικών στο πραξικόπημα του 1302.

Αναφορικά με το κύριο πολιτικό του πόνημα και με σκοπό να τονίσουμε τον ήπιο Επαναστατισμό του, παρατηρούμε τα εξής¹⁶⁸:

- Στο πρώτο βιβλίο του, το *De Monarchia*, Ο Δάντης εξηγεί ότι ο ιδεατός τρόπος διακυβέρνησης, η Κοσμική Μοναρχία, αποτελείται από όλους τους ανθρώπους πέραν των κληρικών.
- Η παγκόσμια κυριαρχία των Ρωμαίων προυπάρχοντων των Γερμανών «Ρωμαίων Αγίων Αυτοκρατόρων, ήταν προορισμένη από τον θεό διότι ήταν η μοναδική που πέτυχε»¹⁶⁹. Ο Δάντη εδώ κάνει και έναν συγκερασμό μεταξύ της μεσαιωνικής Χριστιανικής – θεία προερχόμενης – πολιτειακής θέασης με την αρχαία ρωμαϊκή άποψη, για την θέση του νόμου στη διακυβέρνηση.
- Ακυρώνει την παπική προέλευση της εξουσίας εξηγώντας την παράνομη υιοθέτηση της από την Αγία Έδρα, λόγω των κατά καιρούς σκευωριών και παραχαράξεων της ιστορίας¹⁷⁰. Για τον Δάντη μόνο τα Ευαγγέλια αποτελούν στηρίγματα της εκκλησίας. Συνεπώς τα παπικά διατάγματα στερούνται κάθε δικαιοδοτικής νομιμότητας. Τέλος, ο Δάντης με ένα Αριστοτελικής πρακτικής ισχυρισμό θεωρεί ότι η Αγία Έδρα δεν διαθέτει παγκόσμια εξουσία διότι στερείται της φυσικότητας της εκκλησίας ως πολιτική ένωση λογικών ανθρώπων.

Ολοκληρώνοντας, πιστεύουμε ότι ο Δάντης με την ένταση που δίνει στη λογική, την αυτάρκεια, την ευημερία, την ειρήνη ως πολιτικό σκοπό και την ανάγκη μιας οικουμενικής, θεϊκής προέλευσης διακυβέρνησης ενός κοσμικού ηγεμόνα, προτείνει μια διακυβέρνηση οργανικού χαρακτήρα και κάθετα ιεραρχικής εξουσίας¹⁷¹. Βεβαίως, όπως αναφέραμε, η θεωρία του είναι προβληματική καθώς προσπαθεί να ενσωματώσει την Χριστιανική και μεταφυσική πολιτική άποψη με την αριστοτέλεια άποψη, που σχετίζεται με την ανθρώπινη λογική και τα παράγωγα της, τα οποία δε θα μπορούσαν να μην αποτελούν τα αποτελέσματα της ανθρώπινης φύσης.

¹⁶⁸ Sabine, *Ιστορία των Πολιτικών θεωριών*, σελ. 285-286.

¹⁶⁹ Εδώ αντιστρέφει την θεωρία του Αυγουστίνου για την πόλη του θεού, που δεν είναι η Ρώμη, με καθαρά Αυγουστίνιο ύφος.

¹⁷⁰ Αναφέρεται στην Κωνσταντίνη Δωρεά και την Καρολλίγεια Μεταρρύθμιση.

¹⁷¹ Ο Sabine τοποθετεί τον λαό και τον αυτοκράτορα ως πηγές αυτής της εξουσίας: *Ιστορία των Πολιτικών θεωριών*, σελ 288.

2) Η Λειτουργικότητα μέσα από το Κανονικό Δίκαιο

Μέσα στους τρόπους διαμόρφωσης της παπικής αυθεντίας και συνεπώς τη δυνατότητας του πάπα να καθορίζει κάθε τομέα της καθημερινότητας, το Κανονικό Δίκαιο (εφεξής ΚΔ) αποτέλεσε το γραπτό του νόμο. Τη γραπτώς επιβεβαιωμένη και αναγκαστική νομοθετική και δικαιοπρακτική παπική εξουσία, με όρους μανιχαϊστικούς. Δηλαδή ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος μεταξύ της εξουσίας του πάπα και κάθε άλλης εξουσίας εν είδει «take it or leave it». Μόνο που στην περίπτωση του «leave it» ο αντίπαλος παίχτης εξωθούνταν εκτός της χριστιανικής κοινότητας. Αυτό συνέβαινε διότι στην πραγματικότητα το ΚΔ αποτελούσε την αναγκαία προσπάθεια της καταγραφής και σταθεροποίησης της πρακτικής εφαρμογής της Χριστιανικής Πίστης, ως είδος νόμου καλυπτόμενου πλήρως από την εκκλησιαστική αυθεντία, είτε αυτή προέρχονταν από τον ποντίφηκα, είτε κατά την περίοδο της Καρολίγγεια Αναγέννησης από Συνόδους ή μεμονωμένους αυτοκρατορικούς επισκόπους. Τρία σημεία¹⁷² πρέπει να τονίσουμε σε σχέση με τη μετέπειτα μορφή αυθεντίας που πήρε το ΚΔ. Α) Ο νομικός του χαρακτήρας εμπλέκεται με τον αντίστοιχο της Βίβλου και κυρίως τόσο με την Παλαιά Διαθήκη¹⁷³, όσο και με τους ευαγγελιστές Πατέρες. Β) Η εξήγηση των παραπάνω εμπλέκεται, αργότερα, και με το Ρωμαϊκό Δίκαιο, με σκοπό κυρίως εργαλειακό, δηλαδή τη νομική τελειοποίηση, ώστε να προσδώσει στους μετέπειτα πάπες ιεραρχικά απόλυτο χαρακτήρα, παραλληλίζοντας την παπική με την αυτοκρατορική ισχύ. Γ) Τέλος, οι κύριες πηγές του είναι τα παπικά (υπό το μοναρχικό στάτους του πάπα) και τα Συνοδικά διατάγματα.

Η σημασία του ΚΔ για την Χριστιανοσύνη υπήρξε εξ' αρχής σημαντική, αν και διαφοροποιήθηκε κατά καιρούς, λόγω της μείωσης της παπικής ισχύος κατά την διάρκεια των τελευταίων αιώνων της πρώτης χιλιετηρίδας. Η άνοδος της αυτοκρατορικής ισχύος επέτρεψε στους Καρολίγγειους αυτοκράτορες να μειώσουν με τη βοήθεια του μέχρι τότε διαμορφωμένου ΚΔ την παπική επιρροή, λόγω της ριζικής του σχέσης με το ρωμαϊκό δίκαιο, και ότι αυτό σημαίνει σε ιεραρχικά πλαίσια. Επιπλέον, η αυστηρή ιεραρχική κρατική – θεσμική δομή, η οποία επέτρεψε τη λειτουργία μιας γεωγραφικώς διαρρυθμισμένης αυτοκρατορικής δομής, λειτούργησε έναντι του πάπα και υπέρ των τοπικών συνόδων, αλλά και των επισκοπών, πολύ περισσότερο όταν σε επίπεδο κρατικών λειτουργών ή θεσμών, η κοσμική και η εκκλησιαστική εξουσία συσχετίστηκαν. Η κατάσταση αυτή υπήρξε μέχρι και τις αρχές του 11^{ου} αιώνα μ.Χ.

Οι άοκνες προσπάθειες της Αγίας Έδρας, να αλλάξει την υπάρχουσα κατάσταση ευοδώθηκε μέσω δύο μεγάλων σκευωριών¹⁷⁴ και δύο μεγάλων μεταρρυθμίσεων σε οργανωσιακό επίπεδο¹⁷⁵. Το

¹⁷² Ibid, σελ 119.

¹⁷³ Αυγουστίνια παραδοχή

¹⁷⁴ Της Κωνσταντίας Δωρεά και των Ψευδοϊσιδωρίων Διαταγμάτων.

ΚΔ της περιόδου εκείνης έχει ως βάση τα δύο πρώτα χαρακτηριστικά της νέας «παποσύνης». Η νέα λοιπόν παποσύνη, με ισχύουσες ακόμα τις πρωτόλειες αρμοδιότητες περί χάραξης της καθημερινότητας του Χριστιανού και την επιβολή ενός κανόνα σωστής διαβίωσης, πέρασε σε μια νέα εποχή περισσότερο ρυθμισμένη, ούσα εξοπλισμένη με την αναβίωση των σπουδών του Ρωμαϊκού Δικαίου. Συντελέσθηκε έτσι μια προσπάθεια που είχε ως σκοπό, όχι μόνο την ανύψωση της στο πρώτο επίπεδο της ιεραρχούμενης μεσαιωνικής εξουσίας αλλά και να αποκτήσει ένα πλαίσιο νομικά κανονιστικό και νοερά συνταγματικό. Η Έριδα της Περιβολής υπήρξε εκείνη η μεγάλη διαμάχη μεταξύ των εκκλησιαστικών και των αυτοκρατορικών αρχών, η οποία έχοντας κύριο αίτιο το χρίσμα των επισκόπων, κατέληξε να γίνει μια βασική πηγή των μετέπειτα άρθρων που εμπλούτισαν το ΚΔ. Η νίκη της εκκλησίας έναντι των κοσμικών κατέστησε το ΚΔ ως αυτοεκπληρούμενη προφητεία και το ανήγαγε σε ένα νομικό πλαίσιο, μέσα από το οποίο οι αρχές της πίστεως και οι αφαιρετικές έννοιες του δόγματος αποστάζονταν, ώστε ο κάθε πάπας να έχει την δυνατότητα να κυβερνά *de jure* μέσω διαταγμάτων θείας προέλευσης. Το κορπορατιστικό μοντέλο άλλωστε της χριστιανικής τάξης στη δυτική Ευρώπη τη διευκόλυνε ιδιαιτέρως να μη διαθέτει κανένα αντίπαλο και στο συμβολικό επίπεδο.

Από τα μέσα του 12^{ου} αιώνα έως και την αιχμαλωσία της Αβινιόν, μια σειρά από πάπες με ιδιαίτερη ικανότητα και φήμη στις νομικές σπουδές, εμπλούτισαν το ΚΔ. Η δημιουργία οργανωμένης γραμματείας, μιάς υπηρεσίας αρχειοθέτησης και η συνεχής ενημέρωση του μέσω των διαταγμάτων που έφευγαν προς πάσα κατεύθυνση και παραλήπτη¹⁷⁶, κατέστησε δυνατή την πλήρη δυνατότητα ελέγχου κάθε κοσμικής αρχής. Σε αυτή την νέα θέση πλέον ο πάπας δεν βρίσκονταν μέσα στην εκκλησία αλλά πάνω από αυτή και έξω από κάθε δικαιοδοσία. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι ήταν ο ανώτατος πνευματικός και κοσμικός ηγέτης μια «κοσμοπολίτικης» κοινωνίας, όπου το Κανονικό Δίκαιο έπαιρνε τη θέση κάθε μέχρι τότε κοσμικού, αφού αφομοίωνε τους μέχρι τότε εθιμικούς κανόνες, όπως αφομοίωνε και τα λαϊκά εγκλήματα μετατρέποντας τα σε αμαρτίες. Για τον άνθρωπο του 13^{ου} αιώνα, το ρωμαϊκό δίκαιο πλέον νοούταν μόνο ως εργαλειώδες υποκατάστατο του ΚΔ, εφόσον πρακτικά θεωρούνταν απαρχαιωμένο, εν αντιθέσει με το πραγματικό κόσμο που προσπαθούσε να ρυθμίσει η Αγία Έδρα. Έτσι γίνεται σαφές ότι σε ένα τέτοιο περιβάλλον υπήρχε μια δογματική ομοιομορφία, που απέκλειε κάθε δυνατότητα ανόδου του κράτους (με την μετέπειτα έννοια του έχοντος την αρμοδιότητα της αρμοδιότητας τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά) και έφερνε στο προσκήνιο τον Χριστιανό άνθρωπο. Η αρχή *extra ecclesiam nulla salus* βρίσκονταν σε

¹⁷⁵ Γρηγοριανές μεταρρυθμίσεις (1070) και οι μεταρρυθμίσεις του Cluny (9^{ος} αιώνα)

¹⁷⁶ Ulmann Walter, *Law and Politics in the Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975. σελ. 149

πλήρη εφαρμογή. Η επαφή με τα Αριστοτελικά κείμενα και η αιχμαλωσία της Αβινιόν θα έριχναν την Αγία Έδρα από αυτήν την θέση.

1.2. 1302-1378: Η Αιχμαλωσία της Αβινιόν και οι αντιπαπικές θέσεις

Α. Οι Εξέλιξη των κυριαρχούμενων οντοτήτων σε αυτόνομες

Στο γύρισμα του 14^{ου} αιώνα, η κατάσταση στις κοσμικές πολιτικές οντότητες που αποτελούσαν τη Χριστιανοσύνη είχε αλλάξει ποιοτικά και η σχέση ισχύος με την Αγία Έδρα είχε μεταβληθεί προς όφελος των ηγεμόνων. Οι κοσμικές αρχές της Γαλλίας και της Αγγλίας είχαν δεσμεύσει σημαντικές πηγές προσόδων, τις οποίες κατεύθυναν προς το βασιλικό θυσσαυροφυλάκιο, ενώ είχαν αναπτύξει και κάποιες λειτουργικές ικανότητες σε επίπεδο θεσμών. Αν και οι θεσμοί αυτοί ήταν σε πρώιμο στάδιο, τουλάχιστον έδιναν την αίσθηση στους ηγεμόνες να έχουν αποκτήσει μια κάποια δυνατότητα συνεχούς εδαφικής νομιμοποίησης και να ελέγχουν σε μικρό βαθμό τις βασικές πηγές ισχύος, όπως τη δικαιοσύνη και τις κτηματικές και φορολογικές τους προσόδους. Φυσικά, στις τρεις σημαντικότερες οντότητες, η κατάσταση ποίκιλε. Η Γαλλία¹⁷⁷, η Αγγλία¹⁷⁸ και η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία διέθεταν παρόμοιες, αλλά διαφορετικής δυνατότητας πηγές ισχύος. Πράγματι, σε όλη τη δυτική Ευρώπη, εκτός της ιταλικής χερσονήσου, όπου αναπτύχθηκε ένα πρώτο μεσαιωνικό υπόσυστημα κρατών γύρω στις αρχές του 14^{ου} αιώνα, το φεουδαρχικό σύστημα παρέμενε σε ισχύ και μάλιστα στο υψηλότερο δυνατό σημείο του. Το νέο μοντέλο διαχείρισης, το κράτος θα έπρεπε να αντιπαλέψει πέραν του πάπα και του αυτοκράτορα, τους φουδάρχες-αριστοκράτες και τις πόλεις. Το υποστατικό παρέμενε σε πολλά μέρη ο βασικός πυρήνας της οικονομικής ανάπτυξης, αν υπήρχε, και πέραν της Αγγλίας το κεντρικό θυσσαυροφυλάκιο αντιμετώπιζε κατά καιρούς προβλήματα επιβίωσης. Σε μερικούς ερευνητές φάνταζε υπαρκτή και μια ταξική διαφοροποίηση μεταξύ των ελεύθερων κατοίκων¹⁷⁹ των πόλεων και των φεουδαρχών που βρίσκοταν κυρίως στο γεωγραφικό χώρο που καθόριζαν οι εμπορικοί δίαυλοι. Η άνοδος μιας εθνικής ταυτότητας προέκυψε ίσως στις πιο οργανωμένες θεσμικά κοσμικές οντότητες, κυρίως

¹⁷⁷ Για την Γαλλία σημαντική πηγή γύρω από την ανάπτυξη των πηγών ισχύος της βρίσκεται στο Τζόζεφ Στρέγκερ, *Γιατί γεννήθηκε το Κράτος: Εξουσία, ιδεολογία και θεσμοί στην αυγή της νεότερης Ευρώπης*, σελ 83-96.

¹⁷⁸ Για την Αγγλία υπάρχουν σημαντικές πηγές γύρω από τη φορολόγηση και το δικαστικό σύστημα. Στο Michael Mann, *Οι Πηγές της Κοινωνικής Ισχύος*, σελ 569-586, παρατίθενται μια σειρά από πίνακες για την μεταβολή της Βασιλικής φορολογικής δυνατότητας

¹⁷⁹ Κυρίως στην Φλάνδρα και την Ελβετία, Michael Mann, *Οι Πηγές της Κοινωνικής Ισχύος*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, σελ 586.

λόγο της αποκεντρωμένης θέσης τους, λόγου χάρη η Αγγλία, και της ταυτότητας που τους έδινε η συνεχής αλληλεπίδραση εντός των θεσμικών πλαισίων. Επιπλέον το εμπόριο με γειτονικές περιοχές συχνά ανέδιδε και μια αίσθηση ανταγωνισμού, που όξυνε τις εθνικές αντιπαραθέσεις¹⁸⁰. Ο βασιλιάς πλέον προστατεύει για ιδίους πολιτικούς λόγους τους πολίτες του κράτους του, ενώ η ανεπτυγμένη γραφειοκρατία του έδινε τη δυνατότητα αυτή. Οι πόλεμοι μεταξύ των βασιλείων, πέραν από δυναστική αντιπαράθεση για το κέρδος λίγων τιμαρίων, είχαν και εμπορικούς λόγους, ενώ συχνά και κάποια πιστωτικά αποτελέσματα. Ένα σύστημα με μια πρόωμη καπιταλιστική οικονομική μορφή¹⁸¹.

Οι πόλεμοι αυτοί άλλαζαν και το γεωπολιτικό στάτους, αλλά κατά την γνώμη μας παρέμεναν πάντα υπό την κρίση του πάπα, όπως και η ρύθμιση των αποτελεσμάτων ή το λιγότερο η αποδοχή των τετελεσμένων. Η διαφορά είναι πλέον ότι η αλλαγή στο εδαφικό καθεστώς είχε μονιμοτέρα αποτελέσματα¹⁸². Η παπική αιχμαλωσία, αποτέλεσμα της έριδας μεταξύ του ιμπεριαλιστή πάπα Βονιφάτιου και του Φίλιππου του 4^{ου}, κατά την δεύτερη μεγάλη διαμάχη μεταξύ των κοσμικών και των παπικών, μείωσε αρκετά το κύρος του ποντίφηκα λόγω των γεγονότων που ακολούθησαν¹⁸³. Η πολιορκία του πάπα Βονιφάτιου στο Anagni το 1303, από φιλογαλλικές δυνάμεις θύμιζε τον εξευτελισμό του Ερρίκου του 4^{ου} από τον πάπα Γρηγόριο στην Κανόσσα 250 πριν.

Από το 1303 και ύστερα οι πάπες θα είχαν Γαλλική καταγωγή και η Ευρώπη θα μοιράζονταν σε δύο διπλωματικά στρατόπεδα, με τη Σκωτία και την Ισπανία να παίρνουν συνήθως την Γαλλική πλευρά, τόσο σε ζητήματα εκλογής νέου πάπα όσο και διαδοχής στο αυτοκρατορικό θρόνο. Και το τελευταίο υπήρξε πολύ κρίσιμο λόγω της νέα κατάστασης στην Γερμανία, η οποία θα επέφερε την Τρίτη μεγάλη σύγκρουση μεταξύ του κοσμικού και του εκκλησιαστικού.

¹⁸⁰ Οι προστατευτικές μέθοδοι εμπορίου της Αγγλίας έναντι της Φλάνδρας και συνεπώς της Γαλλίας, όπως και έναντι των χωρών της Χάνσα είναι ενδεικτικές μιας αναδυόμενης εμπορικής ταυτότητα.

¹⁸¹ Οι οικονομικές ατασθαλίες του Εδουάρδου του 3^{ου} κατά το πρώτο τμήμα του Εκατονταετούς Πολέμου με τη Γαλλία, βούλιαξε όχι μόνο την Αγγλική οικονομία, αλλά επέφερε τεράστιες επιπτώσεις στην Ιταλική Κεφαλαιακή αγορά, Michael Mann, *Οι Πηγές της Κοινωνικής Ισχύος*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, σελ.587.

¹⁸² Οι συνθήκες του Bretigny (1360, τέλος πρώτης φάσης του Εκατονταετούς Πολέμου) και του Trois (1422, τέλος δεύτερης φάσης) πραγματικά άλλαζαν το στάτους κβο μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων.

¹⁸³ Ο διάδοχος του Βονιφάτιου, Κλήμης ο 4^{ος}, δεν έδειξε καμία τάση αμφισβήτησης των Βασιλικών διαταγμάτων στη Γαλλία γύρω από τη φορολόγηση του κλήρου, ούτε κυρίως στη δίωξη και (σχεδόν) πλήρη καταστροφή του Τάγματος των Ιπποτών του Ναού το 1307. Τη σημαντικότερη στρατιωτική δύναμη στην Ευρώπη, υπό την άμεση αρμοδιότητα του πάπα.

Η Τρίτη Διαμάχη

Η εκλογή του Λουδοβίκου του 1^{ου} στο Γερμανικό θρόνο επανέφερε την σύγκρουση ανάμεσα στις δύο αρχές της Χριστιανοσύνης. Ο νέος αυτοκράτορας, εκλεγμένος νόμιμα από τη Σύνοδο των Εκλεκτόρων, προσπάθησε με εσωτερικές μεταρρυθμίσεις να διαχωρίσει εντελώς την εκκλησιαστική από την κοσμική εξουσία. Ειδικότερα με τη Διακήρυξη της Rense και το Αυτοκρατορικό Διάταγμα *Licet Iuris* προσπάθησε να αποσπάσει όλα τα δικαιώματα της Αγίας Έδρας προς τον Αυτοκρατορικό θρόνο και ειδικότερα να καταρρίψει το κύριο επιχείρημα ότι η εξουσία του Γερμανού Αυτοκράτορα δεν πηγάζει από την εκλογή του μέσω της ψήφου των εκλεκτόρων αλλά από τη θέληση του πάπα ως θεϊκού αποστόλου. Επιπλέον ο Λουδοβίκος στηρίχθηκε πολύ και στις θεωρίες σημαντικών πολιτικών φιλοσόφων της εποχής όπως κυρίως του Μαρσίλιο της Πάδουα¹⁸⁴. Ο Λουδοβίκος υπήρξε ένας σημαντικός ηγεμόνας. Γνώριζε ότι δίχως την πλήρη απάλειψη των παπικών αξιώσεων επί των αυτοκρατορικών εξουσιών κάθε προσπάθεια αναμόρφωσης προς μια πιο συγκεντροποιημένη κυριαρχική δομή ήταν αδύνατη και θα διαιωνίζε τις υπάρχουσες αδυναμίες. Επιπλέον, με την προσπάθεια του να αναβιώσει την αυτοκρατορική υπεροχή στην Ιταλία έδωσε ακόμα ένα έρεισμα στην Αγία Έδρα να τον πολεμήσει. Η τελική του ήττα, αν και μετά από μια περίοδο τόνωσης της αυτοκρατορικής ισχύος, επανέφερε τη Γερμανία στην ίδια ατελή κυριαρχική μορφή που της έδιναν οι φεουδαρχικές της δομές.

Ο διάδοχος του Κάρολος ο 4^{ος}, εκλεγμένος μέσα από αδιαφανείς διαδικασίες καθώς χρημάτισε τους αναγκαίους εκλέκτορες, έστρεψε το βλέμμα του κυρίως στον βασιλικό του τίτλο και αυτό διότι ο βασιλικός τίτλος έδινε μεγαλύτερες οικονομικές δυνατότητες στον βασιλέα λόγω των προσόδων των κτημάτων αλλά και λόγω του νόμου που τον έκανε δικαιούχο στα τιμάρια όποιας φεουδαλικής θέσης χήρευε. Επιπλέον απέφυγε να έρθει σε σύγκρουση με τον πάπα της Αβινιόν, αναγνωρίζοντας το δικαίωμα του να επικυρώνει την στέψη των βασιλέων και κατάφερε να μεταβεί την Ρώμη για να στεφθεί αυτοκράτορας από έναν παπικό λεγάτο. Το 1355 και το 1356 πρότεινε οικονομικές μεταρρυθμίσεις προς όφελος της μεγαλύτερης ελευθερίας της διακίνησης των αγαθών στην αυτοκρατορία και μειώνοντας τους δασμούς έδωσε περισσότερα δικαιώματα και ελευθερίες στις πόλεις, δίνοντας σε πολλές από αυτές το τίτλο Αυτοκρατορική. Επιπλέον ενθάρρυνε και τις ομοσπονδίες. Το 1356 θέσπισε το πολύ σημαντικό διάταγμα *Golden Bull* βάσει του οποίου προβλέπονταν αλλαγές στο θεσμό των εκλεκτόρων, αναβαθμίζοντας τον σε ένα όργανο με συμβουλευτικό αλλά και κυριαρχικό χαρακτήρα και δίνοντας του το ρόλο του άτυπου υπουργικού

¹⁸⁴ Μάλιστα με την τρίτη σειρά διαταγμάτων του Κόμπλεντζ (Comblenz), ο Λουδοβίκος προσπάθησε να έρθει σε κάποιο διακανονισμό με τον πάπα, χωρίς να αποποιείται τις βασικές του αρχές, ενώ θέτοντας τον Άγγλο βασιλιά ως απεσταλμένο του αναδείκνυε την αυτοκρατορική ανωτερότητα σε σχέση με τους υπόλοιπους ηγεμόνες της περιόδου.

συμβουλίου, με αναχρονιστικούς όρους βεβαίως. Το παραπάνω διάταγμα είναι πολύ σημαντικό διότι δεν κάνει καμία αναφορά στον πάπα, αφήνοντας μια αμφιβολία για το επίπεδο της επέμβασης του. Το ότι δεν τον ανέφερε δεν επιβεβαιώνει καμιά από τις δύο θεωρίες για τα δικαιώματα του πάπα στη Γερμανία. Είχε όμως μια επίπτωση και στους δύο διεκδικητές του δικαιώματος πάνω στην κληρονομιά των Ρωμαίων και της αυτοκρατορίας αντίστοιχα. Τους απέγδυε των οικουμενικών τους δικαιωμάτων. Η ιδέα του εγγυητή της Χριστιανικής οικουμενικότητας ήταν και για τους δύο πλέον μια χαμένη υπόθεση¹⁸⁵.

B. Ο Μεσαιωνικός Ρασιοναλισμός

α. Εισαγωγικό

Η ανακάλυψη και η διάδοση των κλασικών κειμένων και ιδιαίτερα του Αριστοτέλη, επέτρεψε σε μια συγκεκριμένη τάξη στοχαστών της περιόδου να αναμορφώσει τη μέχρι τότε κοινωνική και πολιτική ανάλυση. Η τάξη εκείνη που ονομάστηκε διανοούμενοι¹⁸⁶ και αποτέλεσε το πρώτο κύμα που επιχείρησε να ανατρέψει την παλιά τάση της απόδοσης κάθε προέκτασης της καθημερινότητας σε μια εκκλησιαστική ηθική, όπως επιπλέον επιχείρησε να αναδείξει μια καθαρά κοσμική διάσταση ως μέθοδο διακυβέρνησης. Η άνοδος της ρητορικής επιστήμης¹⁸⁷ και της επιστολογραφίας¹⁸⁸ ως τρόπων επεξεργασίας και μετέπειτα ως επηρεασμού των πολιτικών γεγονότων σε συνδυασμό με την εισαγωγή των σχολαστικών¹⁸⁹ μεθόδων, ως αποτέλεσμα της εντονότερης μελέτης των αρχαίων και ιδιαίτερα του Αριστοτέλη, υπήρξαν τα σημαντικότερα εργαλεία στα χέρια των αντιπάλων της παπικής πολιτικής¹⁹⁰. Ιδιαίτερα στην Ιταλία, όπου η παπική επέμβαση στα εσωτερικά των πόλεων

¹⁸⁵ Walter Ullmann, *A Short History of Medieval Papacy*, σελ 189.

¹⁸⁶ Το πίο αντιπροσωπευτικό πόνημα και συνάμα το ενδεδειγμένο είναι το: Jacques Le Goff, *Οι Διανοούμενοι το Μεσαίον*.

¹⁸⁷ Η σημασία της Ρητορικής στην Ιταλία είχε το χαρακτήρα μια θεωρίας που αποσκοπούσε στον παραμερισμό των κομματικών ενδιαφερόντων έτσι ώστε το "γενικό καλό" κάθε πολίτη να ταυτιστεί με το καλό της πόλης ως συνόλου. Από Quentin Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Σκέψης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005. Σελ 50-77.

¹⁸⁸ Η τέχνη της επιστολογραφίας ως μορφή υπεράσπισης των Ιταλικών πόλεων-κρατών: Quentin Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Σκέψης*, σελ 50-76.

¹⁸⁹ Κυριότεροι εκφραστές αποτέλεσαν οι Μπάρτολος του Σαξοφερράτου και ο Μαρσίλιος της Πάδουα, οι οποίοι μαζί ανέπτυξαν και μια θεωρία για την ανάγκη των πολιτικών μεταρρυθμίσεων ως τρόπου μετριασμού του φατριασμού και ένα νέο τρόπο διακυβέρνησης με τη μορφή συμπαγούς σώματος, ενώ με τα έργα τους *Δοκίμιο για την Τυραννία* και *Defensor Pacis* την μορφή του ηγεμόνα ως νομοθέτη, πάντα στο πρόσωπο του λαού.

¹⁹⁰ Η διαφορά μεταξύ των δύο είναι πως η ρητορική, όπως καταγγέλλουν οι σχολαστικιστές αποτελεί μια μορφή τέχνης για την όσο το δυνατόν καλύτερη παρουσίαση των επιχειρημάτων και των λόγων των ηγεμόνων, ενώ ο σχολαστικισμός αποτελεί μια μέθοδο για την ανάπτυξη ενός καλύτερου μηχανισμού διακυβέρνησης.

υπήρξε εντονότατη, η εμφάνιση μιας σειράς από σπουδαίους δάσκαλους¹⁹¹ της ρητορικής έδωσε την ευκαιρία για την ανάπτυξη σημαντικών θεωριών γύρω από την σημασία εννοιών όπως η ελευθερία, η ενότητα, το κοινό όφελος¹⁹² και η λαϊκή κυριαρχία. Η ανάπτυξη των παραπάνω θεωριών, βελτίωσαν τα επιχειρήματα των αυτοκρατορικών απέναντι στους πρώτους παπικούς ισχυρισμούς περί της ύπαρξης της πνευματικής ανωτερότητας απέναντι στις κοσμικές εξουσίες και έφεραν στην επιφάνεια νέες μορφές πολιτικής κινητοποίησης.

Ενώ στην πρώτη μεγάλη αντιπαράθεση, τα επιχειρήματα νομικώς αποσχηματοποιημένα είχαν τη βάση τους στο μέχρι τότε εθιμικό δίκαιο, η συνέχεια χαρακτηρίζεται από την είσοδο όλων των νέων τάσεων που αναφέραμε παραπάνω. Οι παραπάνω σχολές σε συνδυασμό με την τελειοποίηση του Κανονικού Δικαίου και της παπικής θεωρητικής μορφής της κυριαρχίας, ανάγκασαν τους κοσμικούς θεωρητικούς να αναπτύξουν καλύτερα τις θεωρίες τους, δίνοντάς τους μια μορφή εμπνεόμενη από τους κλασσικούς, προσαρμοσμένη όμως στα μέτρα της εποχής. Οι έννοιες που αναπτύχθηκαν στην Ιταλία τον προηγούμενο αιώνα σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των νομικών σπουδών στην Γαλλία και την ενίσχυση του Γαλλικού εθνικισμού απέναντι στην παπική πολιτική επέμβασης αποτέλεσαν από την αρχή τα κύρια όπλα. Η περίπτωση του Pierre Dubois¹⁹³, σημαντικού μέλους της Γαλλικής βασιλικής γραφειοκρατίας κατά τη βασιλεία του Φίλιππου του 4^{ου}, είναι ενδεικτική της προσπάθειας των βασιλείων να αποφανθούν μέσα από ένα συνδυασμό της

191 Αναφορικά, η άνοδος του Πανηγυρικού Λόγου με την καθιέρωση των κληρονομικά εκλεγμένων αρχόντων στην Ιταλία σημειώνει πρόωγη ανάπτυξη με το Φερρέτο ντι Φερρέτι, ενώ συνεχίζει την παρουσία του με τον Ούγο της Μπολόνια, τον Ερρίκο Φραγκιγκένα ενώ η συμμετοχή του ως Ρητορικό σχήμα γίνεται σημαντική για την πολιτική του παροσία με τον Μπογκομπάνιο ντι Σίνια και το Μπονκομπάνιο της Μπολόνια. Από Quentin Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Σκέψης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005, σελ 55-62.

192 Σημειώνεται και από το Μαρσίλιο, καθώς και μια προσαρμογή στον Ακινάτη από το Ρεμίγγιο: *Το Κοινό Καλό*, που σύμφωνα με το Ernst Kantorowitz: *King's two Bodies*, 1959, σελ. 479, αποτελεί ένα είδος πρωτοεγγελιανού θωμισμού. Ο Ακινάτης είχε υποστηρίξει στο έργο του *Η εξουσία των ηγεμόνων*, ότι ένα καθεστώς δεν μπορεί να θεωρείται σωστό και δίκαιο παρά μόνον εάν βρίσκεται στην υπηρεσία των πολιτών του, το οποίο εξετάζεται ξανά από τον Ρεμίγγιο στο έργο του *Το Αγαθό της Ειρήνης*, όπου τίθεται το ερώτημα εάν το ιδιωτικό συμφέρον μπορεί να παραβλεφεί για το κοινό καλό, μια άποψη με Κορπορατιστική ή αλλιώς σωματειακή αναφορά.

193 Ο Figgis τοποθετεί το Dubois στην αιχμή της μάχης τους Φίλιππου του 4^{ου} κατά του δογματικού ιμπεριαλισμού του Βονιφάτιου του 9^{ου}. Ο Dubois, μέλος της Βασιλικής γραφειοκρατίας, θα ήταν εκείνος που μέσα από το έργο του θα τόνιζε την αξία ενός κοσμικού κράτους, βασισμένου στις ατομικές ελευθερίες και την πνευματική πρόοδο. Η Ρασιοναλιστική άποψη τονίζονταν ιδιαίτερα μέσα από ένα σύστημα διαιτησίας που πρότεινε για τις μεταξύ των 'εθνών'- βασιλείων διαφορές, ενώ ο αντικληρικανισμός του ήταν ιδιαίτερα έντονος, σε βαθμό πλήρους κατάργησης κάθε θρησκευτικής μορφής. Κλείσιμο των μοναστηριών, αρπαγή της περιουσίας τους και οποιαδήποτε παρόμοια πολιτική. Η κατάργηση του τάγματος των Ναϊτών Ιπποτών με πρωτοβουλία του Γάλλου βασιλέα, υπήρξε προϊόν των δικών του θέσεων. J. N. Figgis, *Political Thought from Gerson to Grotius*, p. 23.

βάσης του ρωμαϊκού δικαίου και της Αριστοτελικής πολιτικής θεωρίας, για την ανεξαρτησία τους από την Αγία Έδρα.

β. Ο Ρασιοναλισμός του Ακινάτη

Με τον Θωμά Ακινάτη και το φιλοσοφικό του έργο, η μεσαιωνική διανόηση φτάνει στο υψηλότερο αλλά και τελικό σημείο της μέχρι τότε πολιτικής θέασης. Η *Summa Theologica* αποτελεί το κορυφαίο έργο διανόησης του μέσου Μεσαίωνα. Ύστερα από αυτό, αν και θεωρητική βάση της Αγίας Έδρας έκτοτε, η πολιτική θεωρία αλλάζει. Στην πραγματικότητα αποτελεί ένα θεολογικό πόνημα και ένα πολιτικό μαζί. Προσπαθεί ο Ακινάτης με αριστοτέλεια συστηματικότητα να επιβεβαιώσει την παπική κοσμική επικυριαρχία εντός του αριστοτέλειου μοντέλου της αυτάρκειας και των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου και εντός του ορθού λόγου που κατέχει εκ φύσεως. Η θέση του ανθρώπου βρίσκεται εντός μιας «συμπαντικής οικονομίας και μιας ορθολογικότητας που εδράζεται στα Χριστιανικά Δόγματα»¹⁹⁴. Ο Ακινάτης μέσα από τη μεταφυσική του οντολογία¹⁹⁵ θεωρεί ότι η φυσική τάξη είναι αποτέλεσμα της θείας βούλησης, αλλά ο άνθρωπος δύναται με τον ορθολογισμό του να την αντιληφθεί, καθώς η λειτουργία της φύσης μπορεί να γίνει γνωστή και αντιληπτή αισθητικά. Ξεφεύγει δηλαδή από την Αποκαλυπτική μορφή σωτηρίας του Αυγουστίνου. Η αποκάλυψη έρχεται πλέον για να ολοκληρώσει την ορθολογικότητα ώστε να φτάσει ο άνθρωπος στην σωτηρία του. «Η πίστη δεν καταργεί τη φύση αλλά την τελειώνει». Στην οντολογία του Ακινάτη υπάρχει ακόμη ένα στοιχείο ρασιοναλισμού, η κοινωνικότητα, η οποία αποτελεί βασικό στάδιο για την ανταπόκριση στον ανθρώπινο νόμο. Τέλος, ο Ακινάτης μέσα από τον ανθρώπινο, οντολογικό του νόμο, θεωρεί ότι ως σκοπός του κοινωνικού βίου, το κοινό καλό, αποτελεί μια τάξη δικαιοσύνης, όπου κάθε μέλος έχει την θέση του. Θεωρεί την ατομική ιδιοκτησία ως απαραίτητη φυσική προϋπόθεση. Ο ανθρώπινος νόμος για τον Ακινάτη «πρέπει να είναι αντανάκλαση της λογικής τάξης που διέπει τη φύση, να ενσωματώνει δηλαδή ηθικές αρχές που συμβάλουν στην αρμονική συμβίωση και την ολοκλήρωση της ζωής υπό συνθήκες ελευθερίας και δικαιοσύνης»¹⁹⁶. Ολοκληρώνοντας πρέπει να παραθέσουμε και τα εξής χαρακτηριστικά: Ο Ακινάτης είναι κατά της τυραννοκρατίας, διότι μόνο μια ‘δημόσια αρχή’ έχει

¹⁹⁴ Janet Coleman, *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης*, Τόμος Β, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2006, σελ. 35, εισαγωγή του Επιμελητή.

¹⁹⁵ Σε σειρά καθοδικής ισχύος: Αιώνιος Νόμος, Θεός Νομος, Φυσικός Νόμος, Ανθρώπινος Νόμος. George Sabine, *Ιστορία των Πολιτικών Θεωριών*, σελ 278-283.

¹⁹⁶ Janet Coleman, *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης*, Τόμος Β, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2006, σελ. 38, εισαγωγή του Επιμελητή.

δικαίωμα να αναλάβει δράση κατά του τυράννου. Ακανόνιστες ατομικές πρωτοβουλίες απλώς καταστρατηγούν την φυσική τάξη.

γ. Άλλες ρασιοναλιστικές όψεις

Ο Ιωάννης των Παρισίων και οι μετέπειτα στοχαστές, μέλη των επαιτικών ταγμάτων έθεσαν στην συνέχεια τη πολιτική φιλοσοφία σε άλλες βάσεις, περισσότερο κοσμικές. Ήταν όμως η ριζοσπαστικά αντιπαπική τους θέση, ο αβεροϊκός κοσμικός αριστοτελισμός και το ρωμαϊκό δίκαιο που θα έφερναν νέες μορφές πολιτικής σκέψης στο προσκήνιο. Τα ατομικά δικαιώματα στην περιουσία μέσα από το φυσικό δίκαιο και την φυσική τάξη πραγμάτων, ο συνταγματικός κορπορατισμός του Μαρσίλιου και ο Λαός ως Νομοθέτης και ταυτόχρονα κυριαρχική δικαιοδοτική βάση ή η εκκοσμίκευση της εξουσίας λόγω της θέσης του λαού στην δημιουργία της. Όλα τα παραπάνω συν τις θεωρητικές διαδρομές του Όκκαμ και των φραγκισκανών στις υπάρχουσες συνταγματικές θεωρίες του Ιωάννη για την θέση της Συνόδου, ως υπερκείμενης του πάπα εξουσία. Οι τελευταίοι πρότειναν κάτι παραπάνω από την απλή επισκοπική θεωρία του 10^{ου} αιώνα. Πρότειναν μια νεά εκκλησιαστική δομή που θα καθιστούσε τον ισχυρότερο μονάρχη της Χριστιανοσύνης υποκείμενο μιας συντακτικής δομής. Την Μεγάλη Σύνοδο.

Ολοκληρώνοντας με τις ρασιοναλιστικές όψεις του μέσου Μεσαίωνα θα πρέπει να παραθέσουμε και τις επιδράσεις του οικονομικού τομέα¹⁹⁷. Η εμβρυακή μετάβαση στον καπιταλισμό, λόγω των κρίσεων του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα και της τρομαχτικής επίδρασης της πανώλης, διέρρηξε τις οργανικές μέχρι τότε σχέσεις μεταξύ των τάξεων στην Χριστιανοσύνη. Εδώ διαπιστώνουμε μια συμπληρωματικότητα του νεοκλασσικού και του μαρξιστικού μοντέλου. Υπήρξε ρήξη του φεουδαρχικού μοντέλου, λόγω της εργατικής δύναμης που απέκτησαν οι παλαιοί ακτήμονες, καθώς η θανατηφορά αρρώστια εξάλλειψε ένα τέτοιο ποσοστό εργατικών χεριών, ώστε πλέον να υπάρχει πλεόνασμα γαιών σε σχέση με τα εργατικά χέρια και το πλεονέκτημα να περάσει στα χέρια της προσφοράς εργασίας. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία μια νέας τάξης γαιοκτημόνων, η οποία δεν θα είχε δεσμούς με την παλαιά αριστοκρατική γαιοκτησία και ταυτόχρονα θα εισέρχονταν στην λήψη αποφάσεων ως μέλος της τρίτης τάξης στις συνελεύσεις. Αυτή η μίξη των κατώτερων ιπποτών με την νέα γαιοκτησία και τους εμπόρους θα είχε τελικό αποτέλεσμα την ενσωμάτωση τους στο κρατικό οικονομικό μοντέλο και μια νέα, πρώιμη καπιταλιστικής μορφής, οικονομική κατάσταση. Τέλος υπήρχαν δύο ακόμη λόγοι ως μέρος της παλαιάς κοσμοπολίτικης τάξης: Η απουσία μονοπωλιακού ελέγχου των οικονομικών πηγών και η λειτουργία των τοπικιστικών μονάδων, εντός του κανονιστικού πλαισίου που εξασφάλιζε η χριστιανοσύνη

¹⁹⁷ Mann, *Οι Πηγές της Κοινωνικής Ισχύος*, σελ 558-562

Γ. Οι κυριότερες αντιπαπικές θέσεις

Μέχρι εκείνη τη στιγμή, το κύριο επιχείρημα των αυτοκρατορικών και των κυριότερων αντιπαπικών στοχαστών τους, προέρχονταν απευθείας από τη διδασκαλία των Πατέρων της εκκλησίας και κυρίως από τη θεωρία της Παθητικής Υποταγής, του Μεγάλου Γρηγορίου, από την οποία θα αντλούνταν και το θείο δικαίωμα των βασιλέων¹⁹⁸. Στο ίδιο πνεύμα τοποθετούνταν και τα *Δοκίμια της Υόρκης*¹⁹⁹. Το σημαντικότερο σημείο των οποίων αποτελεί η επίθεση στο Γρηγόριο τον 9^ο, λόγω της προσπάθειας του να επιβάλει τη θέση του πάπα ως κυρίαρχη μέσα στην εκκλησία και να σφετεριστεί με αυτόν τον τρόπο την εξουσία και στις δύο μορφές του Γελασιανού προτύπου. Συγχρόνως όμως εκεί βρίσκονται και οι πρώτες αναφορές για την ανάγκη του περιορισμού της παπικής εξουσίας. Μόνο στο πνευματικό επίπεδο όμως και κυρίως με τη μορφή της διδασκαλίας και του κηρύγματος²⁰⁰. Μέρος αυτής της πρώτης ιδεολογικής σύγκρουσης αποτέλεσαν και οι μελέτες των Ιωάννη του Σάλσμπουρη (John of Salisbury)²⁰¹ και Μάνεγκολντ φον Λάουτενμπαχ (Manegold von Lautenbach)²⁰². Οι παραπάνω θεωρητικοί υπήρξαν βέβαια αρωγοί τη παπικής θέσης, ανέπτυξαν όμως τη θεωρία για την αντίδραση στο τύραννο, με το Ιωάννη²⁰³ να αποτελεί και τον πρώτο θεωρητικό²⁰⁴, ο οποίος υπερθεματίζει ακόμα και την ένοπλη αντίσταση κατά την κοσμικής εξουσίας αυτού του τύπου²⁰⁵. Η παραπάνω σύγκρουση, αν και δε βασίσθηκε σε στέρεα νομικά και συνταγματικά δικαιώματα, έδωσε την ευκαιρία στο κράτος να αναδείξει ξανά την

198 Το δικαίωμα αποκαλούνταν θείο λόγω της απευθείας άντλησης της εξουσίας του αυτοκράτορα από τον Θεό.

199 Γράφτηκαν γύρω στο 1100, πάνω στην διαμάχη του για το Χρίσμα μεταξύ του Ανσέλμου και του Ερρίκου Α' της Αγγλίας.

200 Οι παραπάνω θέσεις θα αποτελέσουν τα κυριότερα επιχειρήματα του Μαρσίλιο για τη θέση της Παπικής εξουσίας στο *Defencor Pacis*.

201 John of Salisbury, *Policraticus*. Επιπλέον, επιμέλεια σε έκδοση του Policraticus έχουμε από τον C.C.J Webb, Oxford, 1909.

202 Manegold von Lautenbach, *Ad Geberhardum*

203 *Policraticus* κεφάλαιο VIII.

204 Ο John of Salisbury άντλησε τα επιχειρήματά του κυρίως από τον Κικέρωνα και τον Σενέκα και είναι ιδιαίτερος σημαντικό να τονίσουμε ότι δεν επηρεάστηκε καθόλου από το κύμα που έφερε στην πολιτική φιλοσοφία του μεσαίωνα η μελέτη των κλασσικών καθώς υπήρξε προγενέστερο του. Αναφέρεται στο: G. Sabine, *Ιστορία των Πολιτικών θεωριών*, εκδόσεις Ατλαντίς, Αθήνα 1961, σελ 272.

205 Το κύριο επιχείρημα τους είναι η διαφοροποίηση μεταξύ του θεσμού και του ατόμου που κατέχει τον αυτοκρατορικό θρόνο, από τον οποίο βέβαια μπορεί να εκπέσει λόγω του ότι τα δικαιώματα του δεν είναι ακατάλυτα, καθώς εκ των προτέρων η εξουσία του μονάρχη είναι άκυρη στην περίπτωση που νέμεται αυθαίρετα τα αγαθά που έχει ορκισθεί να προστατεύει.

παρουσία του και να το αναβαθμίσει ως δομή στο ευρωπαϊκό στερέωμα και στις συνειδήσεις των ανθρώπων. Οι θέσεις αυτές, αν και τόνισαν την ανάγκη της ύπαρξης της παπικής εξουσίας, έδωσαν επιπλέον στους ανώτερους ευγενείς την δυνατότητα να αποφασίζουν χωρίς παρεκβολές για την ανάδειξη του ηγεμόνα τους. Βεβαίως η διαμάχη ήλθε σε ένα τέλος. Οι μετέπειτα σχολιαστές, με το υλικό που θα τους έδινε η ανακάλυψη των κειμένων του Αριστοτέλη, αν και φιλοαυτοκρατορικοί, θα έδιναν στην αντιπαπική επιχειρηματολογία άλλη διάσταση, περισσότερο ρασιοναλιστική.

Ο Ιωάννης, ο Μαρσίλιο και ο Γουλιέλμος του Όκκαμ, οι κυριότεροι από αυτούς, προέρχονται από μια εποχή κατά την οποία έβριθε η τάση έναντι των παπικών αυθαιρεσιών και οι οποίες είχαν γίνει κοινός τόπος. Η μεταφορά της Αγίας Έδρας στην Αβινιόν είχαν τραυματίσει το γόητρο του πάπα και οι διαμάχες του με του κοσμικούς άρχοντες της Γερμανίας και της Γαλλίας, εν είδει πάντοτε μιας αυτοεπικαλούμενης επικυριαρχίας, είχαν γεμίσει την χριστιανική Ευρώπη με δυσανεστήμενους κοσμικούς ή κληρικούς. Οι πάπες της Αβινιόν (Avinion) είχαν με τον τρόπο τους αποστερηθεί της ηθικής τους ανωτερότητας²⁰⁶, ενώ ο εκκοσμικευμένος τρόπος διαβίωσης τους είχε φέρει σε ρήξη με το μοναστικό τάγμα των Φραγκισκανών. Η τάση τους προς την αυθαιρεσία έρχονταν σε αντίθεση με την εθιμική μορφή του νόμου, ο οποίος σε συνεργασία με το Ρωμαϊκό Δίκαιο αποδοκίμαζε τις απολυταρχικές μορφές και το *Plenitudo Potestatis*.

Ένας από τους κυριότερους εκφραστές την περιόδου, ο Ιωάννης των Παρισίων (John of Paris)²⁰⁷, με το έργο του *De Potestate Regia et Papali*, άρχισε να αποδομεί το παπικό δόγμα συνεπικουρώντας στο εγχείρημα για την απόσπαση του Γαλλικού βασιλείου από την παπική επιρροή και βέβαια την αυτοκρατορία²⁰⁸. Ο Ιωάννης για να στηρίξει το παραπάνω αντικρούει τα κύρια επιχειρήματα του πάπα, κινούμενος πάντα με αριστοτελικό τρόπο και αρνούμενος την παλαιότητα της εκκλησιαστικής εξουσίας έναντι της πολιτικής, αφαιρώντας έτσι κάθε εξουσία του πάπα, πέραν εκείνης της διοικητικής²⁰⁹. Θεωρεί ότι το κύριο αίτιο της σύγχυσης αποτελεί η τάση του κλήρου να εμφιλοχωρεί στις κοσμικές δικαστικές υποθέσεις και κατά αυτό τον τρόπο

206 Στην *Θεία Κωμωδία* ο Dante Aligeri τους αποκαλεί «πεινασμένους λύκους με ρούχα τσοπάνηδων, από G. Sabine, *Ιστορία των Πολιτικών θεωριών*, εκδόσεις Ατλαντίς, Αθήνα 1961. κεφ XV, σελ 316.

207 Είναι ιδιαίτερος σημαντικό να αναφέρουμε ότι ο Ιωάννης άνηκε στο τάγμα των Δομινικανών μοναχών και υπήρξε αρωγός του Φιλίππου στην προσπάθεια του έναντι στον Βονιφάτιο, όπως και άλλοι εκκλησιαστικοί παράγοντες στη Γαλλία.

208 Προσπαθεί να παρουσιάσει το παπικό εγχείρημα της Δωρεάς του Κωνσταντίνου ως μη αποδεκτό, αναφέροντας ότι ο αυτοκράτορας δεν δύναται να απολέσει μόνος του τις εξουσίες του.

209 Θεωρεί την εξουσία του ως καθαρά διοικητική, φέρνοντας τον στο ίδιο επίπεδο με τους υπόλοιπους επισκόπους, προσδιορίζοντας το εγχείρημα του ιστορικά και λόγω της σημασίας της Ρώμης ως πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας εκείνη την περίοδο.

προσπαθεί και επιτυγχάνει να αποκρούσει συστηματικά κάθε εκκλησιαστικό επιχείρημα που συνηγορεί στην υποταγή του κράτους στην εκκλησία. Τέλος είναι από τους πρώτους που αναφέρει την δυνατότητα της παπικής εκθρόνισης από ένα συμβούλιο καρδινάλιων, αναφέροντας ότι μπορεί η εξουσίες του να προέρχονται από τον Θεό, επιβάλουν όμως την ανθρώπινη συνεργασία. Μια πρώτη νύξη στην Συνοδική Θεωρία και την ενίσχυση της θεσμικής αντιπροσωπευτικότητας στον Ευρωπαϊκό χώρο. Γενικά κλίνει προς την αρχή ότι η παπική κυριαρχία δεν συνιστά νομική εξουσία. Επιπλέον γίνεται ένας από τους πρώτους θεωρητικούς της πολιτικής επιστήμης που κάνει την διάκριση ανάμεσα στην ιδιωτική περιουσία και σε εκείνη του βασιλέα, τονίζοντας την αναγκαιότητα του σεβασμού του τελευταίου απέναντι της και υπογραμμίζει την υποχρέωση του να τη ρυθμίζει κατά το βέλτιστο δυνατό προς όφελος της δημόσιας ανάγκης. Ο Ιωάννης επιπλέον τονίζει την πνευματική κυριαρχία του πάπα σε κάθε τι με αλλόκοσμο χαρακτήρα, αλλά ως γνήσιος αριστοτελικός τη διαφοροποιεί από την εγκόσμια όπου επικρατεί η λογική, δικαιώνοντας έτσι την ανθρώπινη κοινότητα. Η οικουμενικότητα της εκκλησίας και της αυτοκρατορίας για τον Ιωάννη αποτελεί χαρακτηριστικό που δεν σχετίζεται με τις ανθρώπινες κοινότητες, οι οποίες δημιουργούνται λόγω του βασικού ενστίκτου της διαβίωσης, διαφοροποιημένες όμως και σύμφωνα με τις έμφυτες ανθρώπινες ροπές. Γενικά ο Ιωάννης προσπαθεί να τονίσει τα ανερχόμενα ιδιωτικά περιουσιακά δικαιώματα και να τονίσει την δυνατότητα της ανεξαρτησίας του Γαλλικού βασιλείου.

Ο Μαρσίλιος της Πάδουα²¹⁰ (Marsiglio di Padoua), αποτελεί ίσως την σημαντικότερη μορφή εξ' όσων ανέπτυξαν κάποια θεωρία απέναντι στις πολιτικές βλέψεις της Αγίας Έδρας. Ο Μαρσίλιος έχει στο νου του κάτι ακόμη πιο ριζικό. Σκοπός του είναι όχι μόνο να διαχωρίσει τα δυο σώματα αλλά και ενσωματώσει την εκκλησία μέσα στη νομική λειτουργία του κράτους, αποστερώντας της κάθε δυνατότητα εισχώρησης στα κυριότερα στοιχεία της έννοιας της κυριαρχίας, όπως η δικαιοδοτική και η νομοθετική λειτουργία. Παιδί της ιταλικής πολιτικής σχολής, με ανεπτυγμένες τις κύριες αριστοτελικές θέσεις στην πολιτική του φιλοσοφία, αποστερεί από την εκκλησιαστική ιεραρχία κάθε έννοια κοσμικού, με κύριο επιχείρημα την πλήρη διαφοροποίηση μεταξύ του πνευματικού στοιχείου, που αυτή εκφράζει, από κάθε κοσμική έννοια ηθικής και καθημερινότητας, τονίζοντας ότι τα πνευματικά ενδιαφέροντα είναι άσχετα με τα παραπάνω, καθώς έχουν αλλόκοσμο χαρακτήρα και κρίνονται μονάχα από τον Θεό, τον οποίο καμιά ανθρώπινη λογική δεν μπορεί να καταλάβει. Έχοντας στον νου του την πόλη-κράτος του Αριστοτέλη, δομεί την κοινωνία σε συγκεκριμένες τάξεις με σαφή διαχωρισμό μεταξύ τους και βάσει των κύριων ασχολιών της καθεμιάς, τοποθετώντας τους κληρικούς σε μια συγκεκριμένη τάξη και με συγκεκριμένες

210 Janet Coleman, *A History of Political Thought, from the Middle Ages to the Renaissance*, Blackwell Publishers, Oxford, 2000, σελ 299-356.

αρμοδιότητες να συμβουλεύει και να καθοδηγεί τους πιστούς. Προσπαθεί να υπερασπιστεί εκείνη τη μορφή της πολιτικής διακυβέρνησης που βασίζεται στην έννοια της αυτάρκειας²¹¹. Και για τον Μαρσίλιο, οι κοσμικές αναταραχές προέρχονται κυρίως από την εκκλησία και τις απαιτήσεις της για περιουσία και παρεμβολή στις εγκόσμιες εσωτερικές δομές. Ο Μαρσίλιος επιπλέον τοποθετεί το λαό σαν συγκροτημένο σώμα και ως την κυριότερη νομοθετική αρχή. Την εκτελεστική και νομοθετική εξουσία την θεωρεί σαν εκλεγμένη ή διορισμένη από το σώμα των πολιτών, οι οποίοι μπορούν να διορίσουν και κάποιον απεσταλμένο ή να αποδεχτούν κάποια εκλεγμένη αυτοκρατορική εξουσία πάνω τους²¹². Ο κληρικός ή ο απεσταλμένος του πάπα, ως μη-εκλεγμένος, δεν δύναται να έχει κάποια εξουσία και αν έχει τότε είναι μονάχα προς όφελος της πολιτικής εξουσίας και κάτω από την σκέπη της. Ακόμα δίνει στον λαό το χαρακτήρα του εκκλησιάσματος και όπως οι προτεστάντες μεταρρυθμιστές τονίζει ότι η σχέση με τον θεό είναι ατομική λόγω καθαρά του πνευματικού της επιπέδου. Για αυτόν η οικουμενική εκκλησιαστική ιεραρχία δεν αποτελεί μέρος του κράτους. Θεωρεί ότι η εκκλησία μπορεί να επιβιώνει μόνο με δωρεές και ιδιωτικές χρηματοδοτήσεις αλλά δυσκολεύετε να την εγκολπώσει πλήρως στις κρατικές δομές, καθώς δεν ενδιαφέρεται και πολύ για την αυτοκρατορία, αν και ο λόγος του δεν χαρακτηρίζεται από την εθνική χροιά των θεωριών του Ιωάννη. Ο Μαρσίλιος δεν θεωρεί την εκκλησιαστική κυριαρχία ως την εκκλησία, αλλά θεωρεί την εκκλησία ως το σύνολο της χριστιανικής κοινότητας. Τέλος σημαντικό είναι και το σχέδιο για την διοικητική μεταρρύθμιση της ιεραρχίας. Προχωρεί περισσότερο από τον Ιωάννη και ισοπεδώνει τα πρωτεία του πάπα εις βάρος των άλλων επισκόπων, αμφισβητώντας ως έντονα πνευματικό το επιχείρημα της θέσης του Πέτρου ως πρώτου μεταξύ των αποστόλων, εξομοιώνοντας τους κατ' αυτόν τον τρόπο. Η συνοδική του θεωρία, νοερά συνοδική, τοποθετεί μια γενική σύνοδο στην οποία ο τοπικός χαρακτήρας κάθε επισκοπής θα αντιπροσωπεύεται σε μια γενική χριστιανική ευρωπαϊκή σύνοδο με εξουσίες εκλογής και αντικατάστασης του πάπα, με ειδικότητα στην μελέτη και αποσαφήνιση των ιερών βιβλίων και με εσωτερική δικαιοδοτική κυριαρχία. Το παραπάνω θεωρείται ουτοπικό διότι δεν λαμβάνει υπόψιν τις κοσμικές διαμάχες μεταξύ των ευρωπαϊκών οντοτήτων.

Ο Γουλιέλμος, μέλος του τάγματος των Φραγκισκανών και ήδη αφορισμένος, ήταν συνεχιστής της προηγούμενης παράδοσης για την μείωση των εξουσιών του πάπα και το διαχωρισμό μεταξύ των δυο εξουσιών τονίζοντας τον πνευματικό και μη-εγκόσμιο χαρακτήρα των κληρικών. Ήταν όμως θεολόγος και όχι πολιτικός επιστήμονας και οι ιδέες του σχετίζονταν περισσότερο με την

²¹¹ Η οποία επιτυγχάνεται μέσω μιας κοινότητας που διαθέτει όλα εκείνα τα στοιχεία, όπως η ειρήνη και η ομόνοια, τα οποία της επιτρέπουν να υφίσταται χωρίς παρεμβολές

²¹² Σε αυτό το σημείο φαίνεται ξεκάθαρα και η επίδραση του στην Ιταλική εκστρατεία του Λουδοβίκου και την στέψη του ως αυτοκράτορα από έναν διορισμένο πάπα, εν ονόματι όμως του Ρωμαϊκού λαού

προσπάθεια για τον μετριασμό της παπικής εξουσίας και την μεταρρύθμιση της εκκλησίας και όχι με τη δημιουργία πολιτικών δομών. Έδινε βάση κυρίως στην εφαρμογή του νόμου με τη μεσαιωνική του μορφή που απέστεργε την απόλυτη κυριαρχία και ευνοούσε την αντιπροσωπευτικότητα, ενώ ο Αβερροϊκός του αριστοτελισμός τον οδηγούσε στο πλήρη διαχωρισμό μεταξύ λογικής και θεϊκού νόμου. Πίστευε ότι η πίστη δεν είναι ζήτημα αφοσίωσης σε κάποια ερμηνεία των κειμένων της εκκλησίας ούτε στην επιβολή του Κανόνα, αλλά ότι η Αγία Γραφή αποτελούσε τον μοναδικό δρόμο για τη σωτηρία, ως ατομική πάντα, και πως μόνο μέσα στην μόρφωση, την εργασία και την ατομική σχέση με το Θεό ενυπάρχει η πνευματικότητα στην ανθρώπινη καθημερινότητα, με στόχο πάντα την πλήρη ελευθερία της πίστης. Οι τελευταίες θέσεις του υπήρξαν πρόδρομες των μεταρρυθμιστών. Οι εξουσίες του πάπα είναι αιρετικές για τον Γουλιέλμο και η θέση του είναι πάντα διοικητική και κάτω από μια Γενική Σύνοδο²¹³, στα πρότυπα των μοναχικών ταγμάτων του μεσαίωνα και με κύριο χαρακτηριστικό την αντιπροσωπευτικότητα, υποστηρίζοντας ακόμα και τη συμμετοχή των γυναικών. Για μας η πολιτική του θεωρία, η ενυπάρχουσα στην θεολογία του, αποτελεί μια από τις κύριες προσπάθειες να φέρει στο κέντρο της συζήτησης τις σχέσεις του ηγεμόνα με τους υπηκόους του, δίνοντας τους το δικαίωμα να ανθίστανται για λόγους συνείδησης και αρχής, υπεραμνομένων της υποκειμενικότητας της χριστιανικής τους αλήθειας.

Επίλογος στην εποχή του επαναστατισμού

Οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στα κυριότερα κοσμικά κράτη και που επέφεραν σταδιακά την πλήρη ανεξαρτησία του την δεν μπορούν να εξηγηθούν ούτε από τα θρησκευτικά, ούτε από τα οικονομικά φαινόμενα. Ο Mann μιλάει για την «εμβόλιμη ανάδυση», ένα αποτέλεσμα της ανθρώπινης αντίδρασης απέναντι στα φορομπηχτικά μέτρα για την εξυπηρέτηση των φεουδαρχών και των βασιλικών πολέμων, η οποία το συσπείρωσε υπό τους νέους αντιπροσωπευτικότερους θεσμούς, ιδιαίτερα στην Αγγλία και στις πόλεις της Ιταλικής Χερσονήσου. Ο Mann επίσης μιλάει για την ιδιαίτερη ικανότητα της εκκλησίας να δημιουργεί αιρέσεις μέσα από την ικανότητα των λαϊκών να μεταφράζουν την πίστη τους σε περισσότερο αγνές μορφές και να εξεγείρονται έτσι έναντι της έξαλλης κοσμικότητας που περιτριγύριζε την Αγία Έδρα, όπως και έναντι της αυστηρής φορολογίας για την εξυπηρέτηση αυτής της διαβίωσης. Όλες οι αναγορευμένες από την καθολική Εκκλησία αιρέσεις του 13^{ου} και του 14^{ου} αιώνα είχαν μια μυρωδιά λαϊκής εξέγερσης και το αντίστροφο. Η Συνταγματική λύση της Συνοδικής Θεωρίας, θα αποτελούσε αποτέλεσμα της διανοητικής προσπάθειας σημαντικών διανοητών, καθ' όλη τη διάρκεια του 14^{ου} αιώνα.

213 Brian Tierney, *Ockham, the Conciliar Theory and the Canonists*, στο *Journal of the History of Ideas*, Vol. XV, 1954, σελ. 40-70.

Κεφάλαιο 2^ο: Ο Ρασιοναλισμός σε Έξαρση. Η Συνοδική Θεωρία και Οι Μεγάλες Σύνοδοι

Α. Το Μέγαλο Σχίσμα και η αναγκαιότητα των Συνόδων. Ο Μεσαιωνικός Συνταγματισμός στο αποκορύφωμα του.

1. Το γεωπολιτικό σκηνικό

Το 1377 είχε καταστεί σαφές²¹⁴ ότι η διαμονή στην Ανιγνον έπρεπε να λήξει. Την επόμενη χρονιά, ο πάπας Γρηγόριος 11^{ος} έφτασε στη Ρώμη²¹⁵ καθιστώντας τη ξανά έδρα της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας. Λίγους μήνες αργότερα ο Γρηγόριος 11^{ος} θα πέθαινε και στη θέση του θα ανέβαινε ο Ουρβάνος 6^{ος}. Οι στόχοι του νέου ποντίφηκα θα ήταν η ανασυγκρότηση της παπικής κουρίας στην Ρώμη, η οικονομική ανασυγκρότηση των παπικών κρατών και η αποκόλληση από τη Γαλλική μοναρχία.

Παρόλα όμως την ανάγκη να υπάρξει ένα τέλος στην Αιχμαλωσία της Αβινιόν, η εκλογή του νέου ποντίφηκα υπήρξε μια αποτυχία. Οι λόγοι ήταν εμφανώς δύο. Ο πρώτος η δυσκολία της χειραφέτησης από τη Γαλλική επιρροή και ο δεύτερος οι λαμβασμένοι χειρισμοί στην εκλογή του νέου πάπα μετά την επανεγκατάσταση. Ο Ουρβάνος δεν ήταν αρκετά ικανός να κυβερνήσει, όχι μόνο λόγω χαρακτήρα, ήταν και πρακτικά ακατάλληλος²¹⁶. Η αντίδραση κυρίως των Γάλλων καρδινάλιων είχε ως αποτέλεσμα την εκλογή ενός αντί-πάπα, του Κλήμεντα του 7^{ου}, με έδρα την Αβινιόν.

Η νέα πραγματικότητα στην ανώτατη θέση της Καθολικής Εκκλησίας είχε επιδράσεις γεωπολιτικές και κοινωνικές σε όλη τη Χριστιανοσύνη. Σε συνδυασμό δε με την Γαλλο-Αγγλική διαμάχη, την πτώση της δημοτικότητας της Αγίας Έδρας λόγω των οικονομικών βαρών που είχε

²¹⁴ Ειδικότερα μετά το 1340 η επιρροή του Γαλλικού θρόνου στην εκλογή των παπών είχε καταστεί φανερή. Και οι επτά πάπες που κάθισαν στην Αγία Έδρα από το 1309 έως το 1378 υπήρξαν Γάλλοι. Ο οικουμενικός ρόλος του πάπα είχε δεχτεί μεγάλο πλήγμα. Βλ: Eamon Duffy, *Saints & Sinners: A History of the Popes*, Yale University Press, 1997, σελ 165.

²¹⁵ Μια προσπάθεια είχε γίνει παλαιότερα (1367-1370) από το πάπα Ουρβάνο 5^ο. Λόγω όμως της πολιτικά και διοικητικά χαωτικής κατάστασης που συνάντησε, αλλά και λόγω της αντίδρασης του Γάλλου βασιλέα, αναγκάστηκε να επιστρέψει στην Αβινιόν. Βλ. Walter Ullmann, *A Short History of Papacy in the Middle Ages*, Routledge, London and New York, 2003, σελ 191.

²¹⁶ Ibid σελ 191-193.

επιβάλει σε όλη τη Χριστιανοσύνη από την εποχή της Αβινιόν, την άνοδο εθνικών-γλωσσικών κοινοτήτων και την αντίδραση των διανοουμένων στη συνεχιζόμενη άποψη της Αγίας έδρας για την κυριαρχία έναντι των υπόλοιπων πολιτικών οντοτήτων. Η θέση του ποντίφικα ως θεσμού και ιδεολογίας είχε κατακρημνιστεί.

Από τις τρεις λύσεις που προτάθηκαν για την επανένωση της Χριστιανοσύνης, οι δύο (ταυτόχρονη παραίτηση των δύο ποντίφηκων και η δημιουργία μιας νομικής διαδικασίας με τη μορφή διαιτησίας) για ευνόητους λόγους δεν μπορούσαν να γίνουν αποδεκτές. Η Τρίτη, δηλαδή η σύγκλιση μιας οικουμενικής συνόδου, προτάθηκε από το θεολογικό ακαδημαϊκό προσωπικό των πανεπιστημίων και ιδιαίτερα υπήρξε πρόταση του πανεπιστημίου των Παρισίων. Το 1409, μια Σύνοδος συγκλήθηκε στην Πίζα και εξέλεξε έναν νέο πάπα²¹⁷. Η αποτυχία της έγκειται στο γεγονός πως οι δύο υπάρχοντες δεν παραιτήθηκαν. Εκείνη τη χρονιά λοιπόν υπήρξαν τρεις πάπες²¹⁸, ένα γεγονός που θα σηματοδοτούσε την αρχή της πορείας προς την κορύφωση του Συνοδισμού.

Προφανώς αυτή η νέα πραγματικότητα δεν μπορούσε να συνεχίσει. Πέντε χρόνια μετά θα συγκαλούταν στην Κωσταντία η σημαντικότερη από όλες τις Συνόδους. Πρόεδρος θα ήταν ο ίδιος ο Γερμανός αυτοκράτορας, ενώ θα παρείσταντο οι σημαντικότερες εκκλησιαστικές μορφές, όπως και αντιπρόσωποι όλων των βασιλείων της Ευρώπης. Σημαντικό χαρακτηριστικό θα ήταν ο χωρισμός των αντιπροσώπων, βάσει του ισχύοντος μέχρι συστήματος τότε στα πανεπιστήμια, που διαχώριζε τυπικά τους φοιτητές με το κριτήριο των εθνών-γλωσσών. Τέσσερα έθνη θα αποτελούσαν τις βασικές ομάδες: το Αγγλικό, το Γερμανικό, το Γαλλικό και το Ιταλικό. Στη συνέχεια σε αυτά θα προστίθετο και το Ισπανικό²¹⁹. Αυτός ο νεωτερισμός δείχνει και την υπάρχουσα πολιτική κατάσταση στην Ευρώπη, τόσο μεταξύ των λαών, όσο και των πολιτικών οντοτήτων. Επιπλέον δείχνει την κατάπτωση της ισχύος του ποντίφηκα λόγω της αναγνώρισης υπάρχοντων διακριτών οντοτήτων ίσων τόσο μεταξύ τους, όσο και με την Αγία Έδρα, όπως και την απώλεια της οικουμενικότητας που την χαρακτήριζε.

Τα αποτελέσματα της Κωσταντίας υπήρξαν σαφή τόσο θεσμικά, όσο και λειτουργικά. Επίσης κατοχύρωναν το νέο κάθετο διαχωρισμό της Ευρώπης. Για να γίνουμε περισσότερο κατανοητοί. Νέος πάπας θα εκλέγονταν ο Μαρτίνος ο 5^{ος}, ο οποίος θα αντικαθιστούσε όλους τους προηγούμενους, βάζοντας τέλος στη διαίρεση της Χριστιανοσύνης. Επιπλέον, η ύπαρξη διακριτών πολιτικών οντοτήτων επιβεβαιώνονταν νομικά με ένα νέο διπλωματικό εργαλείο στις σχέσεις

²¹⁷ Τον Αέξανδρο τον 5^ο, τον οποίο διαδέχτηκε ένα χρόνο μετά ο Ιωάννης τον 23^ο. Διαβόητο στρατιωτικό διοικητή στην Ιταλική χερσόνησο και ισχυρή προσωπικότητα.

²¹⁸ Αλλά και τρεις Αυτοκράτορες στη Γερμανία.

²¹⁹ Απέσυρε τελευταία την υποστήριξη του ατον αντι-πάπα της Αβινιόν.

μεταξύ των μοναρχιών σχέσεις, όπως και μεταξύ αυτών και του πάπα. Αυτό θα ήταν εφεξείς το Κονκορδάτο. Το σημαντικότερο, ο πάπας το υπέγραφε ως πρώτος μεταξύ ίσων. Μπορεί να παρέμενε πρώτος, όμως αναγνώριζε τη νομική τους υπόσταση, όπως και την εσωτερική τους κυριαρχία και δένονταν μαζί τους συμβατικά²²⁰.

Η Κωσταντία όμως ήταν σημαντική και άλλα γεγονότα λόγω της νομικής μορφής των διαταγμάτων που εξέδωσε. Στο πρώτο διάταγμα, στο οποία παρουσιάζονταν πλήρως η ιδεολογία του Συνοδισμού γίνονταν σαφείς οι συνταγματικές του ιδέες. Η γενική σύνοδος θα ήταν μια μοναδική συνέλευση που θα αντιπροσώπευε την οικουμενική εκκλησία, ενώ η ισχύ της θα είχε θεϊκή βάση. Καθένας εντός αυτής που θα διατηρούσε θεσμικές εξουσίες, ακόμη και ο πάπας θα υπόκειτο έναντι της Συνόδου υπό την αίρεση κάθε ποινής, ακόμη και καθαιρέσεως και ιδίως όσο αφορά σε ζητήματα πίστεως, μεταρρύθμισης και άρνησης κάθε εσωτερικής διαμάχης, όπως το παρόν σχίσμα. Βάσει του άλλου κρίσιμου διατάγματος, ο πάπας θα είχε την ευθύνη να προσκαλεί ανά ορισμένα, συγκεκριμένα και τακτά διαστήματα γενικές συνόδους, στις οποίες θα λάμβαναν μέρος εργασίες με σκοπό την διοικητική μεταρρύθμιση της εκκλησίας. Τέλος, εκδόθηκαν διατάγματα που καταργούσαν παλαιότερα παπικά διατάγματα που αφορούσαν συγκεκριμένες εξαιρέσεις, οικονομικές και πολιτικές, αφορισμούς και κάθε πολιτική που αντίκειταν στην νέα Συνοδική συνταγματικότητα της εκκλησίας. Η νέα διοικητική θεσμοθέτηση της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας άνοιγε έναν νέο πολιτικό κύκλο στις ενδοευρωπαϊκές σχέσεις, ο οποίος θα αποτελούσε πρόδρομο για τον συνταγματισμό της νεωτερικότητας και ταυτόχρονα την τελευταία και ολοκληρωμένη μορφή της συνταγματικότητας των μεσαιωνικών χρόνων.

2. Η Φιλοσοφία πίσω από τον Συνοδισμό

Ο Skinner στο εμβληματικό του έργο *τα Θεμέλια της Νεότερης Σκέψης* δίνει στον Συνοδισμό δύο χαρακτηριστικά. Πρώτον θεωρεί πως αποτελεί το προϊόν της σκέψης των αντιπαπικών θεωριών του Όκκαμ σε θεολογικό επίπεδο και των Ιωάννη των Παρισίων, Μαρσίλιου της Πάδουα και Πιέρ ντε Ντιμπουά σε πολιτειακό-πολιτικό^{221 222}. Θεωρεί επιπλέον ότι ο Συνοδισμός υπήρξε επακόλουθο των μεγάλων λαϊκών εξεγέρσεων που εμπνέυστηκαν από τις αντικληρικανικές θεωρίες του Wycliffe, οι οποίες σχετίζονται σαφώς τόσο με τις θέσεις του Όκκαμ και του Μαρσίλιου για τη λαϊκή βάση της νομοθετικής εξουσίας και την παράτυπη αλλά και χωρίς εξουσία θέση του ποντίφηκα εντός της εκκλησίας, όσο και με τις οικονομικές παρεκτροπές της Αβινιόν και της φορολογικής

²²⁰ Ibid σελ. 197.

²²¹ Για τους τρεις πρώτους βλ σελ 57-61. Για το Dubois, βλ υποσ 192.

²²² Skinner, *Ta Θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005, σελ 343-346.

αρμοδιότητας που της επέτρεπε η οικουμενικότητα της θέσεως της²²³. Είναι φανερό ότι η γραφειοκρατική υπερανάπτυξη της Αβινιόν και οι αυξημένες εξουσίες που θεωρούσε ότι συνεπάγονταν η οικουμενική της θέση, όπως και η μεγάλη διαμάχη με τον Αυτοκράτορα κατά το πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα είχαν διεγείρει τα πάθη πολλών πιστών, οι οποίοι δεν αντιλαμβάνονταν ακριβώς την κοσμικότητα των θεσεων της ή ακόμη χειρότερα την τάση της προς την απολυτότητα. Το σχίσμα και η εικόνα δύο παπών να αντιμάχοντα για κοσμικά ζητήματα, κατέστησε τις θεωρίες των παραπάνω αντιπαλικών θεολόγων και διανοούμενων τόσο πρωτοπόρες όσο και συγχρονες. Η Συνοδική θεωρία που αναπτύχθηκε πριν πενήντα χρόνια έπρεπε να τεθεί ως θεωρητική βάση για την πρακτική επίλυση του εκκλησιαστικού προβλήματος. Οι κύριοι εκπρόσωποί της έμελλε να είναι διάσημοι και πλήρως καταρτισμένοι νομικοί διδάσκαλοι της εποχής, όπως ο Ζαμπαρέλλα²²⁴, Πιέρ Ντ' Αιγύ²²⁵ ή ο Ζαν Ζερσόν. Σύσσωμοι συμμετείχαν τόσο στην πρώτη μεγάλη Σύνοδο της Πίζας όσο και στην σημαντικότερη της Κωσταντίας, η οποία όπως αναφέραμε έλυσε το μεγάλο πρόβλημα και αποκατέστησε την ενότητα της εκκλησίας. Επιπλέον, η συγκεκριμένη θεωρία θα αποτελούσε και προπομπό της μεγάλης Προτεσταντικής Μεταρρύθμισης ακριβώς εκατό χρόνια μετά της άρση του Σχίσματος.

Το δεύτερο κρίσιμο ζήτημα που θέτει ο Skinner είναι ο Συνταγματικός της χαρακτήρας. Δηλαδή η ιδέα της εκκλησίας ως Συνταγματικής Μοναρχίας, η οποία «συνάγονταν από μια γενικότερη ανάλυση των πολιτικών κοινωνιών», κάτι που δηλαδή θεωρούνταν πλέον η εκκλησία. Στο παραπάνω συμφωνεί και ο Figgis²²⁶, ιδιαίτερα όταν χαρακτηρίζει τις αρχές της Κωσταντίας, του 1417, ως την τελευταία προσπάθεια του Μεσαιωνικού Συνταγματισμού.

Αντιπροσωπευτικότερος όλων ο Ζαν Ζερσόν. Για τον Ζερσόν η εκκλησία έχει τα εξής χαρακτηριστικά²²⁷.

1. Θεωρείται τέλεια κοινωνία δηλαδή ανεξάρτητη από κάθε εξωτερική δικαιοδοσία και συνεπώς πολιτική κοινωνία²²⁸.

²²³ Ullmann Walter, *A Short History of Papacy in the Middle Ages*, Routledge, London and New York, 2003, σελ 187

²²⁴ Ullmann Walter, *The Origins of Great Schism*, London 1948, pp 191 - 237

²²⁵ Για το Ντ' Αιγύ βλ.: Oakley Francis, *Political Thought of Pierre d'Ailly: The Voluntarist Tradition*, New Haven: Yale University Press, 1964,

²²⁶ John Neville Figgis, *Political Thought from Gerson to Grotius 1414-1625*, Batoche Books, Kitchener, 1999, 30.

²²⁷ Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005, σελ 426-429.

²²⁸ Εδώ η συγκεκριμένη θέση αποτελεί μια μίξη σαφών ρασιοναλιστικών χαρακτηριστικών. Από την μια παίρνει τον Αριστοτέλειο όρο για να την διαφοροποιήσει από τις οικογενειακές κοινωνίες οι οποίες δεν χαρακτηρίζονται από αυτάρκεια. Από την άλλη χρησιμοποιεί την Οκκαμική θέση ότι ο πάπας δεν διαθέτει δικαιοδοτική ικανότητα στο κοσμικό επίπεδο ή αν έχει δεν εκτείνεται πέραν από την αιρετική καταστολή.

2. Η Συνοδική εκκλησία αποτελεί μια μέση οδό μεταξύ της τάσεως των εκκλησιαστικών λειτουργιών να έχουν κοσμική εξουσία ακόμη και όταν οι ηγεμόνες της τους την παραχωρούν αυτούσια και ακούσια και της τάσεως ο πνευματικός άρχοντας να δρα αυτοβούλως, ως να διαθέτει οικουμενική ισχύ. Ο παραπάνω ισχυρισμός τον οδηγεί στον πλήρη διαχωρισμό της κοσμικής από την εκκλησιαστική εξουσία.

3. Η ύψιστη νομοθετική αρχή μιας κοινωνίας εδράζεται στην αντιπροσωπευτική συνέλευση όλων των πολιτών της.

4. Η προέλευση της εκκλησίας είναι εξ αποκαλύψεως. Οι άνθρωποι δημιουργήσαν κοσμικές εξουθίες προς τη διαφύλαξη της ειρήνης και την ενίσχυση της ασφάλειας τους.

5. Τρεις κανόνες σχετικά με τον εντοπισμό της εξουσία. Α. Η νομική εξουσία της εκκλησία παραμένει και προέρχεται από το κύριο λαϊκό σώμα. Β. Ο ηγέτης της παραμένει λειτουργός και διαθέτει υποκειμενική εξουσία των δικαιωμάτων του. Δηλαδή είναι θεματοφύλακας και όχι κύριος των δικαιωμάτων του, κάτι που θα αποτελούσε μη γνήσια πολιτική κοινωνία. Γ. Τέλος, δεσμεύεται από τους νόμους της κοινωνίας και κυβερνά με στόχο το γενικό καλό.

Οι παραπάνω θέσεις του Ζερσόν αποτέλεσαν και τις βασικές αρχές του κυρίαρχου Συνοδισμού και στιγματίσαν όλα τα διατάγματα που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια της συνόδου. Αποτελούν την κορύφωση του μεσαιωνικού συνταγματισμού και βασική πηγή θέσεων τόσο των προτεσταντών βασιλομάχων, όσο και των νομικών της αντιμεταρρύθμισης κατά της απόλυτης εξουσίας των ηγεμόνων και της κρατικής κυριαρχίας που αναπτύχθηκε κατά την διάρκεια του 16^{ου} αιώνα.

Εκτός του Ζερσόν, ο Συνοδισμός παρουσιάζει και μian ακόμη πτυχή ρασιοναλισμού κατά τις ύστερες φάσεις του, όταν πλέον φαίνονταν πως η Αγία Έδρα είχε για μια ακόμη φορά ανακτήσει την ισχύ της και οι αρχές του, όπως και οι αποφάσεις των επόμενων Συνόδων της Πίζας - Σιένας και Βασιλείας, που βασίσθηκαν σε αυτές, είχαν ηττηθεί και πρακτικά αποτελούσαν ιστορία. Αυτή βρίσκονταν στο έργο του Νικόλαου της Κούζα. Ο Νικόλαος, όπως και ο Ζαμπαρέλλα λίγα χρόνια νωρίτερα βάσισαν τον συνταγματισμό τους στην επίκληση του Φυσικού Δικαίου έναντι των κυριαρχικών δικαιωμάτων του πάπα²²⁹. Ο πάπας δεν μπορούσε να είναι ένας επικυρίαρχος παρά μόνο ένας λειτουργός διορισμένος από την Σύνοδο. Στην πραγματικότητα, ο πάπας βρίσκεται σε αυτή την θέση μετά από συμφωνία και αν αυτή η συμφωνία δεν υπάρχει πιά τότε δεν δύναται να είναι πλέον πάπας. Ο πάπας είναι μέρος του πολιτικού σώματος της εκκλησίας και οι εξουσίες του μέχρι τώρα αποτελούν προϊόν παραποίησης και πλαστογραφίας. Κατα' αυτόν τον τρόπο αρχηγός της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας θα μπορούσε να είναι οποιοσδήποτε επίσκοπος, όχι μόνο εκείνος της Ρώμης. Με το *De Concordantia Catholica*, ο Νικόλαος θα μας έδινε όλες τις παραπάνω αρχές,

²²⁹ John Neville Figgis, *Political Thought from Gerson to Grotius 1414-1625*, Batoche Books, Kitchener, 1999, 42.

τις βασικές του Συνοδικού κινήματος. Η λέξη *Αρμονία* είναι αυτή που το χαρακτηρίζει και αυτή βρίσκεται στην συναίνεση και την συμφωνία της κοινότητας της Χριστιανοσύνης για την απονομή των εξουσιών της Αγίας Έδρας και όπως αναφέραμε αυτές θα μπορούσαν να της αφαιρεθούν πάλι με τη θέληση της κοινότητας. Επιπλέον, ο Νικόλαος προσπαθεί να μεταρρυθμίσει θεσμικά και την Αυτοκρατορία, θέτοντας την ανεξάρτητη από κάθε κληρικανισμό και εκκλησιαστική παρέμβαση. Η αρμονία βρίσκεται και εδώ ως πλαίσιο μεταξύ της αυτοκρατορικής εξουσίας και των πηγών της²³⁰. Τελικά για το Νικόλαο, η Χριστιανοσύνη δεν αποτελεί παρά μια κοινωνία πολιτική με τα δύο κύρια μέρη της αρμονικά συσχετισμένα μεταξύ τους, με κύριες πηγές την λαϊκή βούληση, την αιρετότητα των κεφαλών της και το Ρωμαϊκό Νόμο συμπληρωματικά με το Φυσικό Δίκαιο να ορίζουν τα νομικά δικαιώματα των υποκειμένων τους²³¹.

3. Κριτική του Συνοδισμού της Κωνσταντίας

Την Κωνσταντία ακολούθησαν τρεις ακόμη Σύνοδοι, εκ των οποίων σημαντικότερη αυτή της Βασιλείας (1431-1449). Τα διατάγματα της όμως δεν ακολουθήθηκαν, ενώ οι μετέπειτα πάπες και κυρίως ο Ευγένιος ο 4^{ος} απλώς τα παρέβλεψαν. Ποιοί ήταν οι λόγοι; Για εμάς οι βασικοί λόγοι ήταν οι εξής:

1. Οι Γενικές Σύνοδοι και η θεωρία που ενέπνευσαν αποτέλεσαν προϊόν της εποχής τους και κυρίως θεωρήθηκαν ως η λύση στο Σχίσμα. Από την στιγμή που η Κωνσταντία αποκατέστησε την ενότητα, δεν υπήρξε λόγος να ακολουθηθούν οι αρχές της από τους σύγχρονους ηγεμόνες. Θεωρίες που το δίχως άλλο θα μείωναν την κυριαρχία τους. Μην ξεχνάμε ότι ο Συνοδισμός αμφισβητούσε την σημαντικότερη και παλαιότερη εξ' όλων των μοναρχιών, τη παπική. Συνεπώς δύσκολα θα γίνοντα δεκτός από ομότιμους ηγεμόνες.

2. Η δυτικές μοναρχίες βρίσκονταν σε άνοδο, κάτι που θα δούμε παρακάτω. Ο Συνταγματισμός που αντιπροσώπευε ο Συνοδισμός δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτός, πολύ περισσότερο η επιστροφή σε πολιτειακούς θεσμούς που είχαν αρχίσει να φθίνουν. Αν και στην Γαλλία, η Πραγματική επικύρωση της Μπουρζ (Pragmatic Sanction of Bourges), 1438, απαγόρευε μέσα στ' άλλα κάθε παρέμβαση της Αγίας Έδρας στα εσωτερικά του βασιλείου, αποτελούσε σημαντική ένδειξη για την απώλεια της εκκλησιαστικής ισχύος στα εθνικά, πλέον βασίλεια, παρ' όλα αυτά έδειχνε την ισχύ των νέων μοναρχιών.

3. Η εμφάνιση του πρώιμου εθνικισμού, ως επαναστατική μορφή των διεθνών σχέσεων ήταν ένας παράγοντας που θα μείωνε εκτός της Οικουμενικής Χριστιανοσύνης και την

²³⁰ John Neville Figgis, *Political Thought from Gerson to Grotius 1414-1625*, Batoche Books, Kitchener, 1999, 44.

²³¹ G. Ssabine, *Ιστορία των πολιτικών Θεωριών*, Ατλαντίς, Αθήνα, 1961, 348-355.

Συνταγματικότητα, καθώς θα συνδέονταν σαφώς με την απολυταρχία κατά τους τρεις επόμενους αιώνες.

Ο Figgis θεωρεί ότι ο Συνοδισμός αποτέλεσε το κύκνειο άσμα της Χριστιανοσύνης κυρίως διότι διαχώρισε μεταθανάτια τις δύο εξουσίες²³². Η λύση που έδωσε στο Συνταγματικό πρόβλημα της πηγής της εκκλησιαστικής κυριαρχίας βασίσθηκε στο διαχωρισμό της εκκλησίας ως πολιτικό σώμα από τη μεταφυσική πλευρά της και της έδωσε, πλέον ως πολιτική οντότητα, ένα κοσμικό χαρακτήρα. Όπως αναφέραμε, η υπογραφή των κονκορδάτων την καθιστούσαν πλέον ως μια νομική οντότητα που αναγνώριζε βάσει συνθήκης τις υπόλοιπες μοναρχίες ως ημιανεξάρτητες μονάδες μέσα στη Χριστιανοσύνη. Ολοκληρώνοντας, ας θυμηθούμε εάν ακόμα γεγονός που μας αποδεικνύει τη διπλή σημασία των Συνόδων: Την αποπομπή του Ριχάρδου του 2^{ου}, η οποία βασίσθηκε καθαρά στο επιχείρημα περί ανικανότητας του βασιλέως και νομικά στην συνταγματική βάση της Αγγλικής Μοναρχίας του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα. Έτσι, ο Συνοδισμός στην πραγματικότητα αποτέλεσε ένα ιδίον του καιρού του, το οποίο υπήρξε το αποκορύφωμα μέχρι την προσωρινή του νίκη. Η τελική του ήττα, υπήρξε προϊόν της ανόδου των απολυταρχιών κατά το δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα.

B. Ο Παρόν Επαναστατισμός

Παρά την συνταγματικότητα των Συνόδων, κύριος σκοπός της ήταν η λύση του Σχίσματος και η αποκατάσταση της Χριστιανοσύνης. Ο Επαναστατισμός λοιπόν ήταν ακόμα υπαρκτός ενώ όλη η διαδρομή του Συνοδισμού διαθέτει επαναστατικά χαρακτηριστικά. Τα κυριότερα είναι τα εξής.

Πρώτον, η λαϊκή νομοθετική βάση και η απέγδυση των εξουσιών του πάπα είχαν τις ρίζες τους τις θεωρίες των Φραγκισκανών και τις θέσεις των πιστών και απέναντι στην οικονομική επιτηδειότητα της Αγίας Έδρας για μια επιστροφή στον Χριστιανισμό των πρώτων χρόνων. Ο Martin Wight εξάλλου τοποθετεί τους πρώτους Χριστιανούς στους μεταλλαγμένους επαναστατικούς²³³.

Δεύτερον, η θέση του Gerson για την θεία πηγή της εκκλησίας διαθέτει μια αυγουστίνια δογματική βάση, παρά την θέση του για την ένταση που δίνουν η άνθρωποι στην ειρήνη και την ασφάλεια. Το επιχείρημα του για την αμαρτωλή τους φύση διαθέτει ένα είδος επαναστατισμού στην βάση της *raison d'être* της Χριστιανοσύνης.

²³² John Neville Figgis, *Political Thought from Gerson to Grotius 1414-1625*, Batoche Books, Kitchener, 1999, 37.

²³³ Martin Wight, *Διεθνής Θεωρία*, σελ 135

Τρίτον, η αντιμετώπιση των αιρέσεων, όπως η καταδίκη των Ουσιτών²³⁴ και των Λολάρδων²³⁵ στην σύνοδο της Κωσταντίας, συνεχίζει να έχει τις βασικές θέσεις του Ρωμαιοκαθολικού δόγματος. Η εκκλησία πρέπει να παραμείνει ενωμένη και οι αιρέσεις πρέπει να καταπνίγονται για την διατήρηση της καθαρότητας της. Είναι δε ειρωνία πως η Ουσιτική ομολογία αποτελεί και το πρώτο δείγμα μίξης εθνικισμού με θεολογία, δηλαδή καθαρό ακραίο επαναστατισμό.

Τέταρτον, η θέση του Νικολάου της Κούζα για την Αυτοκρατορία και τον αρμονικό συσχετισμό της με την εκκλησία, παρά τη συνταγματικότητα της διαθέτει και μια χροιά επαναστατισμού, λόγω της επιμονής του για τη συνέχιση της ενότητας της Χριστιανοσύνης.

Τέλος, κατά τη διάρκεια των Συνόδων βλέπουμε μια συγχρονισμένη στάση, από την καθολική Εκκλησία, αντιμετώπισης των προελαύνοντων Οθωμανών στα Βαλκάνια. Είναι χαρακτηριστικό ότι από την Φερράρα και ύστερα, σημαντικό μέρος των συζητήσεων, και αποπροσανατολιστικό με ευθύνη του πάπα για να μειώσει την Συνοδική πίεση προς το πρόσωπο του, αποτελεί η άμυνα της Κωσταντινούπολης απέναντι στους Οθωμανούς. Ο καρδινάλιος Τσεζαρίνι – Cesarinni, προεδρεύων της πρώτης περιόδου της Βασιλείας, αποτέλεσε επανειλημένως τον παπικό αντιπρόσωπο στα Χριστιανικά στρατεύματα που πολεμούσαν στα Βαλκάνια. Η Ένωση των Εκκλησιών που επήλθε στη Φερράρα το 1438, υπήρξε η σημαντικότερη επιτυχία του πάπα. Ταυτόχρονα, μέχρι και την ατυχή μάχη της Βάρνας, υπήρξε και η κορύφωση της Χριστιανικής στρατηγικής στα Βαλκάνια. Η πλήρη πτώση της Αγίας Έδρας και η κατάλυση της Χριστιανοσύνης, με την νέα μορφή της Αγίας Έδρας ως μια ιταλική δύναμη, υπήρξε και μια από τις αιτίες την πλήρης υποχώρησης μέχρι την Ουγγαρία.

Ολοκληρώνοντας θα θέλαμε να τονίσουμε ότι πλέον ο Ρωμαιοκαθολικός επαναστατισμός και ότι ονομάζουμε Χριστιανοσύνη τυπικά, αν και ταυτοχρόνως αναχρονιστικά, βρίσκεται σε πλήρη εξάλειψη. Οι Σύνοδοι αν και έφεραν ξανά την ενότητα, τελικά απλώς την κατέστησαν κενή περιεχομένου και αποτέλεσαν τον προπομπό της Μεταρρύθμισης του Λούθηρου.

²³⁴ Για το κίνημα των Ουσιτών βλ.: Howard Kaminsky, *A History of the Hussite Revolution*, University of California Press, 1967. : Fudge, Thomas A., *The Magnificent Ride: The First Reformation in Hussite Bohemia*, Ashgate, 1998

²³⁵ Παρομοίως για των κίνημα των Λολάρδων βλ.: Lutton, Robert, *Lollardy and Orthodox Religion in Pre-Reformation England*, Woodbridge and Suffolk, UK: Boydell and Breweel, 2006

Γ. Ο Ρεαλισμός σε Εξέλιξη (1418-1449)

Αφήσαμε για το τέλος το δεύτερο μισό του Συνοδικού κινήματος επειδή παρουσιάζει ρεαλιστικές προβολές και προσιδιάζει τη γενική κατάσταση στην Χριστιανοσύνη αυτή την περίοδο. Πράγματι, αν και ο Συνοδισμός είχε καταφέρει γερά χτυπήματα στην παπική θέση, αυτό που στην πραγματικότητα είχε καταστήσει σαφές ήταν η μείωση της Αγίας Έδρας σε κάτι παραπάνω από ένα κοσμικό κράτος, κάτι που αντιλαμβάνονταν πλήρως οι δυτικοί ηγεμόνες. Η Σύνοδος της Κωσταντίας είχε αναγκάσει τον εκλεγμένο πάπα να παραδεχθεί πλήρως την νομοθετική της ισχύ και να ακολουθήσει την πολιτική που επέβαλλαν τα διατάγματα της. Παρόλα αυτά, ο Μαρτίνος δεν υπήρξε τόσο προσήνης και συγκάλεσε δίχως μεγάλο ενθουσιασμό τις επόμενες Συνόδους, τόσο στην Παβία όσο και την Σιένα²³⁶, οι οποίες υπήρξαν μια αποτυχία. Η Σύνοδος της Βασιλείας και οι αντίστοιχες στην Φερράρα – Φλωρεντία, θα αποδείκνυαν την επικράτηση του πάπα έναντι των Συνοδικών. Οι λόγοι υπήρξαν πολιτικοί - γεωπολιτικοί κυρίως, αλλά και κοινωνικό-οικονομικοί και αυτό συνέβη έξω από το Συνοδικό πλαίσιο της Βασιλείας. Οι λόγοι υπήρξαν πολιτικοί διότι οι Συνοδικοί της Βασιλείας ταυτίστηκαν με ακραίες αντιμοναρχικές – συνταγματικές θέσεις στα Ευρωπαϊκά βασίλεια και ώθησαν τους μονάρχες να πάρουν φιλοπαπική θέση. Εκτός όμως των πλαισίων της εκκλησιαστικής διαδικασίας ήταν και γεωπολιτικοί λόγοι. Διότι η ευτυχής κατάληξη της Ένωσης των Εκκλησιών (της Ρωμαιοκαθολικής και της Ορθόδοξης), έφερε στο πάπα μια διπλωματική επιτυχία που αποπροσανατόλισε τον διάλογο από τα θεολογικά-οργανωτικά ζητήματα της εκκλησίας²³⁷.

Ανεξαρτήτως των Συνόδων και σε κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο, ο ρεαλισμός σταθεροποιούνταν μέσω την κάθετης διάχυσης της ισχύος της Χριστιανοσύνης στα επιμέρους νεωτερικά κράτη. Κύριοι λόγοι της αύξησης της ισχύος τους ήταν οι εξής:

Πρώτον η προστατευτική πολιτική των μοναρχών έναντι αντιπάλων βασιλείων για την προστασία της τοπικής βιοτεχνία. Αποτέλεσμα ήταν η αύξηση της αίσθησης ασφαλείας των υπηκόων τους και στην συνέχεια ενός ανταγωνιστικού τοπικού συναισθήματος και η πρόσδεση στα συμφέροντα του βασιλείου.

Δεύτερον η οικονομική επέκταση του βασιλείου μέσω της παραπάνω ανάδυσης τοπικών κέντρων, τα οποία πλέον είχαν πλεόνασμα κέρδους, λόγω κυρίως και της ακατανομής των πόρων και της εργασίας που έφερε η πανώλη των μέσων του 14^{ου} αιώνα. Έτσι υπάρχει μια εμβόλιμη

²³⁶ Walter Ullmann, *A Short History of Papacy in the Middle Ages*, Routledge, London and New York, 2003, σελ 198

²³⁷ Ibid, 202-204

ανάδυση²³⁸ του εθνικού συμφέροντος, η οποία συμβαίνει παράλληλα με την κοινή χριστιανική πίστη.

Τρίτον, η κοινή κουλτούρα που αναδύεται μέσω της συγκέντρωσης των συμφερόντων της νέας οικονομικής τάξης των εμπόρων η οποία μέσω και του βορειου Ουμανισμού που έδρασε υπέρ της διάδοσης των αγγλικών θα αναπτύξει μια κοινή εθνική κουλτούρα.

Τέταρτον, η ύπαρξη των δομών μιας εκτεταμένης εξουσίας, η οποία βασίστηκε πρωτόλεια στα εμπορικά δίκτυα τα έγιναν δυνατά χάριν της Χριστιανικής ειρήνης, και συνεπακόλουθα σε όλες εκείνες τις ρασιοναλιστικού περιεχομένου εμπορικές νόρμες και εργαλεία διάδοσης και εμπέδωσης και τεχνικής ή νομικής υποστήριξης των συναλλαγών μεταξύ των Ευρωπαίων.

Πέμπτον, η συγκέντρωση των πόρων και η οικονομική επέκταση σε μια κεντρική γεωγραφική επικράτεια με τη βοήθεια της ανεπτυγμένης γραφειοκρατίας. Αυτή η τελευταία υπήρξε πολιτικά αποστασιοποιημένη από την ιταλική χερσόνησο και την κεντρική Ευρώπη ή την Βουργουνδία, όπου αναπτύχθηκαν εντελώς διαφορετικές αποκεντρωμένες μορφές διοίκησης.

Έκτον, ο ορθολογισμός, η βελτίωση των επικοινωνιών και των μέσων διάδοσης των επιτευγμάτων της μέχρι τότε διανόησης. Τα παραπάνω έφεραν την περαιτέρω ανάπτυξη της γραφειοκρατίας, δημιούργησαν νέες μορφές συγκεντρωτικής διακυβέρνησης, ενίσχυσαν τη δυναμική του νεοπαγούς εθνικισμού μέσω της διάδοσης της γλώσσας των εδραιωμένων κρατών και τέλος την ίδια την στρατιωτική ισχύ των ηγεμόνων.

Ολοκληρώνοντας, αν και τα νέα κράτη πλέον είχαν αποκοπεί από κάθε εκκλησιαστική επέμβαση είχαν αναπτύξει μεθόδους κεντρικής ολοκληρωτικής μορφής διακυβέρνησης, διατηρούσαν ακόμη μια λιγότερο οργανική και περισσότερο εδαφικά συντονιστική εξουσία. Υπήρχε δηλαδή ένας εδαφικός φεντεραλισμός²³⁹. Η εποχή όμως της πυρίτιδας, της τυπογραφίας και της πυξίδας είχε φτάσει. Πλέον απέμενε να εμφανιστεί και η θεωρία που θα έκανε πραγματικότητα την κρατική κυριαρχία και την πλήρη εκκοσμίκευση.

²³⁸ Mann, *Οι Πηγές της Κοινωνικής Εξουσίας*, Πόλις, Αθήνα 2003, σελ. 593.

²³⁹ Ibid, σελ. 606

Κεφάλαιο 3^ο: Η Τελική Ήττα του Καθολικού Κοσμοπολιτισμού. Η πτώση της Χριστιανοσύνης και η Επικράτηση Ρεαλιστικών Προτύπων

Α. Η Πτώση της Ισχύος της Καθολικής Εκκλησίας

1. Ο Περιορισμός της Αγίας Έδρας στο Ιταλικό Υπόσύστημα

Αν και το 1420 ο πάπα Μαρτίνος επέστρεφε στη Ρώμη ως ο μοναδικός πάπας μετά από ένα σχίσμα που κράτησε σχεδόν εξήντα χρόνια, το προηγούμενο επίπεδο ισχύος της Αγίας Έδρας δεν είχε αναστηλωθεί. Τουναντίον, πλέον ήταν η εκκλησιαστική σύνοδος που είχε την αρμοδιότητα της «κρίσιμης απόφασης» και θα τη διατηρούσε για τις επόμενες δεκαετίες. Ο επόμενος πάπας Ευγένιος ο 4^{ος} θα ήταν αυτός που θα μετέβαλε την κατάσταση και ο διάδοχός του Νικόλαος ο 5^{ος} θα αποσπούσε την παραπάνω αρμοδιότητα από την Σύνοδο²⁴⁰. Ο Πίος ο 2^{ος} θα ήταν το σύμβολο αυτής της παπικής νίκης²⁴¹. Η Αγία Έδρα όμως δεν θα είχε την παλαιά της ισχύ. Μπορεί οι κοσμικοί ηγεμόνες να είχαν αφαιρέσει την υποστήριξη τους στην Σύνοδο, αλλά αυτό δεν σήμαινε ότι ταυτόχρονα θα αναγνώριζαν στο πάπα την παλιά του θέση ως επικεφαλής της Χριστιανοσύνης. Οι Συνοδικοί είχαν πέσει θύμα όχι της επιθυμίας των ηγεμόνων να επαναφέρουν τα παλαιά πολιτικά έθιμα στις μεταξύ τους σχέσεις, αλλά της νέας ταξικής πραγματικότητας στην Ευρώπη μέσω της ανόδου της οικονομικής ισχύος της τρίτης τάξης. Οι παλαιοί γεωργοί-ακτήμονες είχαν καταστεί πλέον οικονομικά ισχυροί, οι έμποροι των πόλεων ήταν ήδη, ενώ συμμετείχαν ενεργά και στις πολιτικές αποφάσεις κατά τον 14^ο αιώνα και ο συνταγματισμός ως βάση της μειωμένης μοναρχίας που πρότειναν οι Συνοδικοί (έμμεσα) απειλούσαν τα δικαιώματα των βασιλέων²⁴². Ο πάπας πλέον θεωρούνταν ένας εξ' αυτών, εξάλλου ο ίδιος το είχε διακηρύξει μέσω των κονκορδάτων της Κωσταντίας. Δεν είναι σύμπτωση, καθ' όπως λέει και ο Ullmann, πως δεν υπήρξε καμία σύγκρουση μεταξύ της εκκλησίας και των κοσμικών ηγεμόνων κατά την διάρκεια των ετών της επικράτησης του Συνοδισμού²⁴³. Οι δύο τους τώρα αντιμετώπιζαν τον ίδιο εχθρό και αυτό

²⁴⁰ Με το Κονκοδάτο της Βιέννης, η Αυτοκρατορία αναγνώριζε ρητώς την κοσμική επικράτηση του πάπα έναντι της Συνόδου.

²⁴¹ Ο Aineia Silvio Piccolomini υπήρξε ριζοσπάστης Συνοδικός κατά τα πρώτα χρόνια της Βασιλείας.

²⁴² Walter Ullmann, *A Short History of Papacy in Middle Ages*, Routledge, London and New York, 2003, σελ. 204.

²⁴³ Ibid

επιβεβαίωνε τον ισχυρισμό των βασιλέων πως ο πάπας ήταν πλέον ένας κοσμικός πρίγκιπας όπως αυτοί, συνέβαινε όμως να βρίσκεται στην Ιταλία, λόγω του ότι η Ρώμη βρίσκονταν στην Ιταλία.

Ο Ουμανισμός που θα δούμε παρακάτω επηρέασε την φιλοσοφία της Αγίας Έδρας. Στη πραγματικότητα τη μετάλλαξε, μέχρι την αναθεώρηση της από την Αντιμεταρρύθμιση. Η μελέτη των αρχαίων κειμένων και κυρίως των Ρωμαίων έφεραν στην επιφάνεια τον Φυσικό Άνθρωπο ή τον Άνθρωπο στην Φυσική του Κατάσταση, ο οποίος ακολουθούσε πλέον τους νόμους και τους κανόνες, τους οποίους η φύση του ενστάλλαξε. Πλέον αυτός αποτελούσε ένα πολίτη και όχι έναν απλό Χριστιανό, υποκείμενο των μεταφυσικών χαρακτηριστικών που λάμβανε μετά το βάπτισμα. Αυτή η ατομικότητα ή ατομική υπευθυνότητα επέδρασε και στην Αγία Έδρα. Ο πάπας πλέον ήταν απλώς ο πάπας, ηγεμόνας των Παπικών κρατών στην κεντρική Ιταλία. Το άτομο του ήταν εκείνο που καθόριζε την πολιτική οργάνωση και τη διοίκηση του Βατικανού²⁴⁴. Αυτό είχε αρνητικά επακόλουθα. Η μονοπρόσωπη διοίκηση επέβαλε και φίλα προσκείμενους ή συγγενείς ως αξιωματούχους, οι οποίοι με τη σειρά τους άφησαν το προσωπικό τους στίγμα. Ο καιροσκοπισμός, η σκοπιμότητα, η Σιμωνία και ο Νεποτισμός στο μοίρασμα των αξιωμάτων – κατώτερων και ανώτερων – υπήρξαν βασικές πηγές στον δρόμο προς την μεταρρύθμιση. Έτσι, το Κονκλάβιο των Καρδινάλιων αποτέλεσε και ένα καθρέπτη της νέας Ευρώπης των εθνών και της Ιταλίας των Stato. Ο απρόσωπος χαρακτήρας της Αγίας Έδρας²⁴⁵ έδωσε την θέση του στο πρόσωπο του εκάστοτε πάπα και ο Καθολικισμός έχασε το Κοσμοπολιτικό του στοιχείο.

²⁴⁴ Το Βατικανό αποτελεί την έδρα του ποντίφηκα μετά την επιστροφή του από την Αβινιόν

²⁴⁵ Η κλήσεις για Σταυροφορία έναντι των προελαύνοντων Τούρκων πλέον δεν εισακούγονταν. Η έκκληση το 1464 ήταν μια οικουμενική πρόταση. Ο αφορισμός ενός εκ των ιθύνοντων νόων, του φίλα προσκείμενου στους Ουτρακιστές, αντιπαπικού βασιλιά της Βοημίας George Podgebrad, ένα χρόνο αργότερα υπήρξε μια αντιεθνικιστική κίνηση με πολιτικό περιεχόμενο. Τι δεν καταλαβαίνουμε ακριβώς για την νέα θέση της Αγίας Έδρας;;

Β. Ο Ουμανισμός²⁴⁶

1. Η Επίδραση του Ιταλικού Ουμανισμού και της Αναγέννησης

Ο ιταλικός Ουμανισμός υπηρξε προϊόν δύο κυρίαρχων τάσεων στην Ιταλία του 13^{ου} και του 14^{ου} αιώνα. Η πρώτη υπάγεται στον πολιτικό τομέα και σχετίζεται με το διαρκή αγώνα των ιταλικών πόλεων να ανακτήσουν την ελευθερία τους από τις δύο αρχές της Χριστιανοσύνης²⁴⁷, έως τις αρχές του 14^{ου} αιώνα. Η δεύτερη σχετίζεται με την ανάπτυξη των ουμανιστικών σπουδών και ιδιαιτέρως της ανακίνηση της Ρωμαϊκής Γραμματείας, ιδιαιτέρως του Κικέρωνα, αλλά και του Πολύβιου και κυρίως των πολιτικών σχολιαστών της Δημοκρατικής Ρώμης.

Η λογοτεχνική κίνηση προς του Ρωμαίους συγγραφείς είχε ως πηγή κυρίως τη σχέση του αριστοτέλειου σχολαστικισμού με τους θεσμούς, τη λειτουργία και κυρίως τη θεωρητική βάση της Αγίας Έδρας. Επιπλέον, η αναβάθμιση των σπουδών του Ρωμαϊκού Δικαίου σχετίζονταν ιδιαίτερα με την ανάπτυξη των ατομικών δικαιωμάτων εντός των ιταλικών συντεχνιών, αλλά και τη σημασία που απέκτησαν οι Ρωμαϊκές σπουδές αφότου συσχετίστηκαν με το ουμανιστικό χτύπημα κατά των σημαντικότερων στύλων της παπικής κυριαρχίας. Δηλαδή την απόδειξη της απάτης της Κωσταντίνιας Δωρεάς από το Λορέντζο Βάλλα, που δικαιολογούσε την παπική κοσμική κυριαρχία στην Ευρωπαϊκή Οικουμένη. Βεβαιώς, εδώ εισέρχεται και μια αντίφαση γύρω από την απόκρουση των σχολαστικών σπουδών από του Ουμανιστές. Οι κυριότεροι εκφραστές της ελευθερίας των ιταλικών πόλεων είχαν σχέση, όσο αφορά τη δικαιοπρακτική αρμοδιότητα, με τους σχολαστικούς επιστολογράφους και τους καθυπαγορευτές της ρητορικής στο επίπεδο της λαϊκής κυριαρχίας. Η διαφορά τους ήταν πλέον πως πέραναν σε μια άλλη φιλοσοφική φάση γύρω από την απόδειξη της σημασίας της ελευθερίας της πόλεως. Οι Ιταλοί ουμανιστές συσχέτιζαν πλέον τις δημοκρατικές αξίες με τις αντιστοιχες ρωμαϊκές, ενώ καθ' όλη την διάρκεια του 2^{ου} μισού του 14^{ου} αιώνα είχαν ταυτίσει αυτή την ανάγκη με τον αγώνα κατά των ηγεμόνων, οι οποίοι πλέον αναδύονταν ως

²⁴⁶ Δεν θα καλύψουμε την βόρεια Αναγέννηση, αν και θα έπρεπε. Ο λόγος είναι πως με την ανόδο και την πτώση του Ιταλικού μοντέλου ισορροπία ισχύος καλύπτουμε το ρεαλιστικό πρόσωπο της προνεωτερικότητας και ιδεολογικά. Επιπλέον, ο βόρειος Ουμανισμός αποτελεί ένα ρεύμα ιδεολογικό που συσχετίζεται ιδιαίτερα με την προμεταρρυθμιστική περίοδο και αναδεικνύει όλο εκείνο το ρεύμα και τον πολιτιστικό ορυμαγδό που προκλήθηκε στην βόρεια Ευρώπη και ανέδειξε τρόπους καθημερινής διαβίωσης, όπως η *via antiqua* και η *via moderna*. Η δε ανάπτυξη των καλών τεχνών υπήρξε ανάλογης παραγωγικότητας, αλλά καταφανώς διαφορετικού τρόπου πρόσληψης της πολιτικής καθημερινότητας.

²⁴⁷ Το Ιταλικό βασίλειο, όπως ονομάζονταν η βόρεια ιταλική χερσόνησος αποτελούσε πεδίο διαμάχης μεταξύ του Ατοκράτορα και της Αγίας Έδρας μέχρι τις αρχές του 14^{ου} αιώνα μ.Χ. Η φατριαστικές διαμάχες μέσα στις πόλεις της βόρειας Ιταλίας σχετίζονταν με την συγκεκριμένη διαμάχη.

κυρίαρχοι σε όλη τη βόρεια Ιταλία, πλην της Φλωρεντίας και της Βενετίας. Πλέον, η κυρίαρχη έννοια που αποτύπωνε την ανθρώπινη τελειότητα ήταν η Τύχη/fortuna²⁴⁸ και αυτός που την κατείχε ήταν ο ενάρτεος άνδρας (vir/άνδρας - virtu/αρετή). Ο Στρατιωτικός τομέας ανάλυσης υπεισέρχεται εδώ καθώς οι ουμανιστές απεχθάνονταν τους μισθοφόρους και εκθείαζαν την ατομική διάθεση για στρατιωτική υπηρεσία προς της πατρίδα.

Τον 15^ο αιώνα υπάρχει μια στροφή των ουμανιστών προς τους ηγεμόνες, οι οποίοι πλέον είναι κυρίαρχοι στις περισσότερες πόλεις. Η Φλωρεντία συνεχίζει να είναι η σημαντικότερη δημοκρατική εστία στη βόρεια Ιταλία, αλλά από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα χάνει τη δημοκρατικότητα των θεσμών της λόγω της ανόδου των Μεδίκων στα ανώτερα όργανα. Στο ηγεμονικό ιδεώδες²⁴⁹ κυρίαρχο στοιχείο παρέμενε ο ενάρτεος άνδρας, ο οποίος έπρεπε να είναι γενναιόδωρος, φιλεύσπλαχνος, ευγενικός και κυρίως ατρόμητος, και ακόμα σημαντικότερο η Τύχη, ήταν η οποία καθόριζε την πορεία του ενάρτεου²⁵⁰. Παρόλα αυτά, οι σύγχρονοι του Μακιαβέλλι Ουμανιστές θεωρούν ότι ο ενάρτεος άνθρωπος είναι αυτός που δύναται να φτάσει στον προσωπικό του στόχο μέσα από τις δυσκολίες που του ορθώνει η Τύχη²⁵¹. Η κύρια όμως διαφορά των νεότερων με τους παλαιότερους ουμανιστές είναι ότι οι πρώτοι υπογραμμίζουν την διατήρηση μέσα από τις αρετές της ασφάλειας και της ειρήνης, ενώ οι δεύτεροι εκείνες της ελευθερίας και της δικαιοσύνης. Επιπλέον, την εμφάνιση της κάνει τώρα και η αναγκαία Χριστιανική πτυχή²⁵² του χαρακτήρα του ηγεμόνα. Όπως θα δούμε όμως παρακάτω, ο Μακιαβέλλι αντιτίθεται ιδιαιτέρως στο τελευταίο σημείο.

2. Ο Μακιαβέλλι και οι σύγχρονοί του. Η γέννηση της Raison d'Etat²⁵³

Τα κυριότερα έργα – ανάμεσα στα άλλα που ξεπερνάν τα είκοσι - του Μακιαβέλλι, *Οι Διαλόγοι πάνω στη Πρώτη Δεκάδα του Τίτου Λίβιου* και ο *Ηγεμόνας*, χαρακτηρίζονται όσο αφορά την πολιτική του φιλοσοφία από μια κύρια αντίφαση και πολλές ομοιότητες. Πρόκειται για δύο έργα

²⁴⁸ Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, σελ 119-142.

²⁴⁹ Ibid, 152-163.

²⁵⁰ Με το *Fortes fortuna Adjuvat*, ο Μακιαβέλλι εννοεί εντελώς το αντίθετο, *Έργα Μακιαβέλλι, Ηγεμόνας*, Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα, 1971, Τόμος 1^{ος}, σελ 275.

²⁵¹ Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, σελ 159.

²⁵² Μέσα από τις αρετές της μετριοπάθειας, σεμνότητας, αποχής, εντιμότητας, εγκράτειας, νηφαλειότητας. Ibid 160.

²⁵³ Για τον Μακιαβέλλι: *Έργα Niccollo Machiavelli*, Τόμος 1^{ος}, σελ 15-189, Εισαγωγή Επιμελητή, Skinner, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια σελ 152-172, 187-226: G. Sabine, *Ιστορία των Πολιτικών θεωριών*, Εκδόσεις Ατλαντίς, Αθήνα 1953, κεφάλαιο 27: Coleman, *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, σελ 479-520.

που φαινομενικά γράφτηκαν για δύο εντελώς διαφορετικά ζητήματα, όμως παρουσιάζουν την ίδια φιλοσοφική οντολογία. Ο μεν *Ηγεμόνας* αποτελεί ένα είδους πανηγυρικού που αναφέρονταν στην πολιτική επιμόρφωση του ηγεμόνα, άρα υποτίθεται ότι μιλούσε σε ένα κοινο απολυταρχικό, ενώ οι *Διάλογοι* απευθύνονται σε ένα δημοκρατικό ακροατήριο. Το πρώτο το έγραψε μετά την αποκατάσταση των Μεδίκων, το 1513, ενώ το δεύτερο μετά τη δεύτερη εκδίωξη τους το 1527. Έτερα εκδόθηκαν μεταθανάτια το 1531 και 1532 αντιστοίχα.

Οι βασικές αρχές που αναδύονται εξ' αρχής μέσα από τα έργα του Μακιαβέλλι σχετίζονται με την καλή λειτουργία του κράτους και την εσωτερική του ασφάλεια μέσω του νόμου που απορρέει από τον λαό, εν' αντιθέσει με τα αντίστοιχα έργα του σύγχρονου του Guicciardini που ευνοούν ένα αντίστοιχο πολίτευμα με το μεικτό πολίτευμα της Βενετίας. Εμπεριέχουν νουθεσίες ώστε το κράτος να παραμείνει ανεξάρτητο και ελεύθερο από εξωτερικούς εχθρούς και αντίστοιχες συμβουλές προς τον ηγεμόνα με κύριο σκοπό την εξυπηρέτηση της κρατικής σκοπιμότητας. Τη διατήρηση της ύπαρξης του με κάθε τρόπο.

Ο Μακιαβέλλι παίρνει θέση απέναντι στις δύο βασικές αρχές της ιταλικής ουμανιστικής φιλοσοφίας: την Αρετή και την Τύχη, ενώ εμπνέεται από τη Ρωμαϊκή Δημοκρατία και τις Αναγεννησιακές προβολές της. Και στα δύο, στέκεται απέναντι στους περισσότερους σύγχρονους του στοχαστές, θεωρώντας την Τύχη ως συμπληρωματική του σωστού και ενάρτετου ηγεμόνα, ενώ όσο αφορά την Αρετή την ταυτίζει με την σκοπιμότητα. Ο σωστός ηγεμόνας και η σωστή πολιτεία έχουν ως μόνο σκοπό την επιβίωση του κράτους από κάθε ξένη επιβουλή. Για αυτό και τάσσεται αυστηρά κατά της πρόσληψης μισθοφόρων, καθότι όπως λέει δεν έχουν παρά μόνο σκοπό την δική του επιβίωση και τον δικό τους πλουτισμό.

Όσο αφορά τον χαρακτήρα του ηγεμόνα, είναι γνωστός ο αφορισμός του. Ο ηγεμόνας θα πρέπει να συμπεριφέρεται ανάλογα, είτε σαν λύκος είτε σαν αλεπού, ώστε να αποφεύγει τις δυσάρεστες εκπλήξεις της Τύχης. Η αρετή του δεν βρίσκεται εντός μιας χριστιανικής ηθικής συμπεριφοράς, διότι αυτή η συμπεριφορά μπορεί, λόγω της αδυναμίας κάποιων αναγκαίων αισθημάτων που διαθέτει ο πιστός, να φέρει τον ηγεμόνα σε δύσκολη θέση έναντι των εχθρών του. Ο Μακιαβέλλι συνεπώς διαχωρίζει πλήρως την κοσμική από την εκκλησιαστική σφαίρα στον τομέα λήψης αποφάσεων. Για τον Μακιαβέλλι η Αρετή με τη Χριστιανική συμπεριφορά αντιφάσκουν. Στους *Διαλόγους*, ο Μακιαβέλλι τοποθετείται υπέρ της τόνωσης του δημοσίου αισθήματος μέσω της συνολικής απόκτησης της Αρετής από το σώμα των πολιτών. Δεν είναι κατά των πολιτικών συγκρούσεων, αντιθέτως είναι υπέρ, καθότι αποτελούν έναν ενοποιητικό παράγοντα για την πολιτεία επειδή χαρακτηρίζονται από μεγάλη συμμετοχή στα κοινά. Ολοκληρώνοντας, ο Μακιαβέλλι αποτελεί ένα στοχαστή, ο οποίος δίνει πρωταρχική σημασία στη διατήρηση της κοινότητας είτε μέσω της ασφάλειας (*Ηγεμόνας*), είτε μέσω της ελευθερίας και της δικαιοσύνης. Η

σκοπιμότητα δεν διαχωρίζεται με την Αρετή, ταυτίζονται. Η Χριστιανική ηθική αποτελεί εμπόδιο και η φιλοσοφία του είναι απαλλαγμένη από κάθε είδους μεταφυσικής²⁵⁴. Η μόνη σχέση που έχει με το σχολαστικισμό είναι η παλιά δημοκρατική αντίληψη των Μαρσίλιο και Όκκαμ για την λαϊκή βάση της νομοθεσίας. Η φιλοσοφία του πάνω στην Ιστορία είναι κυκλική, καθώς βλέπει μια τάση των πραγμάτων να ανακυκλώνονται γύρω από τις ίδιες αρχές, όπως ο φίλος του Guicciardini²⁵⁵, ενώ η θεωρία του γύρω από την ανθρώπινη φύση είναι ίδια με του Χόμπς. Οι δύο τελευταίες θέσεις του αλληλοσχετίζονται προφανώς.

Γ. Η Άνοδος των Ηγεμόνων και των Κρατικών Οντοτήτων

1. Το Νέο Οργανικό Πλαίσιο των Νεωτερικών Οντοτήτων

Στα μέσα του 15ου αιώνα, πλέον η κεντρική εξουσία θα έχει σταθεροποιηθεί, απόρροια της αποδυνάμωσης των συνταγματικών θεσμών που επέφερε η ήττα των συνοδικών και η ολική επαναφορά της παπικής εξουσίας στην εκκλησιαστική ιεραρχία. Ως αποτέλεσμα, η Προτεσταντική Μεταρρύθμιση θα βρει την Ευρώπη αποτελούμενη από λιγότερους δρώντες και με τις απολυταρχικές κυβερνήσεις να έχουν πλέον επιβληθεί ως αποτέλεσμα των διεργασιών των δύο προηγούμενων αιώνων, τόσο σε πρακτικό επίπεδο πολιτικής όσο και σε θεωρητικό.

Το αναδυόμενο κράτος στη δυτική Ευρώπη, αφού έχει επικρατήσει έναντι των πόλεων, έχει απαλλαγεί από την παπική ηγεμονία, θεωρεί τον αυτοκρατορικό θεσμό ως κάτι εντελώς επιφανειακό σε επίπεδο οργανωμένης οντότητας²⁵⁶. Πλέον προσπαθεί να σταθεροποιηθεί οργανικά και συνεπώς οι βασιλείς τείνουν να προσεταιρίζονται ή να αναγκάζουν σε παθητική υποταγή την ανώτερη αριστοκρατία και την καινούργια μεγάλη γαιοκτησία. Ο ρόλος του Συμβουλίου περί τω βασιλεά συσχετίζεται σαφώς με την επάνδρωση του από ικανούς αλλά και με επιρροή ανθρώπους

²⁵⁴ Όπως λόγου χάρι του Σαβοναρόλα, ενός ακραίου μοναχού εμπειρικού δημοκράτη, ο οποίος τόνιζε τις αντιμοναρχικές του θέσεις στη βάση μιας θεολογικού περιεχομένου φιλοσοφίας, καθώς θεωρούσε τη θεϊκή βούληση ως απαραίτητη για τη διατήρηση της κοινότητας.

²⁵⁵ Για την διαλεκτική σχέση του Μακιαβέλλι με το Γκουτσιαρντίνι και την επίδραση του τελευταίου βλ: Felix Gilbert, *Machiavelli and Guicciardini: Politics and History in Sixteenth-Century Florence*, Princeton, 1985

²⁵⁶ Ήδη από τις αρχές του 15^{ου} αιώνα, οι βασιλείς της δυτικής Ευρώπης θεωρούσαν τον Αυτοκράτορα μάλλον ως κάτι παρωχημένο και θεσμικά ίσον, παρά τον συμβολισμό του. Το παράδειγμα της απαγόρευσης εισόδου στον Γερμανό Αυτοκράτορα Σιγισμόουνδο στην Αγγλική επικράτεια από τον βασιλιά Ερρίκο τον 5^ο αποδεικνύει την εγγήγορση που βρίσκονταν οι βασιλείς για την αποφυγή κάθε συμβολικής κίνησης που θα έφερνε ξανά στο προσκήνιο την παλαιά σημασία του θεσμού. Είναι γνωστή δε η ιδιαίτερη θέση που βρέθηκε ο Γάλλος βασιλιάς Κάρολος 5^{ος} όταν είδε τον Γερμανό Αυτοκράτορα να κάθεται στο θρόνο του.

της υψηλής αριστοκρατίας²⁵⁷. Συμπληρωματικό ρόλο στην αρχή, αλλά κύριο στην συνέχεια, έπαιξε η νέου τύπου γραφειοκρατία, η οποία διαφοροποιούνταν οντολογικά από τη μεσαιωνική. Η βάση της ήταν το συμφέρον του ηγεμόνα και ήταν πολύ λιγότερο συντεχνιακή. Οι γραμματείς ήταν επιφορτισμένοι να φέρουν εις πέρα την πολιτική του ηγεμόνα τους και πολλές φορές είχαν στενή προσωπική σχέση. Άλλωστε, οι ιδέες του Ουμανισμού έδιναν σημασία κυρίως στην ατομική βούληση του ανθρώπου και ο μεσαιωνικός κοσμοπολίτικός κορπορατισμός είχε καταστεί κάτι ξεπερασμένο²⁵⁸. Ιδιαίτερα στο θέμα των εξωτερικών σχέσεων, οι νέα γραφειοκρατία έπαιξε κρίσιμο ρόλο, καθώς οι άνθρωποι της αντιλαμβάνονταν πλέον, μέσα από τα μάτια του ηγεμόνα, τη νέα τάξη στην Ευρωπαϊκή ήπειρο, συνεπώς η ανάγκη για πληροφορίες και πληροφοριοδότες – συνήθως έμπορους και ταξιδιώτες – άρχισε πλέον να γίνεται κατανοητή. Για τη σταθεροποίηση της εσωτερικής ασφάλειας σημαντικό ρόλο έπαιξε και η ειρήνευση στην δυτική Ευρώπη μετά τον Εκατονταετή Πόλεμο ²⁵⁹.

Η ειρήνευση αυτή δεν έφερε τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών του βασιλείου²⁶⁰. Αντιθέτως η διατήρηση των μεγάλων ποσών για την ειρήνευση μέσω της διατήρησης των εξωτερικών φρουρών και τη δημιουργία ενός νέου επαγγελματικού στρατού ήταν αυτή που έδωσε στους ηγεμόνες το κρίσιμο πλεονέκτημα. Τα κύρια χαρακτηριστικά του νέου τρόπου πολέμου, τον οποίον δύναντο πλέον να χρηματοδοτήσουν οι βασιλείς ήταν τα εξής:

1. Το πυροβόλο ως νέο όπλο έφερνε και μια ανάγκη για καλύτερες οχυρώσεις. Και τα δύο ήταν οικονομικά ανέφικτα για τα μικρά κράτη.
2. Το μέγεθος των στρατών διπλασιάστηκε. Οι νέες τακτικές και πειθαρχικές μέθοδοι ήταν δυνατές μόνο από ένα κεντριοποιημένο οικονομικά και εδαφικά κράτους. Η Εκτεταμένη κυριαρχία του πλέον έμπαινε σε εφαρμογή, ως προς την χρήση της, για την επικράτηση των ηγεμόνων.
3. Η εισαγωγή του πυροβόλου στο ναυτικό ήταν οικονομικά εφικτή μόνο για τους βασιλείς. Ο τελευταίος νεωτερισμός έφερνε τη δυτική Ευρώπη και τα βασίλεια της σε πλεονεκτικότερη θέση έναντι των αντιπάλων τους και θα τους καταστούσε πρωτοπόρους στον αποικιακό ανταγωνισμό και την κατάκτηση εξωευρωπαϊκών περιοχών, που θα τους παρείχαν νέους πόρους και συνεπώς επιπλέον πλούτο.

²⁵⁷ Για τον ρόλο του Συμβουλίου, Τζόζεφ Στρέγερ, *Γιατί Γεννήθηκε το Κράτος*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα-Ηράκλειο, 2013, σελ. 151-152.

²⁵⁸ Ibid, 153.

²⁵⁹ Ο Πόλεμος των Ρόδων στη Βρετανία αποτελεί δυναστική διαφορά μεταξύ δύο οίκων με παρόμοια συμφέροντα αλλά και δικαιώματα στον Αγγλικό θρόνο.

²⁶⁰ Michael Mann, *Οι Πηγές της Κοινωνικής Εξουσίας*, Τόμος I, σελ 614.

Όλα τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα την όλο και μεγαλύτερη κινητοποίηση κεφαλαίου. Πλέον και η ευρωπαϊκή οικονομία θα ήταν εντάσεως κεφαλαίου και μόνο τα εδαφικά και εθνικώς συγκεντρωτικά κράτη θα μπορούσαν να επικρατήσουν. Τα μικρότερα απλώς θα πάσχιζαν να διατηρηθούν²⁶¹. Η Ευρώπη λοιπόν, μεταμορφώθηκε σε ένα ρηχό πολυκρατικό σύστημα, με τους δρώντες²⁶² να θεωρούνται όμοιοι ως προς τους σκοπούς τους και ίσοι. Διακρίνονταν δε από μια ορθολογικότητα όσο αφορά τα συμφέροντα τους. Η Διπλωματία πλέον θα αποτελούσε ένα εργαλείο διαχείρισης αυτής της νέας τάξης και ο αντι-ηγεμονισμός θα αποκτούσε τον κυριότερο ρόλο στην διαδικασία λήψης των αποφάσεων.

2. Το Stato και το Ιταλικό Υποσύστημα

Το Stato αποτέλεσε μια μονάδα πολιτικής οργάνωσης στην Ιταλία, κατά τη διάρκεια του 15^{ου} αιώνα. Δύο ήταν τα βασικά του χαρακτηριστικά, τα οποία το διαφοροποιούν πλήρως από τις υπόλοιπες πολιτικές οντότητες της ίδιας περιόδου.

a) Διέθετε οργανική και ηθική νομιμοποίηση, μέσω της δυνατότητας του ηγεμόνα του να το διατηρεί, στο εσωτερικό του και προσπαθούσε να αυξάνει συνέχεια την ισχύ του έναντι εσωτερικών φατριών που προσπαθούσαν να το καταλύσουν.

b) Προσπαθούσε μέσα σε ένα περιφερειακό περιβάλλον να επικρατήσει με κάθε τρόπο έναντι των γειτονικών αντιπάλων stato²⁶³.

c) Η πολιτική ήταν απογυμνωμένη από ηθικές αναστολές και χριστιανική ευπρέπεια.

Το Stato αποτελούσε προϊόν μιας μακράς διαδικασίας εξέλιξης, η οποία χαρακτηρίζονταν από τη μακρά διένεξη μεταξύ του Αυτοκράτορα και της Αγίας Έδρας για τον έλεγχο της Ιταλίας. Κάθε Stato κατάφερε να διαμορφώσει τις εσωτερικές του δομές ελέγχου επιβιώνοντας από αυτήν τη διαμάχη και στην ουσία ως αυτόνομο. Η αυτονομία όμως αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη τελική διατήρηση πέντε σημαντικών κρατικών οντοτήτων στην χερσόνησο, εκ των οποίων μόνο η μια με

²⁶¹ Το Δουκάτο της Βουργουνδίας και η τύχη του αποτελεί το σημαντικότερο παράδειγμα αποτυχημένου κρατικού δρώντος, λόγω των παρωχυμένων δομών του και τρόπων διοίκησης. Για την ανάδειξη της εξαίρεσης της Βουργουνδίας που επιβεβαιώνει τον κανόνα βλ: *ibid*, 596-599.

²⁶² Οι δρώντες αυτοί ήταν παρόμοιοι με τα Ιταλικά Stato, αλλά είχαν μια διαφορά. Ήταν περισσότερο νομιμοποιημένοι ή προσπαθούσαν να νομιμοποιηθούν. Στην δυτική Ευρώπη, οι ηγεμόνες μετά την διάδοση του Ουμανισμού και την ήττα του Συνοδισμού θεωρούσαν πλέον ότι η οικουμενική παπική ισχύς είχε διαχυθεί και η διαίρεση ήταν κάθετη. Στην ανατολική Ευρώπη, οι Αυτοκράτορες είχαν αντιληφθεί την ανάγκη ενός κεντρικά εδαφικώς διοικούμενου κράτους. Οι Αψβούργοι Αυτοκράτορες είχαν από καιρό μεταφέρει την ισχύ τους στα προσωπικά τους εδάφη και το ίδιο προσπάθησαν να κάνουν και με τους θεσμούς. Το Hausmacht τους ήταν ένα είδος Stato με δυναστική νομιμοποίηση.

²⁶³ Adam Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010, σελ 280

σαφείς δημοκρατικές ρίζες, η δεύτερη ήταν κατ' επίφαση δημοκρατία λόγω της αριστοκρατικής μορφής διακυβέρνησης, ενώ από τις υπόλοιπες τρεις οντότητες οι δύο κυβερνούνταν απολυταρχικά από μη νομιμοποιημένους. Η πρώτη ήταν η Φλωρεντία, η δεύτερη η Βενετία (με κύριο χαρακτηριστικό την σημαντική έμφαση στο νόμο της) και οι άλλες τα Παπικά κράτη (νομιμοποιημένης αρχής), το Μιλάνο και το βασίλειο της Νεάπολης (με αμφισβητούμενη δυναστική νομιμοποίηση λόγω των δικαιωμάτων της Γαλλικής και της Αραγονέζικης βασιλικής οικογένειας).

Γίνεται λοιπό φανερό από τα παραπάνω, ότι το Stato αποτελούσε στην πραγματικότητα μια προνεωτερική εκδοχή της αρχαίας πόλης-κράτος, ιδιαίτερα δε της Δημοκρατικής Ρώμης, κάτι που οι σύγχρονοι αναγεννησιακοί διανοητές επικροτούσαν λόγω των νέων ηθικών τάσεων του Ουμανισμού. Η ουσία της Αναγέννησης ήταν ο Ουμανισμός. Όλες οι τάξεις κατά τον μεσαίωνα, όσο διαφορετικό τρόπο ζωής και αν διήγαγαν, είχαν μια κοινή πεποίθηση: ήταν Χριστιανοί. Αντιθέτως η ταξική συνείδηση στα αναγεννησιακά Stato είναι σαφής. Οι ηγεμόνες ενδιαφέρονταν μόνο για τις μεταξύ τους σχέσεις²⁶⁴.

Οι ηγεμόνες της περιόδου δεν είχαν μεταφυσικές αγωνίες και δεν πολέμουσαν ούτε για το Θεό ούτε για να προασπίσουν κάποιο δικαίωμα τους, όπως οι Μεσαιωνικοί βασιλείς ή και ακόμα οι δυτικοί της Αγγλίας και της Γαλλίας μέχρι το τέλος του εκατονταετούς ή οι Ισπανοί βασιλείς κατά την Reconquista. Στόχος τους ήταν το υλικό πλεονεκτημα και το κέρδος. Ο πόλεμος διεξάγονταν δίχως φανατισμό και οι επιχειρήσεις πολλές φορές αποτελούσαν απλές επιδείξεις δύναμης, οι οποίες διεξάγονταν με σκοπό τις λιγότερες δυνατές απώλειες. Αυτό ήταν το αποτέλεσμα της εισαγωγής μισθοφόρων, των Condotierri, δηλαδή αυτών που υπέγραφαν κάποιο συμβόλαιο προσφοράς των υπηρεσιών τους²⁶⁵. Βέβαια, η συνεχιζόμενη αυτή πρακτική ανέδειξε και την πολεμικά επιζήμια πλευρά της. Δεν ήταν λίγες οι φορές που Condottieri εξαγοράστηκαν ή αρνήθηκαν να πολεμήσουν κατά τη σημαντικότερη στιγμή του πολέμου. Κατά την ύστερη Ιταλική Αναγέννηση υπήρχε πλέον η τάση να αποφεύγεται ή να συμβουλεύεται η αποφυγή πρόσληψης μισθοφόρων.

Το Stato και το ιταλικό υποσύστημα ανέδειξαν ή εξέλιξαν δύο ακόμη σημαντικούς νεωτερισμούς. Ο ένας έχει ρασιοναλιστικές επιπτώσεις, αλλά και ρεαλιστικές πρακτικές και ο δεύτερος αποτελεί την βασική ρεαλιστική διεργασία. Οι Ιταλικές δυνάμεις ανέπτυξαν μια πρακτική διεθνούς κοινωνίας μέσω των διπλωματικών αποστολών. Συνήθιζαν να αποστέλουν αντιπροσωπίες για την επίλυση των μεταξύ τους διενέξεων, αποτελούμενες κυρίως από μέλη της κρατικής τους

²⁶⁴ Ibid, 276

²⁶⁵ Οι πλούσιες ιταλικές πόλεις του βορρά, με την αναπτυσσόμενη βιομηχανία και τις μεγάλες εμπορικές τους ικανότητες δεν είχαν ιδιαίτερο χρόνο να πολεμούν, συνεπώς οι πρόσληψη μισθοφόρων ήταν απαραίτητη.

μηχανής. Επιπλέον, άρχισαν να εγκαθιστούν μόνιμες διπλωματικές αποστολές με σκοπό κυρίως την πληροφόρηση. Συνετέλεσαν έτσι στη δημιουργία ροών πληροφόρησης ή κατασκοπίας πανευρωπαϊκού επιπέδου, αλλά και στις σχέσεις τους με τους Οθωμανούς, καθώς απέκτησαν νωρίς μεγάλη φήμη για την αποτελεσματικότητά τους και κυρίως για την εγκυρότητα των νέων που μετέδιδαν. Με τη μετάδοση των ουμανιστικών ιδεών στη δυτική Ευρώπη, υπήρξε και μια τάση μίμησης των παραπάνω διπλωματικών τεχνικών. Η διαφορά ήταν ποιοτική. Οι δυτικοί Χριστιανοί ηγεμόνες, με τους ισχυρούς ενδοδυναστικούς δεσμούς, συνήθιζαν να αποστέλουν ολοκληρωμένες αποστολές από μέλη της βασιλικής οικογένειας ή άτομα σημαντικής ταξικής θέσεως. Ένα κομμάτι δηλαδή του βασιλείου σε διπλωματική αποστολή οι οποίοι απεσταλμένοι είχαν βεβαίως τις ανάλογες διευκολύνσεις και ασυλίες²⁶⁶.

Ο δεύτερος νεωτερισμός ήταν η εισαγωγή της έννοιας της ισορροπίας ισχύος. Στο περιβάλλον της σκοπιμότητας και της προώθησης του κρατικού συμφέροντος, οι Ιταλοί ηγεμόνες άρχισαν να σκέφτονται περισσότερο αλτρουϊστικά για την τύχη των αντιπάλων του. Στο ιταλικό υποσύστημα έπρεπε να υπάρχει μια ισορροπία ισχύος μεταξύ των κυρίως πέντε, ώστε να μην επικρατήσει κανείς ολοκληρωτικά, τόσο εντός, όσο και εκ των μη ιταλικών δυνάμεων, όπως συνέβη το 1494 με την εισβολή του Καρόλου του 8^{ου}. Στην πραγματικότητα όμως, και οι δύο παραπάνω αρχές συντίθενται για να δημιουργήσουν δυνητικά την έννοια του συστήματος κρατών. Για τους διανοητές των τελευταίων χρόνων της Αναγέννησης, ισορροπία δυνάμεως σημαίνει στην πραγματικότητα την διεργασία που συμβαίνει μεταξύ διαφορετικών δρώντων μέσα σε ένα περιφερειακό περιβάλλον, όπου καθένας προσπαθεί να τοποθετηθεί όσο το δυνατόν καλύτερο και με σκοπό κατ'αρχήν την επιβίωση του και στη συνέχεια την επίτευξη των περαιτέρω στόχων του. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο όταν υπάρχει σαφής πληροφόρηση και βεβαίως αντιγεμονική συμπεριφορά²⁶⁷.

Δ. Η Μεταρρύθμιση ως Επίλογος

1. Ιστορική Αναδρομή

Συνεπώς, το κλείσιμο του 15ου αιώνα βρίσκει το ευρωπαϊκό σύστημα σε μια περίεργη ισορροπία, με τα κράτη να έχουν δημιουργήσει τους βασικούς θεσμούς εξουσίας και την κυριαρχία ως ιδέα να αρχίζει να προσιδιάζει εμφανώς με τον τρόπο που την ορίζουμε σήμερα. Η φιλοδοξία

²⁶⁶ Adam Watson, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010, σελ 285-287

²⁶⁷ Για τον σχολιασμό των έργων του Machiavelli, Guicciardini και Comynne, όσο αφορά τα σχόλια τους πάνω στην διπλωματική πρακτική της περιόδου βλ.: Herbert Butterfield, *The Balance of Power, Diplomatic Investigations*, (ed) Butterfield, Wight, Harvard University Press, Cambridge, 1966, 132-138.

των Ιταλών ηγεμόνων του Μιλάνου που θα φέρουν τη Γαλλία στην ιταλική χερσόνησο. Ο ρόλος του πάπα και το ξέσπασμα της μεταρρύθμισης θα επιφέρουν σημαντικές αλλαγές, όχι μόνο στο χάρτη, αλλά ούτε στον τρόπο διακυβέρνησης, αλλά επιπλέον θα τροφοδοτήσουν την πορεία του ευρωπαϊκού τρόπου σκέψης πολυεπίπεδα και με νέα κύματα διανοήσης και θα δημιουργήσουν μια νέα ισορροπία, η οποία επιπλέον θα ενέχει και άλλων χαρακτηριστικών πέραν των ηγεμονικών διαμαχών για λίγα στρέμματα γη.

Ο 16ος αιώνας αποτελεί για την Ευρώπη μια περίοδο διαρκών πολέμων και αναταραχών. Αρχής γενομένης των Ιταλικών πολέμων. Η ειρήνη στη χερσόνησο έχει διασαλευθεί λόγω των πολιτικών φιλοδοξιών τοπικών αξιωματούχων και ηγεμόνων, οι οποίοι κάλεσαν προς ενίσχυση τους τον Κάρολο 8^ο της Γαλλίας να εισβάλει, με τελικό αποτέλεσμα τη ρήξη του συστήματος ισορροπίας που είχε εγκαθιδρυθεί εκεί τα τελευταία πενήντα χρόνια²⁶⁸. Η αταξία που προκλήθηκε από την εισβολή περιγράφεται γλαφυρά από τους χρονογράφους, φιλοσόφους και ιστορικούς της εποχής, οι οποίοι για να τονίσουν την ένταση των πολιτικών τους ιδεών και επιχειρημάτων αναφέρονται «σε εκείνες τις φιλοδοξίες των ηγεμόνων που προς δικός τους όφελος έφεραν την αναταραχή στην Ιταλία»²⁶⁹.

Η επέμβαση αυτή όμως έθεσε σε λειτουργία τις δυναστικές διαφορές, κύριο μέσο εξωτερικής πολιτικής στην προνεωτερική Ευρώπη, και επέφερε τη σύγκρουση για το βασίλειο της Νεάπολης²⁷⁰, μεταξύ των συμφερόντων της δυναστείας των Βαλουά, ηγεμόνων της Γαλλίας, και αυτών της Αραγονέζικης δυναστείας στην οποία και άνηκε ο βασιλιάς της Ισπανίας. Ο πόλεμος πήρε άλλη τροπή όταν στο θρόνο της Ισπανίας ανέβηκε ο Κάρολος 5^{ος} των Αψβούργων το 1516. Ο Κάρολος αμφισβήτησε τη Γαλλική κυριαρχία στο Μιλάνο. Η διαμάχη των δυο οικογενειών κράτησε μέχρι το 1559, όταν και υπογράφηκε η συνθήκη ειρήνης του Κατό-Καμπρεσίς²⁷¹.

Γεωστρατηγικά και οικονομοπολιτικά, οι πτυχές του αγώνα μεταξύ των δυο δυναστειών αλληλοκαλύπτονται μέσα από τις θρησκευτικές διαμάχες που είχαν προκύψει λόγω της νέας

268 Με την Συνθήκη του Λόντι το 1454. Η Συνθήκη του Λόντι αποτελεί σημαντικό γεγονός στην Ιστορία της Ιταλίας για δύο λόγους. 1^{ον} διότι ειρήνευσε την Ιταλία για περίπου 40 χρόνια και της έδωσε την ευκαιρία να έλθει σε μια πρωτοφανή πολιτιστική και πολιτική ανάπτυξη και 2^{ον}, διότι από εκείνη την στιγμή και ύστερα το ιταλικό μοντέλο μπαίνει πραγματικά σε μια φάση ρεαλιστικής μορφή συστημάτων κρατών.

²⁶⁹ Έργα Μακιαβέλλι, σελ 266

270 Οι Βαλουά διατείνονταν για τα νόμιμα δικαιώματα τους στην Νάπολη λόγω της παλαιότερης εκεί κυριαρχίας των Ανδεγαυών ηγεμόνων.

²⁷¹ Βάσει της οποίας οι μεν Αψβούργοι θα διατηρούσαν όλες τους τις κτήσεις στην Ιταλία, ενώ θα απείχαν από κάθε προσπάθεια επέμβασης στην εσωτερική πολιτική σκηνή της Γαλλίας και δεν θα προέβαιναν σε καμία προσπάθεια αποκοπής Γαλλικού εδάφους.

μεταρρυθμισμένης εκκλησίας βάσει των πρώιμων ιδεών του Λούθηρου, τις περισσότερο ριζικές ιδέες των Αναβαπτιστών²⁷² ή των Καλβινιστών²⁷³ και των πολιτικών σκοπιμοτήτων των ηγεμόνων, οι οποίες σαφώς και λαμβάνονταν υπ' όψιν στους σχεδιασμούς τους. Η μεγάλη διαμάχη μεταξύ του Φραγκίσκου του 1^{ου} της Γαλλίας και του Καρόλου του 5^{ου} βασιζόνταν κυρίως στη φιλοδοξία του καθενός να αποκτήσει τον έλεγχο της Ιταλικής χερσονήσου, κάτι που για αμφοτέρους είχε συγκεκριμένη σημασία. Ιδιαίτερα για τον Κάρολο, πέραν της μεγάλης οικονομικής σημασίας των τραπεζικά αναπτυγμένων πόλεων της βόρειας Ιταλίας²⁷⁴, η κατοχή της Λομβαρδικής μεγαλούπολης του Μιλάνου είχε και γεωστρατηγική σημασία, καθώς αποτελούσε το κλειδί για τις εσωτερικές επικοινωνίες της αυτοκρατορίας του κυρίως με τις Κάτω Χώρες, η οικονομική αξία των οποίων είχε ανέβει δραματικά από τις αρχές ήδη του προηγούμενου αιώνα²⁷⁵. Πέραν των παραπάνω, οι δύο οικογένειες φρόντιζαν κατά καιρούς να ενδυναμώνουν τις περιφερειακές τους συμμαχίες μέσω επιγαμιών, ακόμα και μεταξύ τους²⁷⁶.

Στην υπόλοιπη Ευρώπη, η διάχυση του Λουθηρανικού δόγματος υπήρξε καταλυτική για την ιστορική συνέχεια των υπαρχόντων κρατικών οντοτήτων. Κατά τη δεκαετία 1520-1530, όλα τα βόρεια βασίλεια και οι γερμανικές ηγεμονίες μεταρρύθμισαν τις εκκλησίες τους, πάντα με την καλή προαίρεση των ηγεμόνων τους, χωρίς όμως οι ίδιοι απαραιτήτως να προσηλυτισθούν. Επιπλέον, τρεις μεγάλοι εκλέκτορες αποσχίστηκαν, όπως επίσης και τα βασίλεια της Δανίας και της Σουηδίας και εν μέρει το βασίλειο της Σκωτίας²⁷⁷. Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, η μεταρρύθμιση επικράτησε μόνο λόγω της θέλησης των ηγεμόνων. Χαρακτηριστική περίπτωση Μεταρρύθμισης εκ

272 Οι Αναβαπτιστές είναι τα μέλη μιας Χριστιανικής Ομολογίας που εμφανίστηκε τον 15ο αιώνα στην Ευρώπη, ιδίως στη Γερμανία, ενώ στην συνέχεια βρίσκουμε Αναβαπτιστικές κοινότητες στην γαλλία, την Αγγλία, την Πολωνία, τις Κάτω Χώρες, κ.α.. Ανήκουν στη λεγόμενη Ριζοσπαστική Μεταρρύθμιση (Radical Reformation). Οι γνωστότερες Ομολογίες Αναβαπτιστών είναι οι Μενονίτες, οι Χουτερίτες, οι Αδερφοί (Brethren) κ.ά. Fast, Heinhold. "Anabaptists." In *The Encyclopedia of Christianity*, edited by Erwin Fahlbusch and Geoffrey William Bromiley, Vol. 1. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans, 1999, 45–48.

273 Οι καλβινιστές έκαναν την εμφάνιση τους κυρίως στην Μεγάλη Βρετανία, την Ολλανδία και την Γαλλία. Για τους Γάλλους Καλβινιστές ή Ουγενότους θα αναφερθούμε εκτενέστερα παρακάτω.

274 Χαρακτηριστικά, οι Ιταλικές πόλεις και ιδιαιτέρως η Γένουα θα αποτελέσουν τον κύριο χρηματοδότη του Καρόλου Ε', δεύτεροι μόλις μετά τους Γερμανούς τραπεζίτες Φούγγερ (Fugger). βλ. Jacob Streider, *Jacob Fugger the Rich: Merchant and Banker of Augsburg, 1459-1525*, Beard Books, NY, 2009

275 Για το Φραγκίσκο, η κατοχή από τους Αψβούργους αυτής της σειράς εδαφών γύρω από τα εθνικά Γαλλικά εδάφη, αποτελούσε τεράστιο κίνδυνο για την ύπαρξη της δυναστείας του

276 Ο Φραγκίσκος παντρεύτηκε την αδερφή του Ισπανού Βασιλέα, ενώ αντίστοιχα ο Κάρολος λογοδόθηκε με την κόρη του Γάλλου.

277 Δέχτηκε κυρίως Καλβινιστικές επιρροές μέσω του μεγάλου πολιτικού φιλοσόφου και ιεροκήρυκα Τζόν Νοξ. Λόγω όμως της στρατηγικής του συμμαχίας με την Γαλλία παρέμεινε κατα το ήμισυ στο καθολικό στρατόπεδο.

των άνω. Η αντίδραση του αυτοκράτορα Καρόλου του 5^{ου}, αν και στην αρχή χαμηλών τόνων, υπήρξε στη συνέχεια δυναμική. Με τη Δίαιτα της Βορμς (Worms) ,1521, καταδίκασε την "αίρεση" του Λουθήρου, ενώ με τη Δίαιτα του Σπρέγερ (Spreyer)²⁷⁸, 1527, νομοθέτησε κατά της ήδη διαδεδομένης θρησκείας απαγορεύοντας σε κάθε πιστό της να τελεί τα θρησκευτικά του καθήκοντα σε ανοιχτούς χώρους και να αποκτά δημόσια αξιώματα. Η συγκεκριμένη Δίαιτα απέβη συμβολική λόγω της διαμαρτυρίας των προτεσταντών ηγεμόνων²⁷⁹. Η επακόλουθη δημιουργία δυο αντίπαλων συνασπισμών στη Γερμανία, αποτέλεσε και τη θρυαλλίδα των πολέμων που ακολούθησαν²⁸⁰. Αν και οι δυο αντίπαλοι παροτρύνονταν από τις αντίπαλες παρατάξεις με οικονομικές υποσχέσεις, η βασική θρησκευτική αντιπαράθεση μεταξύ του αυτοκράτορα, προστάτη και προμάχου των καθολικών και της προτεσταντικής Σμαλκανδικής Λίγκας υπήρξε αρκετά έντονη και ολοκληρώθηκε με τη συνθήκη του Άουγκσμπούργκ²⁸¹ (1555), βάσει της οποίας τα υποκείμενα θα έπρεπε να έχουν τη θρησκεία του αντίστοιχου ηγεμόνα, κλείνοντας με αυτόν τον τρόπο την πρώτη θρησκευτική αντιπαράθεση στην Γερμανία.

2. Η Προτεσταντική Μεταρρύθμιση ως αποτέλεσμα κοινωνικών και γεωπολιτικών παραγόντων²⁸²

Συμπληρωματικά των παραπάνω, θα παραθέσουμε σύντομα και μια ακόμη μεταβλήτη στην εξίσωση της πτώσης του Καθολικού Κοσμοπολιτισμού και τη δημιουργία του προτεσταντικού σχίσματος. Αυτή είναι η οικονομική ανάπτυξη στην Ευρώπη των τελευταίων δεκαετιών του 15^{ου} αιώνα. Για το Μανν, και για εμάς, τέσσερις είναι οι αλλαγές που προώθησε η οικονομική ανάπτυξη και δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει η Καθολική Εκκλησία. Αναφορικά οι εξής:

1. Η ανάπτυξη της σύγχρονης επιστήμης
2. Η ανάπτυξη μιας καπιταλιστικής τάξης
3. Η ανάπτυξη της βορειοδυτικής Ευρώπης
4. Η ανάπτυξη του Σύγχρονου κράτους

Οι δύο πρώτες έχουν καθαρά αστικό χαρακτήρα ενώ οι δύο τελευταίες γεωπολιτικό. Είναι η μίξη και η αλληλεπίδραση μεταξύ τους που έφερε την διάχυση του κοσμοπολιτισμού και την άνοδο ενός πολυκρατικού συστήματος, ενώ οι αρχές που προώθησε η Αναγέννηση συντέλεσαν αποφασιστικά, λόγω της αίσθησης της νεωτερικότητας στην οποία τόσο πολύ αντίκειταν οι παπικές μεσαιωνικές

278 Noll, Mark A., *Turning Points: Decisive Moments in the History of Christianity*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 1997, 2000, σελ 160

279 Εξ' ου και ο επιθετικός προσδιορισμός των πιστών, *Διαμαρτυρόμενοι*

280 Σμαλκανδική Ένωση, ονομάστηκε η συμμαχία των Προτεσταντών (1531).

281 Ειρήνη Μεταξύ του Καρόλου Ε' και της Σμαλκανδικής Λίγκας, βλ.

²⁸² Mann, *Οι Πηγές της Κοινωνικής Εξουσίας*, 629-641

θεωρίες. Το αποτέλεσμα ήταν, μισό αιώνα πριν την Μεταρρύθμιση, οι πάπες να έχουν «εντρυφήσει», κατά μια έννοια, στις απολαύσεις της. Βεβαίως, οι επιπτώσεις του πολιτισμικού - φιλοσοφικού και επιστημονικού τρόπου αλληλεπίδραση στο σύστημα, όπως η διάδοση των ιδεών αυτών, δίχως την βοήθεια της εκκλησιαστικής οργάνωσης, είχαν ως αποτέλεσμα να καταστήσουν την Αγία Έδρα συντονιστικά αχρείαστη. Επιπλέον, το λάθος του Βατικανού να πολεμήσει πολλές από τις νέες επιστημονικές ανακαλύψεις²⁸³, όπως και η αντίστοιχη συμπεριφορά του σε ζητήματα κοινωνικής αντίληψης και συμπεριφοράς, που διαδίδονταν πλέον ευκολότερα με την ανακάλυψη και τη διάδοση της τυπογραφίας, την κατέστησαν στα μάτια των απλών πιστών και των ανώτερων κοσμικών ηγετών ως, το λιγότερο, απαρχαιωμένη και το περισσότερο ως αντικείμενο μεταρρύθμισης. Η εκκλησία δεν μπορούσε πλέον να επιβάλει τους όρους της ούτε σε ζητήματα ηθικής ούτε λογικής αυθεντίας.

Η κυριαρχία των καπιταλιστικών μέσων οικονομίας κυρίως στην βόρεια Ευρώπη, δημιούργησε μια γεωγραφική τομή μεταξύ βορρά και νότου και κυρίως απομάκρυνε τον πρώτο από την παπική επιρροή. Στην πραγματικότητα οι χώρες που βρέχονταν από την βόρεια και την Βαλτική θάλασσα σχεδόν αποκόπηκαν. Η ατομική πρωτοβουλία και η αντίθεση της ελεύθερης αγοράς απέναντι σε ιεραρχικές δομές και αυθεντίες, η τάση προς την απόκτηση κεφαλαίου για επενδύσεις και οι αντίθεση προς το ιδιοκτησία ως μέτρο πλούτου ήταν ο επιφανειακές πηγές της αντίθεσης του καπιταλισμού απέναντι στην Αγία Έδρα. Τα βασικά όμως στοιχεία που έφεραν αντιμέτωπους τις εμπορευματοποιημένες μέσαιες τάξεις των βορείων χωρών με την καθολική εκκλησία ήταν η ανάγκη να μη χρειάζονται μεσάζοντες στις μεταφυσικές τους ανησυχίες. Στράφηκαν λοιπόν στα πρώτα δόγματα του Αυγουστίνου, ενώ η τυπογραφία τους διευκόλυνε λόγω της μετάφρασης και την μετέπειτα διάδοση της βίβλου στις γλώσσες τους. Η Σιμωνία, ο Νεποτισμός και τα Συγχωροχάρτια δώσανε πραγματικά στον Λούθηρο την δυνατότητα να τους μιλήσει όπως ήθελαν και κυρίως στην γλώσσα τους.

Όσο αφορά τα γεωπολιτικά προβλήματα της ανάπτυξης της βόρειας Ευρώπης και του εθνικού κράτους, η μεν διάδοση των ουμανιστικών ιδεών, των οικονομικών νεωτερισμών, η ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας που θα καθιστούσε τις βορειες χώρες ενάλια πρωτοπόρες και άλλων επιστημονικών εφευρέσεων κυρίως στην Αγγλία, έδωσαν σε αυτό το κομμάτι της ηπείρου το πλεονέκτημα. Το ότι από την εποχή των Συνόδων δεν ελέγχονταν από την Ρώμη, δηλαδή την πολιτική έδρα της Οικουμενικής Χριστιανοσύνης, τις έκανε επιρρεπείς σε κάθε εκκλησιαστική μεταρρύθμιση. Τέλος όσο αφορά την άνοδο του κράτους, ο συνδυασμός της εκτεταμένης με την εντατική εξουσία το

²⁸³ Τις νέες κοσμολογικές ιδέες για την συμπαντική τάξη, π.χ., που διαφοροποιούνταν από την συμβατική Αριστοτέλεια.

κατέστησε δυνατό να αποφεύγει από αυτή τη στιγμή και έπειτα την επέμβαση της Ρώμης. Οι ηγεμόνες ήταν ικανοί να μετακινούν μεγαλύτερους στρατους από πριν, να έχουν δικαιοδοτική ικανότητα σε μεγάλα μέρη του βασιλείου τους και να μπορούν να εκμεταλλεύονται καλύτερα τους φυσικούς πόρους. Οι περιφερειακοί ανταγωνισμοί καθίσταντο μεγαλύτεροι, πιθανότεροι και κυρίως επιδέχονταν ρύθμιση πέραν της αυτής της Ρώμης²⁸⁴. Πλέον όμως η εδαφικότητα θα διαχώριζε την Οικουμένη Εκκλησία. Η πρώτη πανευρωπαϊκή εκχειρία το 1555 (Συνθήκη του Άουγκσμπουργκ) μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων θα ήταν η τελευταία με Θρησκευτικό περιεχόμενο²⁸⁵. Πλέον οι διακρατικές διαμάχες θα λύνονταν στην βάση του κρατικού οφέλους. Ο Επαναστατισμός που θα επιβάλλονταν κατά το δεύτερο μισό του 16^{ου} αιώνα στην Ευρωπαϊκή ήπειρο θα ταυτιζόταν με τις εθνικές συγκρούσεις, ενώ η θεωρία του θα είχε χαρακτήρα διεθνικό²⁸⁶.

²⁸⁴ Βεβαίως, μέχρι την Δίαιτα του Σπρέγερ, οι ηγεμόνες αναγνώριζαν την ηθική αυθεντία της Ρώμης. Συνέπεια αυτού ήταν η τοποθέτηση του πάπα ως διαιτητή σε μεταξύ τους διαμάχες. Π.χ. η συνθήκες που χώρισαν τις Αμερικανικές αποικίες και απέτρεψαν έναν Ισπανικό-Πορτογαλικό πόλεμο το 1493 και το 1502.

²⁸⁵ Η Συνθήκη του Κατό Καμπρεζίς το 1559 μεταξύ της Γαλλίας και των Αψβούργων ήταν μια ειρήνευση μεταξύ δύο δυναστικών δικαιωμάτων.

²⁸⁶ Καλβινιστές απέναντι σε Αντιμεταρρυθμιστές. Για την διαμόρφωση καλύτερης άποψης: Olivier Christin, *Le paix de Religion, L' autonomisation de la raison politique au XVIe siecle*, Edition de Seuil, 1997 (όλο το βιβλίο του Olivier Christin αποτελεί μια σημαντική πηγή για τις αρχές και τα όρια των θρησκευτικών συγκρούσεων): Richard S. Dunn, *The Age of Religious Wars 1559-1715*, W.W. Norton Company, New York 1979, 11-57: M.S. Anderson, *The Origins of the Modern European State System 1494-1618*, Longman, New York, 1998 (Είναι κυρίως μια πολιτική ανάλυση που φτάνει μέχρι την αρχή του Εκατονταετούς πολέμου. Σημαντικό για όποιον θέλει να αποκτήσει μια πρώτη άποψη) : Daniel Philpott, *Revolutions in Sovereignty: How Ideas Shaped Modern International Relations*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 75-149. Skinner Q., *Τα Θεμέλια τη Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, σελ 505-677.

Συμπεράσματα

Θεωρήσαμε καλύτερο να αναδείξουμε τα συμπεράσματα μας ως απαντήσεις σε ερωτήσεις που εμπλέκουν την δομή με τα τρία ρεύματα. Συνεπώς οι θέσεις μας είναι οι παρακάτω:

1. *Ισχύουν οι μεταβολές μεταξύ των Ρευμάτων;*

Οι μεταβολές μεταξύ των τριών ρευμάτων ισχύουν σε σημαντικό βαθμό στο πολιτικό τομέα όσο και στον οικονομικό-κοινωνικό. Οι επεξηγηματικές πηγές αποδυνκνείουν σαφώς μια συνεχιζόμενη επικυριαρχία της πνευματικής εξουσίας έως τον δέκατο τέταρτο αιώνα. Οι διεργασίες που συμβαίνουν στη Χριστιανοσύνη έως και τη δεύτερη διαμάχη υποδηλώνουν την επικυριαρχία των επαναστατικών μοτίβων. Ο κοσμοπολιτισμός κάνει την εμφάνιση του με την ανάπτυξη των πανεπιστημιακών σπουδών και της κοινής ταυτότητας που έχει αναπτυχθεί μεταξύ των Χριστιανών. Το γεγονός του οικουμενισμού, αναφέρεται τόσο από τους αυτοκρατορικούς, όπως ο Δάντης, όσο και από τους παπικούς, όπως ο Αιγίδιος και είναι απόρροια μιας κοινής άποψης γύρω από την τότε ανθρώπινη αντίληψη για την πολιτική επιστήμη. Η δογματική ομοιομορφία εντοπίζεται μέσω του Κανονικού Δικαίου και ο Ρωμαιοκαθολικός Ιμπεριαλισμός μέσω της παρουσίας των σταυροφοριών και της Ιερής Εξέτασης σε σημερινές περιοχές της Ευρώπης που ήταν αιρετικές ή παγανιστικές. Επίσης η μοναρχική θέση πέντε διαδοχικών παπών πάνω στις διαμάχες με την κοσμική εξουσία και η ανάπτυξη του *Plenitudo Potestatis*, αναδεικνύει την εσωτερική συσχέτιση των σχέσεων μεταξύ των βασιλέων και των άλλων πολιτικών οντοτήτων της περιόδου σε μια *Civitas Maxima*, τόσο πολιτικά όσο και ιδεολογικά. Επιπλέον, χωρίς να χρειάζεται να αναφέρουμε την ιεραρχική δομή, καθίσταντο προφανείς οι επιδράσεις τόσο των ικανοτήτων αλληλεπίδρασης εντός της Χριστιανοσύνης όσο και των δυνατοτήτων αλληλεπίδρασης εντός της δομής. Η γεωγραφική επικοινωνία μεταξύ Μεσογείου και Βόρεια Θάλασσας δυσκολεύεται από την εγκατάσταση των Αράβων στη νότια Ισπανία και αναγκάζει τους Χριστιανούς να επιλέξουν τους εσωτερικούς ποτάμιους δρόμους ή την Βόρεια θάλασσα, εάν θέλουν να κινηθούν πέρα της περιφέρειας τους. Συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη μιας κοινής πολιτισμικής ταυτότητας. Η φυσικές επιστήμες δεν επιτρέπουν την ανάπτυξη ισχυρών κοσμικών κέντρων εξουσίας και οι κοινωνικές επιστήμες, που αναπτύσσονται αργά επιτρέπουν στην Αγία Έδρα την διατήρηση της ιδεολογικής της κυριαρχίας. Η εμφάνιση των έργων του Ακινάτη θα δώσει στην Αγία Έδρα μια επιπλέον ιμπεριαλιστική νομιμοποίηση υπό ρασιοναλιστικό-αριστοτελικό προσωπείο.

Η μεταβολή στις δυνατότητες αλληλεξάρτησης εντός της Χριστιανοσύνης μετά την έλευση των αριστοτελικών κειμένων και την ανάπτυξη των τεχνικών διακυβέρνησης στην Αγγλία και τη Γαλλία μεταβάλλουν την κατάσταση στο κατώτερο επίπεδο της ιεραρχικής δομής. Ενώ η ήττα από την κοσμική εξουσία κατά τη δεύτερη διαμάχη μεταβάλλει λίγο την κατάσταση στο ανώτερο, χωρίς όμως ακόμα να μπορεί να την ανατρέψει. Η περαιτέρω μεταβολή και ανάπτυξη του οικονομικού-κοινωνικού τομέα θα εντατικοποιήσει κυρίως τις δυνατότητες αλληλεπίδρασης. Το υποστατικό

παραμένει ακόμη σταθερό στοιχείο της φεουδαλικής οικονομίας, αλλά ο λιμός των μέσων του 14^{ου} αιώνα και η μεταβολή στη φεουδαλική σχέση υπέρ των κατώτερων τάξεων και των ανώτερων ευγενών τόσο στα δυτικά βασίλεια, όσο και στην Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, συν την απονομιμοποίηση της Αβινιόν σε κοινωνικά και ιεραρχικά πλαίσια, θα έχει ως αποτέλεσμα την άνοδο ρασιοναλιστικών προτύπων και ρεαλιστικών τόσο στην ιδεολογία όσο και την σταθεροποίηση κάποιας εντόπιας εντατικής εξουσίας, λόγω της έλευσης ενός πρώιμου εθνικισμού που θα φέρουν οι πόλεμοι μεταξύ των δυτικών δυναστικών κρατών.

Ο Συνταγματισμός των Συνόδων θα προκύψει στο ανώτατο επίπεδο της Χριστιανοσύνης, ως αποτέλεσμα της ιδεολογικής ήττας του πάπα, ενώ θα υπάρξει και προσωρινή απώλεια της ισχύος των βασιλέων στο εσωτερικό των ηγεμονιών τους, κυρίως λόγω μιας ταυτόχρονης εμφάνισης αδύναμων ηγεμόνων. Η έλευση του Ουμανισμού στην Ιταλία και η εντατικοποίηση των κορπορατιστικών εμπορικών ομαδοποιήσεων, αλλά και η επιστροφή στην μελέτη της Δημοκρατικής Ρώμης θα συμπληρώσει την εικόνα της επιφανειακής υποχώρησης των ηγεμόνων, αλλά την πραγματικής αντίστοιχης του παπικού επαναστατισμού.

Πλέον στα μέσα του 15^{ου} αιώνα, όλα τα δομικά στοιχεία συνηγορούν στην νομιμοποίηση του γεωγραφικά συγκεντρωμένου κράτους, στην θέση της Αγίας Έδρας, ως νέου πρότυπου διακυβέρνησης. Η ιεραρχική δομή δεν υπάρχει πιά. Όλοι οι τομείς ανάλυσης τείνουν προς το δυναστικό γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό ή την εδαφικότητα ως κυρίαρχο στοιχείο διακυβέρνησης. Εμφανίζονται νέες εσωτερικές διεργασίες πλήρως νομιμοποιημένες, όπως η διπλωματία, η εξωτερική επέμβαση, η νομοθετική αρμοδιότητα στο εσωτερικό ως πηγή κυριαρχίας, οι περισσότεροι και μεγαλύτεροι επαγγελματικοί στρατοί και η ισορροπία ισχύος. Η τα προϊόντα της ιδεολογίας του Ουμανισμού αντικαθιστούν ή συμπληρώνουν τις παπικές μορφές και εργαλεία ανάπτυξης πολιτικών ιδεών και τρόπων διακυβέρνησης, όπως ο σχολαστικισμός και το κανονικό δίκαιο. Πλέον, μένει μόνο η εμφάνιση μιας αντιπαπικής θρησκευτικής ριζοσπαστικοποίησης για την πλήρη παρακμή και τη διάρρηξη των ιδεολογικών δεσμών της Χριστιανοσύνης.

2. *Οι εσωτερικές διεργασίες επαληθεύουν τη μεταβολή που υπέστη η δυτική Ευρώπη από τις τρέχουσες μορφές επαναστατισμού σε ένα διεθνές περιβάλλον με επικυρίαρχες ρεαλιστικές διεργασίες;*

Οι εσωτερικές διεργασίες προήλθαν από την οικονομική σύγκρουση, που λόγω της σαφούς κοινωνικής εμπλοκής είχαν και ταξικό χαρακτήρα, και την ιδεολογική μετάλλαξη λόγω της αλληλοσυμπλήρωσης της Χριστιανικής Ιδεολογίας του Ακινάτη με την αστική πλευρά του Ρωμαϊκού Δικαίου και τα ατομικά περιουσιακά δικαιώματα που στηρίζει αλλά και με την Αβεροϊκή αριστοτελική ιδεολογία των κοσμικών στοχαστών του Μεσαίωνα. Η επικράτηση και η μετέπειτα

διάδοση των ουμανιστικών ιδεών, έφερε ένα νέο κύμα παλαιων ιδεών ρεαλιστικής τάσεως, όπως η Ισορροπία Ισχύος που εμφανίζεται στο Θουκιδύδη η πολιτική σκοπιμότητα που εμφανίζεται στον Σαλλούστιο και το Πολύβιο. Προφανώς το Κανονικό Δίκαιο και η Οικουμενικότητα του Δάντη ή ο μεταφυσικός σχολαστικισμός του Ακινάτη θα αντικαθίσταντο στο επίπεδο της δομής. Αν στην συνέχεια επεκράτησε το τελικό Σχίσμα της Μεταρρύθμισης, θεωρούμε ότι αυτό πρώτον δεν κατέληξε τα νέα κράτη και δεύτερον, ο Επαναστατισμός του θα ήταν υπέρεθνικού χαρακτήρα. Η Συνθήκες του Άουγκσμπουργκ και του Κατό Καμπρεζίς δεν καταλύουν το νέο κράτος, το επιβεβαιώνουν έναντι της Οικουμενικότητας. Επιπλέον βασικό στοιχείο των θέσεων των πρώτων Προτεσταντών ήταν οι ιδέες του Αυγουστίνου με τις αυστηρές ρεαλιστικές θέσεις περί του πεπτηκώτος ανθρώπου που ζει δίχως ελπίδα να επανέλθει στην πρότερη κατάσταση και τις μεταφυσικές του ανησυχίες για τον θεϊκής προέλευσης *απόλυτου προορισμού*. Ο θεοκρατικός ολοκληρωτισμός του Καλβίνου απέχει μόλις τριάντα χρόνια.

3. Πόσο ανταποκρίνονται στη βάση των τομέων ανάλυσης και των επεξηγηματικών πηγών οι χρονολογικές τομές και οι διαιρέσεις που έχουμε θέσει;

Οι χρονικές τομές και οι περιοδολογήσεις έχουν εργαλειακό χαρακτήρα. Αν χρησιμοποιήσουμε τις φιλοσοφικές θεάσεις της ιστορίας ανάλογα με την κυριαρχία κάθε ρεύματος δεν θα βγάλουμε κανένα συμπέρασμα, διότι θα ξεκινήσουμε από μια άποψη που υποστηρίζει την γραμμική εξέλιξη, θα συνεχίσουμε στην Ρασιοναλιστική που έχει απόκρυφο χαρακτήρα και θα ολοκληρώσουμε με μια κυκλική μορφή.

Θεωρούμε πως η παπική επικυριαρχία θα καταλύονταν λόγω της οντολογικής σχέσεως της δύσης με την αρχαία λογική, είτε τον Πλατωνικό ιδεαλισμό είτε τον αριστοτέλειο ορθολογισμό η οποία συμπληρούμενη με έναν ιεραποστολικό δογματισμό και μια ατομικιστική άποψη για την οικονομική διαχείριση συν το γεωγραφικό ανάγλυφο που δεν επέτρεπε εύκολες χερσαίες μετακινήσεις, αλλά έσπρωχνε είτε προς τον τοπικισμό είτε στο θαλάσσιο εμπόριο. Από αυτήν την άποψη μάλλον ο Επαναστατισμός είχε όρθη άποψη για την ιστορική πορεία.

Όσο αφορά την δική μας διαίρεση έγινε καθαρά για λόγους πρακτικούς, καθώς οι ημερομηνίες που χρησιμοποιούμε έχουν αναχρονιστικο χαρακτήρα, όσο αφορούν την σημαντικότητα τους.

Απλώς συσσωρεύουν σύσσωμες διάφορα γεγονότα που συμβαίνουν τον ίδιο καιρό ή αποτελούν την ταυτόχρονη κορύφωση άλλων.

4. Τελικά ποιά ήταν τα γεωγραφικά και πιά τα χρονολογικά όρια ύπαρξης της Χριστιανοσύνης;

Ο Martin Wight θέτει τα χρονικά και τα γεωγραφικά όρια της Ευρώπης του συστήματος των εθνών - κρατών στο *Systems and States*²⁸⁷. Δεν έχουμε λόγο να διαφωνίσουμε σε καμία από τις δύο οριοθετήσεις. Αυτό όμως που πρέπει να τονίσουμε είναι το εξής. Η Χριστιανοσύνη υπήρξε ως ένα ομοσπονδιακού, φεουδαρχικού και επικυρίαρχου τύπου σύστημα, με κοινό πολιτισμικό παρελθόν, κοινές αξίες, κοινή για πάνω από εκατό χρόνια εξωτερική πολιτική, στην βάση της διαμάχης με τα Μουσουλμανικά κράτη της Νότιας Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Ακόμα και το όταν το νέο σύστημα επιβλήθηκε, η κοινή παράδοση έκανε κατά καιρούς την εμφάνιση της, ενώ είναι γνωστό πως η Ευρωπαϊκή παγκόσμια κυριαρχία του 18^{ου} - 19^{ου} αιώνα περιλάμβανε μια αποδεκτή από όλες τις μεγάλες και τις μικρότερες δυνάμεις μια εντύπωση κοινής επικυριαρχίας η οποία μετρίαζε μέσω του διεθνούς δικαίου, εθιμικού και συμβατικού, και της διπλωματικής πρακτικής τις «ενδοχριστιανικές συγκρούσεις». Αυτός ο πανταχού παρών ρασιοναλισμός, που είχε την βάση του στον Συνοδισμό, στον μεσαιωνικό εμπορικό κορπορατισμό, στο φυσικό δίκαιο και τις μετέπειτα οικονομικές πρακτικές, δηλαδή την εμποροκρατία και τον καπιταλισμό, είχε ως πρωτόλεια βάση την Χριστιανοσύνη και τις πολιτικές ιδέες που προέκυψαν μέσα από την σύγκρουσή της με τον κοσμοπολιτισμό της και τις ιμπεριαλιστικές ιδέες της Αγίας Έδρας. Στην πραγματικότητα, υπήρξε για πάνω από τριακόσια χρόνια μια συνεχής πάλη της Ευρώπης με τον εαυτό της.

²⁸⁷ σελ 110-152

Βιβλιογραφία

Αρθρα

- Buzan Barry, *From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory*, MIT press, International Organization, Vol. 47, No. 3 (Summer, 1993), pp. 327-352
- De Benoit Alain, *What is Sovereignty*
- Gray Phillip, *Political Theology and the Theology of Politics: Carl Schmitt and Medieval Christian Political Thought*, University of Hong Kong
- Hall Rodney Bruce and Kratochwil Friedrich V., *Neorealist "Science" and the Abuse of History*, International Organization, Vol. 47, No. 3 (Summer, 1993), pp. 479-491
- Hassner Pierre, *Beyond the Three Traditions: The Philosophy of War and Peace in Historical Perspective*, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 70, No. 4. (Oct., 1994), pp. 737-756.
- Jordan Richard, *A Brief Case for English School*, The Monitor, Special Edition, 2011
- Kaufman Stuart J., *The Fragmentation and Consolidation of International Systems*, International Organization, Vol. 51, No. 2. (Spring, 1997), pp. 173-208.
- Riegg Ernst, *Two Chronicles in the Holy Roman Empire: Legitimacy and Historical Construction*, University of Potsdam
- Ruggie John Gerard, *Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis*, Cambridge University Press, World Politics, Vol. 35, No. 2 (Jan., 1983), pp. 261-285
- Thomas Scott M., Faith, History and Martin Wight: The Role of Religion in the Historical Sociology of the *English School of International Relations*, Source: International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 77, No. 4 (Oct., 2001), pp. 905-929
- Treschke Benno, *Geopolitical Relations in the European Middle Ages: History and Theory*, International organisation 52,2, Spring 1998
- Yost David, *Political Philosophy and the Theory of International Relations*, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 70, No. 2 (Apr., 1994), pp. 268
- Δημήτριος Γιαννακόπουλος, *Αριστοτελική παιδεία και πολιτική στην Μεσαιωνική Δύση* (13^{ος} – 14^{ος} αιώνας). *Ο Defensor Pacis του Μαρσίλιου της Πάδουα*, Έωα και Εσπερία

Τίτλοι

- Aligeri Dante, *De Monarchia*, (tr)(ed) Prue Shaw Cambridge Cambridge University Press, 1996
- Bloch, Marc Leopold Benjamin, *Η Φεουδαλική Κοινωνία, Η Διαμόρφωση των Σχέσεων Εξάρτησης, οι Τάξεις και η Διακυβέρνηση των Ανθρώπων*, μτφ Μπάμπης Λυκούδης, Αθήνα, Κάλβος, 1987
- Bull Hedley, *Η Αναρχη Κοινωνία*, μετ. Ηράκλεια Στροίκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2009
- Butterfield, Wight (ed) *Diplomatic Investigation, essays in the theory of international politics*, Harvard university Press, Cambridge, Massachusets, 1966
- Buzan, Little, *International Systems in World History*, Oxford University Press, NY, 2000
- Coleman J., *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης: Από το Μεσαίωνα μέχρι την Αναγέννηση*, Τόμος Β', Αθήνα: Κριτική, 2006
- David Nikolas, *Η Εξέλιξη του Μεσαιωνικού Κόσμου: Κοινωνία Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη, 312-1500*, (μτφ) Μαριάννα Τζιαντζή, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1999
- Davis H.R.C., *Ιστορία της Μεσαιωνικής Ευρώπης Από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο στον Άγιο Λουδοβίκο*, Επιμ: Ελένη Τούντα, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 2011
- Figgis John Neville, *Respublica Christianna*, London, 1913
-----, *Political Thought from Gerson to Grotius: 1414-1625 Seven Studies*, Batoche Books, Kitchener, 1999
- Gierke Otto, *Natural Law and the Theory of Society 1500-1800*, trls Ernest Barker, Boston Beacon Press, 1957
-----, *Political Thought from Gerson to Grotius: 1414-1625: Seven Studies*, Batoche Books, Kitchener, Ontario, 1999
- Grenier Jean-Yves, *Histoire de la pensée économique et politique de la France d'Ancien Régime*, Paris, Hachette, 2007.
- Hobbes Thomas, *Leviathan*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 2013
- Hoffman John, *Sovereignty*, Open University Press, Buckingham 1998
- Hulme Edward Maslin, *"The Renaissance, the Protestant Revolution and the Catholic Reformation in the Continental Europe "*, New York Century Co., New York 1960
- Huntington Samuel P., *The Class of Civilizations, and the remaking of New Order*, Simon and Cluster, London, 2002
- Kantorowicz Ernst, *The_King's two Bodies A Study in Medieval Political*

Theology, Princeton University Press, Princeton, 1959

- Landes David, *Ο Πλούτος και η Φτώχεια των Εθνών*, κεφ 1-7, μετ. Αριάδνη Αλαβάνου, Αθήνα 2005
- Le Goff Jacques, *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, μετ. Ρίκα Μπενβενίστε, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2003
-----, *Οι Διανοούμενοι στο Μεσαίωνα*, μετ. Παραδέλλη Μαρία, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2010
-----, *Η Ευρώπη Γεννήθηκε τον Μεσαίωνα*, μετ. Ελευθερία Ζέη, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2006
- Macchiavelli, *Έργα Niccolò Machiavelli 1ος και 2ος Τόμος*, μετ. Τάκη Κονδύλη, Εκδόσεις Κάλβος, 1971
- Maitland F.W., *State, Trust and Corporation*. DAVID RUNCIMAN, *Faculty of Social and Political Sciences, University of Cambridge*, MAGNUS RYAN *The Warburg Institute, University of London and All Souls College, University of Oxford*
- Mann Michael, *Οι Πηγές της Κοινωνικής Εξουσίας*, Τόμος I, μετ. Καράμπελας Γιώργος, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2010
- Olivier Christinne, *Le paix de Religion, L' autonomisation de la raison politique au XVIe siecle*, Edition de Seuil,
- Phillips Andrew, *War, Religion and Empire: The Transformation of World Order*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge, 2011
- Sabine G.S., *Ιστορία των Πολιτικών Θεωριών*, μετ. Μάνθου Κρίσπη, Εκδόσεις Ατλαντίς, Αθήνα 1980
- Skinner Quentin, *Τα Θεμέλια της Νεότερης Πολιτικής Σκέψης*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2005
- Streyer Joseph R., *Γιατί Γεννήθηκε το Κράτος, εξουσία, ιδεολογία και θεσμοί στην αυγή της νεότερης Ευρώπης*, μετ. Θάνος Σαμαρτζής, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2013
- Ullmann Philipp, *the Growth of Papal Government in Middle ages*, London 1955
- Ulmann Walter, *The Origins of Great Schism*, London 1948
-----, *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*, Routledge, London, 2003
-----, *Law and Politics in the Middle Ages*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975

- Van Creveld Martin, *Η Άνοδος και η Πτώση του Κράτους*, μετ. Εκδόσεις Τουρίκης Κωνσταντίνος, Αθήνα 2003
- Watson Adam, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*, μετ. Ηράκλεια Στροίκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2010
- Waltz Kenneth, *The Man, the State and the War*, Columbia University Press, NY, 1954
-----, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, 1979
- Max Weber, *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μετ. Μιχαήλης Κυπραίος, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2006
- Wight Martin, *Systems of States*, Leicester University Press, 1977
-----, *Four Seminal Thinkers*, (ed: Marian Wight, Brian Porter), Oxford University Press, NY, 2005
-----, *Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*, μετ. Ηράκλεια Στροίκου, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2011
- Πρόδρομος Δαγτόγλου, *Περί Κυριαρχίας*, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα 1986
- Παναγιώτης Ήφαιστος, *Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 1999
- Χρυσόχοου Δημήτριος, *Οργανωμένη πολλαπλότητα: Το Μωσαϊκό της Διεθνούς Συμβίωσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2010